

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการใน
อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
ชื่อนักศึกษา : พระมหาชัชวรินทร์ แก้วศรี (จตุตถโย)
รหัสประจำตัวนักศึกษา: 4619050014
สาขาวิชา : การบริหารการศึกษา
คณะกรรมการที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร. วันชัย ธรรมสังการ
ดร. ประเสริฐ บัณฑิตศักดิ์
ปีการศึกษา : 2552
คำสำคัญ : ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม, พระสังฆาธิการ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการ ปัญหา อุปสรรค ในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำด้านการศึกษา แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาวิจัย คือ พระสังฆาธิการ ระดับผู้บริหารวัดซึ่งมี บทบาท ภาระ หน้าที่ ในการให้การศึกษาศาสนาพระปริยัติธรรม จำนวน 9 รูป ในการให้การศึกษิตตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน โดยผู้ศึกษาวิจัยได้นำคำสัมภาษณ์เชิงลึก สรุปสาระสำคัญ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และวิเคราะห์เนื้อหา แล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่าพระสังฆาธิการทั้งหมด มีภาวะผู้นำ 3 รูปแบบ คือภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำแบบมีบารมี และภาวะผู้นำตามสถานการณ์ ซึ่งพบว่ามีเพียงบางรูปที่มีภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและแผนกภาษาบาลี

ปัญหาและอุปสรรค พบว่า พระเถระในระดับบริหารส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญ รวมทั้งไม่ได้ให้การสนับสนุนการส่งเสริมการศึกษาอย่างแท้จริง ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรในปัจจุบัน และอนาคตเป็นเรื่องสำคัญมาก คณะสงฆ์เน้นสายการปกครองมากกว่าด้านการศึกษา หน่วยงานด้านการศึกษาไปฝากไว้กับการปกครอง ซึ่งไม่เข้าใจในระบบการศึกษา พระสงฆ์ ไม่สามารถเป็นพลังทางศีลธรรมได้ ทำให้ระบบศีลธรรมชั้นพื้นฐานสังคมน้อยลง ในอดีตการศึกษาอยู่ในวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นครูสอน ซึ่งยังไม่มีระบบ ขาดตำราเรียน ขาดครูสอน ขาดงบประมาณสนับสนุน แต่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ก็มีความหนักแน่นมั่นคง มีความสามัคคีทำงานเป็นทีม ผู้นำคณะสงฆ์ในอดีต มีความเสียสละ มีภาวะผู้นำสูง ทั้งมีความรักสามัคคี ปัจจุบันพุทธศาสนิกชน ผู้นำชุมชนติดหล่มอบายมุข พระสงฆ์ยึดติดในลาภสักการะ สมณศักดิ์ ทำให้พุทธศาสนาอ่อนแอ มีความเจริญรุ่งเรืองในเรื่องยศ ตำแหน่งทางการปกครองของเจ้าหมู่เจ้าคณะ

แต่งงานพระศาสนาโดยรวมกลับทรุดโทรมลง พระสงฆ์บวชเพื่อการเลี้ยงชีพไม่ได้บวชเพื่อจรรโลง
รักษาพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่มีความสนใจไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษา
พระปริยัติธรรม และพระธรรมวินัย

ข้อเสนอแนะ พระสงฆ์ต้องศึกษา ค้นคว้า พัฒนาองค์ความรู้ ด้านการศึกษา คือ
พระปริยัติธรรม ควบคู่กับการปฏิบัติพระสัทธรรม วิปัสสนากรรมฐาน ปฏิบัติตน ในกรอบพระธรรมวินัย
อย่างเคร่งครัด เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่สังคม ไม่สร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น สร้างวัด
ให้สะอาดร่มรื่น นำเยาวชนให้เข้ามารับการศึกษ โดยการสร้างเสริมกิจกรรมสำหรับเด็กเยาวชน
ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้หันกลับมาเห็นความสำคัญของศาสนาว่ามีความจำเป็นอย่างไร
กับการใช้ชีวิตในสังคม

Thesis Title: Sanghadhikaras' leadership in Prariyana Dharma education in Hatyai, Songkhla

Student's Name: Phramaha Chatcharin Keawsri (Jattapayo)

Student's ID No: 4619050014

Major Field: Educational Administration

Thesis Advisor: Assistant Professor Dr. Wanchai Dhamasatjakarn
Dr. Prasert Bandisak

Academic Year: 2009

Key Words: Leadership in Prariyana Dharma education, Sanghadhikara

Abstract

The purpose of this research was to study the Sanghadhikaras' leadership in education performance, problems, obstacles, and the ways of developing leadership in Dharma education in Hayai district. The participants were 9 Sanghadhikara administrators who were responsible for teaching Dharma according to the present Act of Parliament of Buddhist monks. The in-depth interview was used to summarize the main points of the research. The Descriptive Analysis, therefore, was used to present the result.

The research revealed that Sanghadhikaras had three aspects of leadership: changing leadership, charismatic leadership, and current affairs leadership. However, changing leadership, studying Dharma as religious students and studying Pali were qualified in some of them.

The problems and obstacles were found that most senior administrative Buddhist monks were unaware and neglected education. The insufficiency of staff at the present and in the future became crucial issues. Buddhist monks emphasized the importance of authority rather than education. Hence, education then was engaged with ruling. Buddhist monks could not be moral leaders, and the basis moral precepts were completely disappeared. Formerly, education took place at temples conducted by Buddhist monks; without textbooks, teachers, and budget; nevertheless, the educational system was achieved, unified by team-work. The Sanghadhikara leaders once had strong leadership, harmonized with others, and sacrificed themselves to public. At present, Buddhists and community leaders sank deeper into all vices. Sanghadhikaras concerned

about offerings and ranks, which would weaken Buddhism. Sanghadhikaras were successful in ranks and governing positions while performing Buddhist duties were declined. Buddhist monks were ordained for living, not for sustaining Buddhism, and most of them ignored Prariyana Dharma and Vinaya studies.

Suggestions were found that Buddhist monks had to develop themselves in education; that was; they had to study Dharma together with performing Dharma and Meditation. Buddhist monks had to also follow Vinaya Dharma strictly as a good model in a society, not to build unnecessary permanent structures. Buddhist monks had to create shady temples and bring teenagers to study Dharma by providing more activities, and led them to realize how Buddhism was important to daily lives in the society.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จเรียบร้อยมาได้ ก็เพราะได้รับความกรุณาช่วยเหลือ แนะนำ และให้คำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไขความบกพร่องจาก รองศาสตราจารย์ ดร. วันชัย ธรรมสังการ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร. ประเสริฐ ภัณฑิศักดิ์ กรรมการวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์ กรรมการวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิชัย รัตนากีรณวกร กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อเสนอแนะ แนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ สามารถค้นคว้าได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ท่านพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ทุกรูปที่ได้ เสียสละเวลาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในการให้คำสัมภาษณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ ที่ให้โอกาสทางการศึกษาแก่ผู้วิจัย เจ้าหน้าที่-บัณฑิตวิทยาลัย ตลอดถึงคณาจารย์ ผู้บรรยายถวายความรู้ ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

หนึ่งคุณค่าและประโยชน์อันพึงจะมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญู กตเวทิตาคุณ แต่บิดามารดา อุปัชฌายาจารย์ ที่ได้อบรมสอนสั่งให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาจนบรรลุความสำเร็จด้วยดี

พระมหาชัชรินทร์ จตุตภโย (แก้วศรี)

20 ตุลาคม 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(3)
Abstract.....	(5)
กิตติกรรมประกาศ.....	(7)
สารบัญ.....	(8)
รายการตาราง	(10)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ความสำคัญของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
พระพุทธพจน์เกี่ยวกับผู้นำ.....	7
พระพุทธศาสนาและสังคมไทย.....	9
ผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership).....	10
ทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership Theories).....	12
แนวคิดทฤษฎีผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Theory)....	13
กฎหมายเถรสมาคมว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ.....	21
แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ด้านการศึกษา.....	23
บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย.....	23
บทบาทที่พึงประสงค์ของสังคมและครอบครัว.....	27
นโยบายที่พึงประสงค์จากรัฐบาล.....	27
การบริหารจัดการศึกษาคณะสงฆ์.....	28
แบบอย่างของการปฏิบัติงานที่ดี (Best Practice).....	29
อุดมคติแห่งชีวิต.....	33
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	34

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีการวิจัย.....	40
ประชากร.....	40
เครื่องมือในการวิจัย.....	42
วิธีสร้างเครื่องมือ.....	43
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	43
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	44
4 ผลการวิจัย.....	45
การศึกษาวิจัยภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของพระสังฆาธิการใน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.....	45
ด้านปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำด้านการศึกษา พระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่.....	47
แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำ.....	56
5 การสรุป การอภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	58
บรรณานุกรม.....	75
ภาคผนวก.....	78
ก คำถามสัมภาษณ์.....	79
ข บุคลานุกรม และการสัมภาษณ์.....	81
ประวัตินักศึกษา.....	203

รายการตาราง

หน้า

ตาราง

- 1 จำนวนวัดในอำเภอหาดใหญ่ที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
และแผนกบาลีแยกตามขนาดของวัด และประเภทการเรียนการสอน..... 40

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

การศึกษา คือ ระบบการพัฒนาคุณภาพของคนเพราะว่า คุณภาพของคนเป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพและศักยภาพในการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาชาติอารยประเทศให้ทันต่อพัฒนาการความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์และสติปัญญาของบุคคลในสังคมให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ คุณธรรมตามปรัชญา เก่ง ดี มีสุข ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาไทย การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างและสะสมทุนทางความรู้ ทักษะและปัญญา ซึ่งจะบ่งบอกถึงของทุนและวิทยาการ (พระครูวินัยธรประจักษ์. 2545: 138 -139) ของโลกปัจจุบันที่เรียกว่า โลกไร้พรมแดน และเป็นยุคสมัยที่มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ เป็นสมัยที่มีการนำเอาเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้อย่างมากมายพร้อมกับการสร้างวิทยาการสมัยใหม่ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบที่ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปด้วยเป็นผลให้ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมการดำเนินชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการทางสังคม ปัจจัยภายนอก การสื่อสารด้วยระบบเทคโนโลยีที่ทันสมัยในหลากหลายรูปแบบของกระแสวัตถุนิยมในระบบทุนนิยมได้กระตุ้นเร้าให้เกิดกระแสการบริโภคที่เรียกว่า “การโฆษณาประชาสัมพันธ์” ทำให้เกิดความอยากได้อยากเสพภายในจิตใจก่อให้เกิดระบบการแข่งขันประชันความร่ำรวยด้วยวัตถุนานาประการ มีเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ ก่อให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันในวงราชการ

แนวคิดการพัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันจึงได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาประเทศใหม่โดยได้หันมายึดหลักคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมหรือบูรณาการไม่แยกส่วนอีกต่อไป เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไปพร้อมกัน เปิดโอกาสให้คนทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนา การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการและร่วมติดตามตรวจสอบผลจากการดำเนินการ จากการปรับเปลี่ยนกระบวนการดังกล่าวได้นำมาสู่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติหรือการปฏิรูปการศึกษาฉบับปีพุทธศักราช 2542 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบันที่เน้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพร้อมกับการประกาศกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ 25 (พ.ศ. 2545) ว่าด้วยการตั้งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รับผิดชอบงานพระพุทธศาสนาผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นเลขานุการมหาเถรสมาคม (อรัญ วิจิตรเจริญ. 2548: 280) หลายฝ่ายต่างเรียกร้องและถามหาคุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรมจากสถาบันทางศาสนาหรือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระสังฆาธิการเจ้าวัดเป็นผู้นำเป็นสถาบันหลักของชาติที่สำคัญที่จะต้องปรับเปลี่ยนมุมมอง บทบาท ภาระหน้าที่ในการเป็น

ผู้นำทางของสังคม เป็นความคาดหวังของสังคม เพื่อการนำบทบาทในการเป็นผู้นำสังคม ด้านการศึกษา นาศิลธรรมจริยธรรม กลับมารับใช้สังคมเหมือนอย่างเช่นในอดีต วัดและพระสังฆาธิการเจ้าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการเผยแผ่พุทธธรรม ศิลธรรม จริยธรรม

แต่ปัจจุบันบทบาทการเป็นผู้นำทางสังคม ความเป็นผู้นำด้านสติปัญญา ด้านการพัฒนา และคุณภาพของพระสงฆ์ก็ตกต่ำลงมาก มิใช่มีสาเหตุมาจากความล้มเหลวทางการปกครองของคณะสงฆ์เท่านั้น แต่ที่ลึกลงไปกว่านั้นคือความตกต่ำเสื่อมโทรมด้านการจัดการการศึกษาของคณะพระสงฆ์ไทย (พระไพศาล วิสาโล. 2546: 286)

พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสและตำแหน่งอื่น ๆ เป็นผู้นำของวัดและชุมชนในเขตอำเภอขนาดใหญ่ ซึ่งมีเขตการปกครองคณะสงฆ์ 8 ตำบล 41 วัด มีเจ้าอาวาสเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ ซึ่งมีภาระหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 2535 มาตรา 37 (3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (อรัญ วิจิเจริญ. 2548: 84) ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ และพันธกิจของมหาเถรสมาคมองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย และการให้ความสำคัญต่อกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน อันเป็นการสนองตอบต่อนโยบายของรัฐบาลได้แบ่งการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็น 2 ระดับ (สถาบันพระสังฆาธิการ. 2548: 232) คือ

1. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

2. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุและสามเณร ซึ่งมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่แบ่งเป็นระดับดังต่อไปนี้

- 2.1 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

- 2.2 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ชั้นเปรียญธรรม 3 ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

นอกจากนี้กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2548: 233) ได้กำหนดให้โรงเรียน สำนักศาสนศึกษา และสำนักเรียน ได้รับการสนับสนุนในด้านวิชาการ และเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษา และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่โรงเรียน สำนักศาสนศึกษาหรือสำนักเรียน ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ส่งเสริม สนับสนุน และให้ข้อเสนอแนะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกธรรม และพระปริยัติธรรม แผนกบาลี รวมทั้งให้มีคณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการสำนักศาสนศึกษาและคณะกรรมการ-นักเรียน ทำหน้าที่กำกับดูแลการจัดการศึกษาของโรงเรียน สำนักศาสนศึกษา

และสำนักเรียน แล้วแต่กรณี ให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มหาเถรสมาคม และมาตรฐานการศึกษา

องค์ประกอบ จำนวน คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการได้มา วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ตลอดจนการประชุมและการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการสำนักเรียนให้เป็นไปตามระเบียบที่มหาเถรสมาคมกำหนด (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. 2548: 232-233)

พระสังฆาธิการมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ เพราะวัดเป็น ศูนย์รวมของกิจกรรมทางสังคม พระพุทธศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันมากมาย หรือชีวิตประจำวันคือพุทธศาสนา (คุณ โทษัน. 2537: 10) นั่นคือ พระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดอยู่กับ ชาวพุทธโดยทั่วไป ซึ่งก็นับได้ว่าได้ให้การศึกษาที่เรียกว่า เป็นการให้การศึกษา ทั้งในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาเรื่องภาวะผู้นำของท่านพระสังฆาธิการ เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จ ในการจัดการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพทันต่อยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไม่หยุดยั้ง และเป็นการส่งเสริมความรู้ของท่านพระสังฆาธิการในการที่จะนำไปใช้บริหารงาน ให้บรรลุความสำเร็จ การศึกษา เรื่อง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจะทำให้ได้ทราบความรู้ สภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำให้มีความเหมาะสม กับสภาพสังคมในปัจจุบัน

จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมา จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการทบทวนบทบาท ความเป็นผู้นำของพระสังฆาธิการเจ้าวัด เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตามที่กล่าวมา ผู้บริหารองค์กรคณะสงฆ์คือพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ซึ่งมีวัดอยู่เป็น จำนวน 41 วัด แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 8 ตำบล มีพระเถรานุเถระผู้ใหญ่จำนวน หลายนรูปด้วยกันซึ่งจะต้องให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำทางการศึกษาตามที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัย สนใจที่จะทำการศึกษาวิจัย ภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ โดยจะมุ่งอธิบายปัจจัย เงื่อนไขที่สัมพันธ์กับการปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้นำด้านการศึกษาของพระ สังฆาธิการ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะในการฝึกฝนพัฒนาพระสังฆาธิการ เพื่อนำไป ปรับปรุงภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ให้มีประสิทธิภาพมาก ยิ่งขึ้นเพื่อความมั่นคงของชาติและพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของพระสังฆาธิการใน อำเภอหาดใหญ่

2. เพื่อศึกษา ปัญหา อุปสรรค ในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านการศึกษาของคณะสงฆ์
2. ผลการวิจัยจะเป็นแนวทางพัฒนาศักยภาพด้านภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่
3. เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะ แนวทางการพัฒนาการศึกษาให้พระสังฆาธิการปรับระดับภาวะผู้นำให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตทางด้านเนื้อหา
ศึกษาภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการ โดยนำทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีอยู่มาร่วมอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
2. แหล่งข้อมูลและวิธีการได้ข้อมูล
 - 2.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) ได้แก่ พระสังฆาธิการ ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ ในเขตอำเภอหาดใหญ่ ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการด้านการศึกษา โดยจะทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สังเคราะห์ และเรียบเรียงเป็นผลวิจัย
 - 2.2 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร เช่น บทความ ข้อเขียนทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำมาประมวลและสังเคราะห์เป็นผลการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้มีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบงานในการเป็นผู้นำขององค์กรตามบทบาทของตนๆ

2. ภาวะผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการบริหารองค์กรไปสู่เป้าหมาย จุดประสงค์ ความสำเร็จขององค์กร มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เกินกว่าความคาดหวังที่วางไว้

3. ภาวะผู้นำด้านการศึกษา หมายถึง เจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้มีอำนาจในการกำหนดกรอบ นโยบาย แนวความคิด ในการบริหารจัดการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม 2533 มาตรา 15 ตรี (3) การให้การศึกษาแก่พระภิกษุภายในวัดและการจัดวัดให้เป็นแหล่งให้ความรู้แก่ประชาชนของพระสังฆาธิการโดยการจัดการเรียนการสอนภาษาบาลีแก่พระภิกษุสามเณรและนักธรรมชั้น ตรี โท เอก แก่พระภิกษุสามเณร และนักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป รวมทั้งการสนับสนุนโรงเรียนสถานศึกษาโดยการอุดหนุนทุนการศึกษาอุปกรณ์การศึกษาและการมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการ-บริหารสถานศึกษา

4. พระปริยัติธรรม หมายถึง พระปริยัติธรรมแผนกธรรมและโรงเรียนพระปริยัติธรรมสายสามัญศึกษา

5. พระปริยัติธรรมแผนกธรรม หมายถึง ระบบการเรียนการสอนตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท เอก และระบบการเรียนการสอนตามหลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นตรี โท เอก และระบบการเรียนการสอนตามหลักสูตรภาษาบาลี ประโยค 1-2 ถึงประโยค 9

6. พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา หมายถึง ระบบการเรียนการสอนตามหลักสูตรสามัญศึกษามัธยมศึกษาตอนต้นถึงมัธยมศึกษาตอนปลายปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก

7. สำนักศาสนศึกษา หมายถึง โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดได้ศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกนักธรรมและบาลีเพื่อสร้างศาสนทายาทแก่พระศาสนาและการอนุเคราะห์การจัดหาทุนและอุปกรณ์การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด

8. การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดให้พระภิกษุสามเณรสอนวิชาศีลธรรมในสถานศึกษา โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา การอนุเคราะห์การจัดหาทุนการศึกษาและอุปกรณ์การศึกษามอบให้แก่โรงเรียนและมอบให้แก่เยาวชน ตลอดถึงการมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา

9. คุณวุฒิ หมายถึง ใบประกาศนียบัตรรับรองความรู้จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ในแต่ละระดับการศึกษา

10. นักธรรม หมายถึง วุฒิทางการศึกษาของผู้สอบนักธรรมแต่ละชั้นของ ตรี โท เอก

11. เปรียญธรรม หมายถึง การศึกษา ภาษาบาลีของทางคณะสงฆ์ ผู้สอบได้ในแต่ละชั้นจะมีใบประกาศนียบัตรตั้งแต่ประโยค ป.ศ. 1 - 2 ถึง ป.ศ. 9 ผู้สอบได้ตั้งแต่ 3 ประโยคขึ้นไปเรียกว่า เปรียญหรือมหา

12. คุณวุฒิสามัญ หมายถึง ประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรตามสาขาวิชาการจัดการศึกษาของรัฐและเอกชนตั้งแต่ระดับประถมศึกษามัธยมศึกษา อุดมศึกษา หรือระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาในระดับอุดมศึกษา
13. วัด หมายถึง วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในอำเภอขนาดใหญ่
14. ขนาดของวัด หมายถึง
 - 14.1 วัดขนาดเล็ก หมายถึง วัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาน้อยกว่า 20 รูป
 - 14.2 วัดขนาดกลาง หมายถึง วัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา 21 ถึง 40 รูป
 - 14.3 วัดขนาดใหญ่ หมายถึง วัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาดังแต่ 41 รูปขึ้นไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ผู้นำ ภาวะผู้นำ ความเป็นผู้นำ และภาวะความเป็นผู้นำของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระ ด้านแนวความคิด ทฤษฎีผู้นำ โดยมีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้ คือ

1. พระพุทธพจน์เกี่ยวกับผู้นำ
2. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย
3. ผู้นำ และภาวะผู้นำ
4. ทฤษฎีผู้นำ
 - 4.1 คุณลักษณะเด่นของผู้นำ
 - 4.2 พฤติกรรมของผู้นำ
 - 4.3 ผู้นำตามสถานการณ์
 - 4.4 ผู้นำการเปลี่ยนแปลง
5. กฎมหาเถรสมาคมว่าด้วยพระสังฆาธิการ
6. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านการศึกษา
7. การบริหารจัดการการศึกษาคณะสงฆ์
8. แบบอย่างของการปฏิบัติงานที่ดี (Best Practice) ของพระสังฆาธิการผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)
9. ผลการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธพจน์เกี่ยวกับผู้นำ

แนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระพุทธศาสนา ตามคติของพระพุทธศาสนา ผู้ปกครองหรือผู้นำเป็น “มหาชนสมบัติ” ได้รับการแต่งตั้งโดยมหาชน รัฐและการปกครอง รวมทั้งผู้ถูกปกครอง เกิดขึ้นตามวิวัฒนาการและความจำเป็นของสังคมมีอิทธิพลต่อแนวคิดทางการเมืองการปกครองของรัฐผู้นำรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวได้ว่า ผู้นำ หรือผู้ปกครอง เกิดขึ้นเพราะความเสื่อมทรามทางศีลธรรม จริยธรรมของคนในสังคม ผู้นำหรือผู้ปกครองมีหน้าที่ ในการขจัดความขัดแย้ง และผดุงความยุติธรรม ให้ความเป็นธรรมกับผู้ถูกปกครอง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดี จึงได้แก่ผู้นำ ผู้ปกครองที่ยุติธรรมเป็นธรรมิกราชา ซึ่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ใน

ธัมมิกสูตร พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 21 (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต. 2539: 114 -116) ว่าด้วยพระราชารู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมและผู้ตั้งอยู่ในธรรม

ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่พระราชารู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้พราหมณ์และคหบดีก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์และคหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อชาวนิคมนและชาวชนบทไม่ตั้งอยู่ในธรรม ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจร (หมุน) ไปไม่สม่ำเสมอ ดีความเป็นสำนวนภาษาปัจจุบัน น่าจะเป็นสภาวะโลกร้อนกระมัง เกิดปรากฏการณ์เอลนีโญ ลานิลยา (ความเห็นผู้วิจัย) เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจรไปไม่สม่ำเสมอ หมู่นดาวนักษัตรก็โคจรไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อหมู่นดาวนักษัตรโคจรไปไม่สม่ำเสมอ คินและวันก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อวันและคินหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อเดือนหนึ่งและครึ่งเดือนหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ ลมก็พัดไปไม่สม่ำเสมอ คงจะเกิดลมพายุใหญ่เช่นโทนาโด ไซโคลน (ความเห็นผู้วิจัย) พัดไปพัดทางไม่สม่ำเสมอ เมื่อลมพัดไม่สม่ำเสมอพัดไปพัดทางสม่ำเสมอ พวกเทวดาก็ขัดเคืองใจ เมื่อพวกเทวดาขัดเคืองใจ ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็ออกรวงสุกไม่พร้อมกัน

ภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายบริโภคข้าวกล้าที่สุกไม่พร้อมกันย่อมมีอายุน้อย ๑ มีผิวพรรณไม่ดี ๑ มีกำลังไม่ดี ๑ มีความเจ็บป่วยมาก ๑

ในเวลาที่พระราชารู้ตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พราหมณ์และคหบดีก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์และคหบดีตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อชาวนิคมนและชาวชนบทตั้งอยู่ในธรรม ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจร (หมุน) ไปสม่ำเสมอ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจรไปสม่ำเสมอ หมู่นดาวนักษัตรก็โคจรไปสม่ำเสมอ เมื่อหมู่นดาวนักษัตรโคจรไปสม่ำเสมอ คินและวันก็หมุนเวียนไปสม่ำเสมอ เมื่อวันและคินหมุนเวียนไปสม่ำเสมอ เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปสม่ำเสมอ เมื่อเดือนหนึ่งและครึ่งเดือนหมุนเวียนไปสม่ำเสมอ ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปสม่ำเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไปสม่ำเสมอ ลมก็พัดไปสม่ำเสมอ พัดไปถูกทางสม่ำเสมอ เมื่อลมพัดสม่ำเสมอ พัดไปถูกทางสม่ำเสมอ พวกเทวดาก็ไม่ขัดเคืองใจ เมื่อพวกเทวดาไม่ขัดเคืองใจ ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็ออกรวงสุกพร้อมกัน

ภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายบริโภคข้าวกล้าที่สุกพร้อมกันย่อมมีอายุยืน ๑ มีผิวพรรณดี ๑ มีกำลัง ๑ มีความเจ็บป่วยน้อย ๑

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปคดเคี้ยว

ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ (ผู้นำ) ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย ถ้าหากพระราชินีไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์

เมื่อฝูงโคข้ามลำน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคน้ำก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรงในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ (ผู้นำ) ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชินีตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข

พระพุทธศาสนาและสังคมไทย

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติของไทยมาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 700 ปีแล้ว คือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย อยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า พระมหากษัตริย์ทุกพระราชวงศ์ได้ให้ความสำคัญและเห็นความสำคัญกับสถาบันพระพุทธศาสนาที่ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่พระราชอาณาจักร สร้างวัดปฏิบัติสังฆกรรมวัดและได้ถวายจตุปัจจัย ปฏิบัติพระองค์อยู่ในหลักธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนา บางพระองค์ทรงได้จัดการปรับปรุงกิจการคณะสงฆ์และสังคายนาพระไตรปิฎก ในช่วงที่บ้านเมืองผ่านพ้นวิกฤตการณ์บ้านแตกสาแหรกขาดจากการถูกรุกรานจากภายนอก หรือการแย่งอำนาจทางการเมืองภายในกันเอง เมื่อสภาพการณ์กลับสู่สภาวะปกติคณะสงฆ์จะได้รับการปรับปรุงเป็นกรณีพิเศษให้มีความเหมาะสม เป็นที่พึงพอใจ เป็นผู้นำทางศีลธรรมและสร้างความสงบเรียบร้อยแก่พุทธศาสนิกชนในสังคมมาโดยตลอด ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังไม่มีแนวคิดเรื่องการแยกศาสนาออกจากรัฐ พุทธศาสนาคืออุดมการณ์ของรัฐไทย การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านการพระพุทธศาสนาเป็นพระราชกรณียกิจเร่งด่วน เพราะการฟื้นฟูพระศาสนา คือ การรื้อฟื้นอุดมคติของสังคมประเทศไทยนั่นเอง (ชาญณรงค์ บุญหนุน. 2548: 29) สังคมไทยดำรงอยู่มาได้ด้วยความเกื้อกูลกัน ในระหว่างฝ่าย “อาณาจักร” และฝ่าย “พุทธจักร” เมื่อพระมหากษัตริย์ไทยขึ้นครองราชย์บัลลังก์ ก็ทรงสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นแก่อาณาจักรและพุทธจักร (กฤษฎา บุญยสมิต. 2548: 161) ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่ได้สร้างความมั่นคงแก่ชาติ และมีความสัมพันธ์ชนิดเป็นเนื้อเดียวกัน (คุณ โทษณ์. 2545: 14) พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาท ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีสถานภาพพิเศษในสังคมไทย เพราะประชากรส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน ถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นแสงประทีปแห่งการดำเนินชีวิตเป็นหลักอ้างอิงทางศีลธรรมจริยธรรมและเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549: 275)

พรชูลี อาชาวอำรุง และคณะ (2549: 1) ได้บรรยายภาพชนบทในอดีต อันเป็นภาพบูรณาการของวัด โรงเรียน และสุสานว่า เป็นสิ่งที่ประชาชนทุกหมู่บ้านคิดถึงก่อน 3 ประการแรก

โรงเรียนส่วนใหญ่จะอยู่ในวัด ให้หลวงพ่อบุญช่วยดูแลและอบรมเลี้ยงเด็กไปด้วย เวลาชาวบ้านไปวัดก็ไปแวะเยี่ยมลูกหลานที่เรียนอยู่ที่นั่นได้ อันเป็นรูปแบบดั้งเดิมของบ้านเมืองไทย และได้เสนอแนะให้นำบรรยากาศของการช่วยเหลือเกื้อกูล การพัฒนาเยาวชน และสาธุชน รวมทั้งการให้การศึกษาสงฆ์โดยวัดในชุมชนกลับมาอีก ต่อมาได้มีการดึงเอาโรงเรียนออกไปจากวัด มาอยู่ในความดูแลของราชการเต็มร้อยเหลือไว้แต่ชื่อโรงเรียนที่มีคำว่า “วัด” ติดอยู่เป็นอนุสรณ์ ทำให้ความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนน้อยลง บางแห่งขาดการเกื้อกูลกันไปเลยก็มี นอกจากนี้โรงเรียนปริยัติธรรม ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และการศึกษาสงเคราะห์แบบอื่นๆ ในวัดนับว่าเป็นรูปแบบการเกื้อกูลที่พึงประสงค์

เรื่องการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ถ้าเราพิจารณาถึงผลที่เกิดขึ้นในภายหลังคือในรัชกาลที่ 6 ที่ 7 ต่อๆ มาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน เราจะเห็นเป็นเรื่องชอบกลหรือบางคนอาจเห็นเป็นเรื่องไม่ชอบกล นั่นก็คือ รัฐบาลใช้พระสงฆ์เป็นลูกมือก่อสร้างโรงเรียน ใช้พระสงฆ์สอนหนังสือแก่เด็กในโรงเรียนที่สร้างขึ้นใหม่ และใช้สถานที่หรืออย่างน้อยก็มีที่ดินของสงฆ์เป็นที่ตั้งโรงเรียน แทนที่พระสงฆ์จะได้ประโยชน์ได้ลาภ พระสงฆ์กลับเป็นฝ่ายเสียประโยชน์เสียลาภและเสียศรัทธาที่ประชาชนเคยมีต่อพระสงฆ์ (ชัย เรื่องศิลป์. 2545: 246)

ผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership)

คำว่า ผู้นำ เป็นคำที่เกิดขึ้นมาในยุคหลัง ก่อนหน้านี้จะมีคำที่แสดงถึงการเป็นผู้นำ เช่น หัวหน้า ประมุข ราชา เป็นต้น จากปทานุกรมศัพท์อังกฤษของอ็อกฟอร์ด (John Simpson and Edmund Weiner. 1933: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ซึ่งให้คำที่ “ผู้นำ” (Leader) เริ่มมีในภาษาอังกฤษประมาณ ค.ศ.1300 ในส่วนของคำว่า “ภาวะผู้นำ” (Leadership) ได้เริ่มปรากฏประมาณปี ค.ศ.1800 แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำมานานแล้ว เช่น เพลโต (Plato) ได้พยายามอธิบายถึงคุณลักษณะของบุคคลที่เป็นบัณฑิตผู้ยิ่งใหญ่ไว้ในหนังสือ รีพับลิก (Republic) ซึ่งทำหน้าที่ผู้นำนั่นเอง (ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร. 2532: 18)

การบริหารงานในปัจจุบันโดยเฉพาะงานการบริหารวัด หรือการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งก็คือการจัดการบริหารองค์กรพระศาสนาโดยรวม คือ การบริหารงานพระพุทธศาสนา มีส่วนประกอบที่สำคัญหลายอย่างภายในองค์กรที่จะช่วยให้งานขององค์กรบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ องค์ประกอบที่สำคัญที่จะขาดเสียมิได้คือ บุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำ เป็นหัวหน้า หรือผู้บังคับบัญชาขององค์กรของหน่วยงานนั้น เพื่อการทำให้องค์กรหรือหน่วยงานบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ เพราะฉะนั้นผู้ที่จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษกว่าคนอื่น ซึ่งต้องมีบุคลิกภาพที่ดี มีปัญญาไหวพริบปฏิภาณ มีความสามารถกว่าผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งก็มีนักบริหารการศึกษาหลายท่านได้แยกผู้นำและผู้บริหารออกจากกัน เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง “ผู้นำ” (Leader) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่

ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆในหน่วยงานได้ง่ายเพราะมีอิทธิพลเหนือจิตใจคนอื่น ๆ จำนวนมาก แต่ “ผู้บริหาร” (Administration) ซึ่งทำหน้าที่วางโครงการ กำหนดวัตถุประสงค์และ เป้าหมายของงาน ออกกฎระเบียบ ข้อบังคับในหน่วยงานเพื่อให้งานมั่นคง ดังนั้น ผู้นำจึงเป็น ผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนผู้บริหารเป็นผู้รักษาความมั่นคงในหน่วยงาน (ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร. 2532: 19)

เพื่อความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับผู้นำ จึงนำความหมายที่นักการศึกษาหลายท่าน ได้ให้ความหมายของผู้นำไว้ ดังนี้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ภาวะจิตใจครุ่นคิดแต่สิ่งเดียวคือภารกิจ (ปรัชญ์วรรณ มุ่งการสิริ. 2545: 119)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีบทบาททำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น ทั้งในการวางแผนงาน การดำเนินการ และวัตถุประสงค์ขององค์กร (อาคม วัชโรสง. 2547: 2; อ้างอิงจาก Lipham. 1964: 122)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่แท้จริงต้องมีวิสัยทัศน์ มีทรรศนะที่กว้างไกลและสามารถทำให้ ผู้ร่วมงานยอมรับ และยินดีร่วมปฏิบัติตาม (พรนพ พุกกะพันธ์. 2544: 16)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับมอบหมายจากกลุ่มหรือองค์กรให้มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น สามารถใช้อิทธิพลในการจูงใจให้สมาชิกในกลุ่มร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายได้สำเร็จ (ละอองทิพย์ บุญยเกียรติ. 2544: 17)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ และบรรลุผลสำเร็จ โดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้นำ คือ บุคคล ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคง และช่วยเหลือบุคคลต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร (รังสรรค์ ประเสริฐศรี. 2544: 12)

ผู้นำ หมายถึง ผู้นำสิ่งดีๆ มาสู่หมู่คณะและหรือพาหมู่คณะไปสู่สภาวะที่ดีกว่าเดิม หากไม่พาหมู่คณะไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นอาจจะไม่ใช่ผู้นำ แม้เป็นหัวหน้าอยู่ก็จักเป็นแค่ผู้แบกตำแหน่ง เท่านั้น (ไชย ณ พล. ม.ป.ป.: 27)

ตามที่กล่าวอ้างมาสรุปได้ว่า ผู้นำคือ บุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากองค์กรให้เป็น ผู้นำและผู้ตามยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตาม และมีความเชื่อถ้อยยกย่องว่าเป็นบุคคลที่มีความสามารถ นำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายความสำเร็จ

ทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership Theories)

ระยะเวลาหลายปีมานี้มีนุษย์พบว่า บุคคลบางคนมีความสามารถทำหน้าที่ผู้นำได้ดี ในขณะที่อีกคนทำไม่ได้หรือทำไม่ได้ดี “ทำไม” จึงเป็นอย่างนั้นจนกลายมาเป็นข้อถกเถียงกันตามประวัติทางวิชาการ นักคิดนักเขียนในประเทศตะวันตก คือ สหรัฐอเมริกาได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำไว้ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มทฤษฎีลักษณะเด่นของผู้นำ (Leadership Traits)

ประวัติกลุ่มลักษณะเด่นของผู้นำเริ่มต้นศึกษาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยนักจิตวิทยาในกองทัพบกสหรัฐอเมริกาได้ทำการคัดเลือกนายทหารนักวิจัยในยุคต้นๆ จึงเริ่มพยายามที่จะระบุลักษณะเด่นที่สำคัญๆ แยกแยะระหว่างบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีประสิทธิผล (Effective Leaders) ออกจากบุคคลที่ไม่ใช่ผู้นำ (Non leader)

ลักษณะเด่น (Traits) หมายถึง คุณภาพภายในตัวหรือคุณลักษณะ (Characteristics) ในปี ค.ศ.1974 ดี ดับเบิลยู เบรย์ กับ อาร์ เจ เซมปีเบลและดี แอล เกรนท์ (นิตย สัมมาพันธ์. 2546: 34; อ้างอิงจาก D. W.Bray, R.J. Campbell and D. L. Grant. 1974: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้สรุปว่า บรรดาผู้นำที่มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานจะมีลักษณะเด่น ดังนี้

- 1.1 พุดเก่ง ฟังเก่ง
- 1.2 เก่งคน มีมนุษยสัมพันธ์ดี
- 1.3 มีความต้องการหรือมีความมุ่งมั่นในความก้าวหน้า
- 1.4 มีพลังต้านทานต่อความกดดัน
- 1.5 มีความอดทนต่อความไม่แน่นอน
- 1.6 มีพลังงานสูง
- 1.7 มีความคิดสร้างสรรค์

2. กลุ่มทฤษฎีพฤติกรรมของผู้นำ (Leadership Behaviors)

มีการศึกษาประสิทธิภาพของพฤติกรรมของภาวะผู้นำที่มหาวิทยาลัยโอไฮโอ (Ohio State Leadership Studies) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิสูจน์ประสิทธิภาพของภาวะผู้นำจากการวิเคราะห์ผลของการสำรวจชี้ให้เห็นว่าผู้ใต้บังคับบัญชาให้ความเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำเป็น 2 มิติ คือ

2.1 ผู้นำที่คำนึงถึงผู้อื่นเป็นหลัก (Consideration Structure) เป็นผู้นำที่มีการแสดงออกทางด้านพฤติกรรมที่ให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา ยอมรับในความคิดเห็น และมี

ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เอาใจใส่ต่อความเป็นอยู่ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว รับฟังความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น

2.2 ผู้นำที่คำนึงถึงตนเองเป็นหลัก (Initiating Structure) เป็นลักษณะของผู้นำที่กำหนดบทบาทของตัวเองและบทบาทของพนักงานเป็นหลัก มีพฤติกรรมสร้างสรรค์สูง พิถีพิถันในการมอบหมายงานและเป็นความหวังในการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้สูง เพื่อความสำเร็จของงานตรงตามเป้าหมายที่กำหนด (ริงสธรรค์ ประเสริฐศรี. 2544: 27)

3. ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership)

เมื่อการศึกษาวิจัยในเรื่องภาวะผู้นำได้ดำเนินการต่อมา บรรดานักวิชาการชั้นแนวหน้าได้เริ่มมาตระหนักในความจำเป็นที่จะสำรวจตรวจสอบให้กว้างไกลไปกว่าที่จะหยุดอยู่แค่การศึกษาพฤติกรรมผู้นำเท่านั้น จึงได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของสถานการณ์ที่มีต่อรูปแบบของภาวะผู้นำและได้เกิดเป็นทฤษฎีต่างๆ ขึ้น (นิตย สัมมาพันธ์. 2546: 43) ดังนี้

- 3.1 ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ของ Fiedler
- 3.2 ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ของ Hersey-Blanchard
- 3.3 ทฤษฎีภาวะผู้นำตามเส้นทางสู่เป้าหมายของ House
- 3.4 ทฤษฎีภาวะผู้นำกับองค์ของการมีส่วนร่วมของ Vroom-Jago

4. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership)

ประเด็นสำคัญที่น่าสนใจเกี่ยวกับภาวะผู้นำคือประเด็นที่ว่าผู้นำกับผู้บริหารเหมือนกันหรือไม่ กล่าวได้ว่าผู้จัดการ คือ ผู้ที่ทำงานประจำโดยทำอย่างถูกต้อง (Do things Right) ในขณะที่ผู้นำคือผู้สร้างให้เกิดนวัตกรรม โดยการตัดสินใจเลือกทำในสิ่งที่ควรทำ (Do the Right things) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและจุดประกายสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตาม ให้เกิดการเริ่มต้น และยืนหยัด มุ่งมั่น ทดมความพยายามปฏิบัติงานอย่างเหนือชั้น (นิตย สัมมาพันธ์. 2546: 52) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำ เบอ์นาร์ดเอ็ม.เบส ได้แบ่งผู้นำออกเป็น 2 อย่าง ได้แก่ ผู้นำการปฏิบัติ (Transactional Leadership) และผู้นำปฏิรูป หรือผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership)

แนวคิดทฤษฎีผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Theory)

ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่หรือเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ของภาวะผู้นำ เบส และเบอ์น (รัตติกรณ จงวิศาล. 2543: 15; อ้างอิงจาก Bass. 1997: 133) เป็นสองคนแรกที่ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยแสดง

ให้เห็นว่าเป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ เนื่องจากภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (Visionary) และมีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังใจ (Empowering) เป็นผู้มีคุณธรรม (Moral Agents) และกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำลักษณะนี้กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนในปัจจุบันนี้

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นกระบวนกรที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติและสมมติฐานของสมาชิกในองค์การ สร้างความผูกพันในการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ที่สำคัญขององค์การ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของผู้นำที่มีต่อผู้ตาม แต่อิทธิพลนั้นเป็นการให้อำนาจแก่ผู้ตามให้กลับกลายมาเป็นผู้นำและผู้เปลี่ยนแปลงหน่วยงานในกระบวนกรของการเปลี่ยนแปลงองค์การ ดังนั้นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงได้รับการมองว่าเป็นกระบวนกรที่เป็นองค์รวมและเกี่ยวข้องกับการดำเนินการของผู้นำในระดับต่างๆ ในหน่วยย่อยขององค์การ

จากการวิจัยพฤติกรรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง พบว่า ผู้นำจะมีการถ่ายโอนหน้าที่ความรับผิดชอบและอำนาจที่สำคัญ และจะขจัดข้อจำกัดการทำงานที่ไม่จำเป็นออกไป ผู้นำมีการดูแลสอนทักษะแก่ผู้ตามที่มีความจำเป็นต้องแก้ปัญหา ต้องการการริเริ่มการกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สำคัญ การกระตุ้นการแบ่งปันความคิด การตระหนักในข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมความร่วมมือและการทำงานเป็นทีม รวมทั้งส่งเสริมการแก้ปัญหาแบบสร้างสรรค์ ในการแก้ไขความขัดแย้งต่างๆ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะทำการปรับปรุงโครงสร้างองค์การและระบบบริหารเพื่อเน้นและสร้างค่านิยมและวัตถุประสงค์หลักขององค์การ (รัตติกรณ จงวิศาล. 2543: 15; อ้างอิงจาก Yukl and Fleet. 1992: 177) ซึ่งมีแนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ความเป็นมาและแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ภาวะผู้นำแบบมีบารมี (Charismatic Leadership) ก่อนจะมาเป็นแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ทฤษฎีภาวะผู้นำที่เริ่มต้นมาก่อน คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมี (Charismatic Leadership) โดย แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ในทศวรรษที่ 1920 ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมี เมื่อผลงานของเขาได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ในปี ค.ศ.1947 ได้กระตุ้นความสนใจของนักสังคมวิทยาและนักรัฐศาสตร์ที่ศึกษาภาวะผู้นำ ต่อมาในทศวรรษที่ 1980 นักวิจัยทางจิตวิทยาและการจัดการ ได้แสดงความสนใจอย่างมากต่อภาวะผู้นำแบบมีบารมีนี้ เนื่องจากในช่วงทศวรรษนั้นเกิดการแปรรูปและมีการฟื้นฟูองค์การต่างๆ อย่างมาก มีความต้องการและจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินการเรื่องต่างๆ เพื่อให้องค์การสามารถอยู่ได้ในสภาวะที่มีการแข่งขันทางธุรกิจสูง

ภาวะผู้นำแบบมีบารมี หมายถึง ภาพความคิดของผู้ตาม ที่ว่าผู้นำเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ มีความเป็นพิเศษและเหนือคนทั่วไป ผู้ตามจะมีความเชื่อมั่นเคารพและบูชาในตัวผู้นำในลักษณะที่เป็นวีรบุรุษเหนือมนุษย์หรือเป็นเทพ แฮ้าส์ (รัตติกรณ จงวิศาล. 2543: 16; อ้างอิงจาก House. 1977: 374) ได้เสนอทฤษฎีที่ชี้ว่าผู้นำแบบมีบารมี มีพฤติกรรมอย่างไร โดยระบุตัวบ่งชี้ความเป็นผู้นำแบบมีบารมีว่าจะรวมเอาความเชื่อมั่นของผู้ตามในความถูกต้องของผู้นำ การยอมรับอย่างปราศจากคำถามต่อผู้นำ ความหลงใหลในตัวผู้นำ รวมทั้งความตั้งใจที่จะเชื่อฟังด้วย ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมีนี้ ระบุถึงลักษณะของผู้นำที่ได้รับการมองว่าเป็นผู้มีความพิเศษเหนือธรรมดา คือ ผู้นำจะมีความต้องการในอำนาจอย่างแรงกล้า มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง และมีความตั้งใจสูง พฤติกรรมของผู้นำแบบมีบารมีจะประกอบด้วย

1. การสร้างภาพประทับใจให้ผู้ตามมีความมั่นใจในตัวผู้นำ
2. ประกาศอย่างชัดเจนถึงเป้าหมายทางอุดมการณ์ เพื่อสร้างความผูกพันในผู้ตาม
3. สื่อสารให้ผู้ตามทราบถึงความคาดหวังอย่างสูงที่ผู้นำมีต่อผู้ตาม
4. แสดงความมั่นใจในความสามารถของผู้ตาม เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้ตาม

นอกจากนี้ผู้นำแบบมีบารมีจะมีการสร้างวิสัยทัศน์ในอนาคต ทำให้ผู้ตามมีชีวิตที่ดี และมีความหมายมากขึ้นและผู้นำจะสร้างตัวอย่างในพฤติกรรมของตนเพื่อเป็นโมเดลทางพฤติกรรมให้กับผู้ตาม (Behavior Modeling) และหากมีความจำเป็นผู้นำจะแสดงออกเพื่อกระตุ้นใจผู้ตาม ตามความเหมาะสมด้วย

คอนเกอร์และคานันโก (รัตติกรณ จงวิศาล. 2541: 16; อ้างอิงจาก Coger and Kanungo. 1987: 637-647) ได้เสนอทฤษฎีผู้นำแบบมีบารมี โดยยึดหลักตามสมมติฐานที่ว่าบารมีนั้นเป็นปรากฏการณ์แบบเสริมสร้าง คือ ผู้ตามจะเป็นผู้เสริมสร้างคุณลักษณะพิเศษให้กับผู้นำ โดยมาจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้นำ และผลจากพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมเหล่านั้น ประกอบด้วย

1. การกระตุ้นแนวคิดที่มีความแตกต่างจากแนวคิดเดิมอย่างมาก แต่อยู่ในอัตราที่ผู้ตามยังสามารถรับได้
2. การนำตัวเข้าแลกหรือเสี่ยงต่อการสูญเสียสถานะการเงิน หรือสมาชิกภาพในองค์กร เพื่อแนวคิดที่ตนมุ่งหวัง
3. ดำเนินการในทางที่ปกติมักไม่ทำกันเพื่อจะบรรลุในแนวคิดที่มีสำหรับคุณลักษณะพิเศษที่เพิ่มขึ้นของผู้นำประกอบด้วย
 - 3.1 ความมั่นใจในตนเอง
 - 3.2 ทักษะการจัดการในการสร้างความประทับใจ
 - 3.3 ความสามารถในการรู้จัก ประเมินสถานการณ์และโอกาส รวมทั้งข้อจำกัด
4. มีความรู้สึกไวทางสังคม และมีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ในความต้องการและค่านิยมของผู้ตาม ผู้นำแบบมีบารมีนี้มักจะเกิดขึ้นเมื่อมีวิกฤตการณ์ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่

สำคัญ หรือผู้ตามไม่พอใจในสถานะเดิม อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะไม่ได้มีวิกฤตการณ์เกิดขึ้นก็ตาม ผู้นำแบบนี้มักจะแสดงสิ่งต่างๆ ที่เหนือธรรมดาในการจัดการเรื่องต่างๆ

นอกจากนี้ คอนเกอร์ ได้อธิบายว่า ภาวะผู้นำแบบมีบารมีอาจจะมีลักษณะบารมีหรือบุคลิกภาพพิเศษเชิงลบ เช่น ผู้นำจะทำโครงการขนาดใหญ่เพื่อโฆษณาตนเองเกินจริง เนื่องจากผู้นำประเมินตนเองสูงเกินไป และการไม่ยั้งดีที่จะหาหรือห้อยอมรับคำแนะนำจากผู้อื่น ผู้นำแบบนี้จะล้มเหลวในการสร้างผู้สืบทอดที่มีความสามารถ ผู้นำแบบนี้มักจะทำให้ลูกน้องอ่อนแอและคอยพึ่งผู้นำ และอาจบ่อนทำลายหรือขจัดผู้ที่มีศักยภาพที่จะเป็นผู้สืบทอดผู้นำ

เบส ได้ระบุข้อจำกัดบางประการของผู้นำแบบมีบารมี และได้แนะนำให้มีการขยายทฤษฎีให้ครอบคลุมถึงลักษณะเสริมพฤติกรรม ตัวอย่างบารมี สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ตัวอย่างเช่น เบส เสนอว่า ผู้นำแบบมีบารมีมักจะเกิดขึ้นในที่ที่การใช้อำนาจตามปกติล้มเหลวในการจัดการกับวิกฤตการณ์ และยังเป็นที่น่าสงสัยเกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิมของผู้นำแบบนี้ ดังนั้นต่อมาในทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเบส (รัตติกรณ์ จงวิศาล. 2541: 17; อ้างอิงจาก Bass. 1999: 12) ได้ใช้คำว่า การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence) แทนคำว่า การสร้างบารมี (Charisma) ซึ่งหมายถึง การมีอิทธิพลเกี่ยวกับอุดมการณ์ที่จะสามารถทำได้ซึ่งเบสได้ให้เหตุผลในการใช้คำว่า การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ แทนคำว่า การสร้างบารมี เนื่องจาก

1. การสร้างบารมี เป็นตัวแทนของความหมายหลายความหมายในการโฆษณา เช่น การฉลองซึ่งมีลักษณะเป็นการโอ้อวดหรือแสดงความตื่นเต้นเกินจริง
2. การสร้างบารมี มีความสัมพันธ์มากเกินไปกับการปกครองแบบเผด็จการ และความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเทียม เช่น ฮิตเลอร์ (Hitler) มุสโสลินี (Mussolini)
3. สำหรับผู้วิจัยบางคน เช่น แฮร์ส, คอนเกอร์และคานันโก กล่าวว่า การสร้างบารมี คือ การรวมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดตั้งแต่การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นปัญญา และการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

หลังจากเกิดทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมีแล้ว ได้เกิดมีการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำแนวใหม่ขึ้น คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ที่ได้มีการกล่าวถึงคือ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของ เบอร์น (Burns) ในปี ค.ศ. 1978 และเบส (Bass) ในปี ค.ศ. 1958 แต่ทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ และมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสนับสนุนมากมายในที่จะขอกกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีทั้งสองทฤษฎี ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ของเบอร์น (Burns) ในทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเบอร์น ตอนเริ่มต้นได้รับการพัฒนามาจากการวิจัยเชิงบรรยาย ผู้นำทางการเมืองของ เบอร์น เขาได้อธิบายภาวะผู้นำในเชิงกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตาม และในทางกลับกันผู้ตามก็ส่งอิทธิพลต่อการแก้ไขพฤติกรรมของผู้นำ

เช่นเดียวกัน ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมองได้ทั้งในระดับแคบ ที่เป็นกระบวนการที่ส่งอิทธิพลต่อบุคคล (Individual) และในระดับกว้างที่เป็นกระบวนการในการใช้อำนาจเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม และปฏิรูปสถาบัน ในทฤษฎีของเบอร์น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพยายามยกระดับของการตระหนักของผู้ตามโดยการยกระดับแนวความคิดและค่านิยมทางศีลธรรมให้สูงขึ้น ในเรื่องของสิทธิภาพ ความยุติธรรม ความเท่าเทียมกัน สันติภาพ และมนุษยธรรม โดยไม่ยึดตามอารมณ์ เช่น ความกลัว ความเห็นแก่ตัว ความอิจฉาริษยา ผู้นำจะทำให้ผู้ตามก้าวขึ้นจาก “ความเป็นตัวตนในทุก ๆ วัน” ไปสู่ความเป็นตัวตนที่ดีกว่าในวันหน้า” เบอร์นมีแนวคิดที่ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงอาจจะมีผลแสดงออกโดยผู้ใดก็ได้ในองค์กรในทุก ๆ ตำแหน่งซึ่งอาจจะเป็นผู้นำหรือผู้ตามก็ได้ และอาจจะเกี่ยวกับคนที่มอิทธิพลเท่าเทียมกัน สูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้

เบอร์น (รัตติกรณ์ จงวิศาล. 2543: 18; อ้างอิงจาก Burns. 1978: 175-176) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า หมายถึง การที่ผู้นำทำให้ผู้ตามสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายที่แสดงออกถึงค่านิยม แรงจูงใจ ความต้องการ ความจำเป็น และความคาดหวังทั้งของผู้นำและผู้ตาม เบอร์นเห็นว่าภาวะผู้นำเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความแตกต่างกันในด้านอำนาจ ระดับแรงจูงใจ และทักษะเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งเกิดได้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำติดต่อกับผู้ตาม เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ผู้นำจะใช้รางวัลเพื่อตอบสนองความต้องการ และเพื่อแลกเปลี่ยนกับความสำเร็จในการทำงาน ถือว่าผู้นำและผู้ตามมีความต้องการอยู่ในระดับขั้นแรกตามทฤษฎีความต้องการตามลำดับขั้นของมาสโลว์ (Maslow's Need Hierarchy Theory)

2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ผู้นำจะตระหนักถึงความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม ผู้นำและผู้ตามมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะยกระดับความต้องการซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่าย คือ เปลี่ยนผู้ตามไปเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้นำแบบจริยธรรม กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะตระหนักถึงความต้องการของผู้ตาม และจะกระตุ้นผู้ตามให้เกิดความสำนึก (Conscious) และยกระดับความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ และทำให้ผู้ตามเกิดจิตสำนึกของอุดมการณ์และยึดถือค่านิยมเชิงจริยธรรม เช่น อิสรภาพ ความยุติธรรม ความเสมอภาค และสิทธิมนุษยชน

3. ภาวะผู้นำแบบจริยธรรม (Moral Leadership) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนเป็นผู้นำแบบจริยธรรมอย่างแท้จริงเมื่อผู้นำได้ยกระดับความประพฤติ และความปรารถนาเชิงจริยธรรมของทั้งผู้นำและผู้ตามให้สูงขึ้น และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่าย อำนาจของผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำทำให้ผู้ตามเกิดความไม่พึงพอใจต่อสภาพเดิม ทำให้ผู้ตามเกิดความขัดแย้งระหว่างค่านิยมกับวิธีปฏิบัติ สร้างจิตสำนึกให้ผู้ตามเกิดความต้องการในระดับที่สูงกว่าเดิมตามลำดับขั้นของมาสโลว์ หรือระดับการพัฒนาจริยธรรมของโคลเบอร์ก แล้วจึงดำเนินการเปลี่ยนแปลงสภาพทำให้ผู้นำและผู้ตามไปสู่จุดมุ่งหมายที่สูงขึ้น

สภาวะผู้นำทั้งสามลักษณะตามทฤษฎีของเบอร์น มีลักษณะเป็นแกนต่อเนื่อง สภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนอยู่ปลายสุดของแกนตรงกันข้ามกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งมุ่งเปลี่ยนสภาพไปสู่ภาวะผู้นำแบบจริยธรรม

ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ของเบส (Bass) จากทฤษฎีของเบอร์น เบสได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีรายละเอียดมากขึ้นเพื่ออธิบายการเปลี่ยนสภาพในองค์กรและได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงแบบมีบารมี (Charismatic) และแบบแลกเปลี่ยน (Transactional) เบสได้นิยามภาวะผู้นำในแง่ของผลกระทบของผู้นำที่มีต่อผู้ตาม ผู้นำเปลี่ยนสภาพผู้ตามโดยการทำให้พวกเขาตระหนักในความสำคัญและคุณค่าในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น หรือโดยยกระดับความต้องการของผู้ตามหรือโดยชักจูงให้พวกเขาเห็นแก่องค์กรมากกว่าการสนใจของตนเอง

ผลจากอิทธิพลเหล่านี้ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นและเคารพในตัวผู้นำและได้รับการจูงใจให้ทำสิ่งต่างๆ ได้มากกว่าที่คาดหวังในตอนแรก เบสเห็นว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นมากกว่าคำเพียงคำเดียวที่เรียกว่า บารมี (Charisma) บารมีได้รับการนิยามว่าเป็นกระบวนการซึ่งผู้นำส่งอิทธิพลต่อผู้ตามด้วยการปลุกเร้าอารมณ์ที่เข้มข้นและความเป็นเอกลักษณ์ของผู้นำ เบสเห็นว่าการมีบารมีมีความจำเป็น แต่ไม่เพียงพอสำหรับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญอีกสามส่วนของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีนอกเหนือจากบารมี คือ การกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration) และการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Motivation) ทั้งสามองค์ประกอบรวมกับการสร้างบารมีเป็นองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ผู้ตาม ผลที่ผสมผสานนี้ทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกับผู้นำแบบมีบารมี นอกจากนี้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพยายามที่จะเพิ่มพลัง (Empower) และยกระดับผู้ตาม ในขณะที่ผู้นำแบบมีบารมีหลายคนพยายามที่จะทำให้ผู้ตามอ่อนแอและต้องคอยพึ่งพาผู้นำ และสร้างความจงรักภักดีมากกว่าความผูกพันในด้านแนวคิด เบสให้นิยามภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทางที่กว้างกว่าเบอร์น โดยไม่ใช่แค่การใช้แรงจูงใจ (Incentive) เพื่อให้มีความพยายามมากขึ้น แต่จะรวมกันทำให้งานที่ต้องการมีความชัดเจนขึ้นเพื่อให้รางวัลตอบแทน และเบสยังมองภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความแตกต่างจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน แต่ไม่ใช่กระบวนการที่เกิดขึ้นแยกจากกัน เบสยอมรับว่าในผู้นำเดียวกันอาจใช้ภาวะผู้นำทั้งสองแบบ แต่ในสถานการณ์หรือเวลาที่แตกต่างกัน

ในตอนเริ่มต้นของทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเบสในปี ค.ศ. 1985 เบสได้เสนอภาวะผู้นำ 2 แบบ คือ ภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) และภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) ที่มีความต่อเนื่องกันตามรูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีความต่อเนื่องจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน โดยผู้นำจะใช้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นต่อเนื่องจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการระหว่างกัน

เพื่อให้ผู้ตามปฏิบัติตาม ภาวะผู้นำทั้งสองประเภทผู้นำคนเดียวกันอาจใช้ในประสบการณ์ที่แตกต่างกันในเวลาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเบสได้วินิจฉัยว่าความเป็นผู้นำแบบแลกเปลี่ยนสามารถส่งผลให้การปรับปรุงประสิทธิภาพขั้นต่ำกว่า ส่วนภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งช่วยเพิ่มและปรับปรุงประสิทธิภาพในขั้นที่สูงกว่า

เบส และอโวลิโอ (รัตติกรณ จงวิศาล. 2541: 20; อ้างอิงจาก Bass and Avolio. 1994: 2) กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงว่าสามารถเห็นได้จากผู้นำที่มีลักษณะ ดังนี้ คือ มีการกระตุ้นให้เกิดความสนใจในระหว่างผู้ร่วมงานและผู้ตามให้มองงานของพวกเขาในแง่มุมใหม่ ๆ ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในเรื่องภารกิจ (Mission) และวิสัยทัศน์ (Vision) ของทีมและขององค์การ มีการพัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานและผู้ตามไปสู่ระดับความสามารถที่สูงขึ้น มีศักยภาพมากขึ้น ชักนำให้ผู้ร่วมงานและผู้ตามมองให้ไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาเองไปสู่สิ่งที่จะทำให้กลุ่มได้ประโยชน์ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะชักนำผู้อื่นให้ทำให้มากกว่าที่พวกเขาตั้งใจ ตั้งแต่ต้น และบ่อยครั้งมากที่พวกเขาคิดว่ามันจะเป็นไปได้ ผู้นำจะมีการท้าทายความคาดหวังและมักจะนำไปสู่การบรรลุถึงผลงานที่สูงขึ้น

เบส ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงว่า เป็นผู้นำที่ทำให้ผู้ตามอยู่เหนือกว่าความสนใจในตนเอง ผ่านทางการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence or Charisma) การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา หรือ การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ผู้นำจะยกระดับวุฒิภาวะและสร้างอุดมการณ์ของผู้ตามที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ (Achievement) การบรรลุศักยภาพแห่งตน (Self - Actualization) ความเจริญรุ่งเรือง (Well - Being) ของสังคม องค์การ และผู้อื่น นอกจากนี้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีแนวโน้มที่จะช่วยกระตุ้นความหมายของงานในชีวิตของผู้ตามให้สูงขึ้นอาจจะชี้แนะหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาความต้องการทางศีลธรรมให้สูงขึ้นตามไปด้วย

ติคซี และดีวานนา (รัตติกรณ จงวิศาล. 2543: 19; อ้างอิงจาก Tichy and Devanna. 1986: 19-32) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ไว้ว่า

1. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) จะเปลี่ยนองค์การที่ตนรับผิดชอบไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่า คล้ายกับผู้ฝึกสอนหรือโค้ชนักกีฬาที่ต้องรับผิดชอบทีมที่ไม่เคยชนะใครเลย ต้องเปลี่ยนเป้าหมายเพื่อความเป็นผู้ชนะ และต้องสร้างแรงบันดาลใจให้ลูกทีมเล่นให้ดีที่สุดเพื่อชัยชนะ
2. เป็นคนกล้าและเปิดเผย เป็นคนที่ต้องเสี่ยงแต่มีความสุข และมีจุดยืนของตนเอง กล้าเผชิญกับความจริง กล้าเปิดเผยความจริง
3. เชื่อมมั่นในคนอื่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เผด็จการแต่มีอำนาจ และสนใจคนอื่น ๆ มีการทำงานโดยมอบอำนาจให้คนอื่นทำโดยเชื่อว่าคนอื่นก็มีความสามารถ
4. ใช้คุณค่าเป็นแรงผลักดัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะชี้แนะให้ผู้ตามตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมาย และสร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า

5. เป็นผู้ที่เรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะนึกถึงสิ่งที่ตนเคยทำผิดพลาด ในฐานะที่เป็นบทเรียน และจะพยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองตลอดเวลา

6. มีความสามารถที่จะเผชิญกับความสลับซับซ้อน ความคลุมเครือ และความไม่แน่นอน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการเผชิญปัญหาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ๆ

7. เป็นผู้มองการณ์ไกล ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการมองการณ์ไกล สามารถที่จะนำความหวัง ความฝันมาทำให้เป็นจริงได้

เบอร์นาร์ด เบส (นิตย สัมมาพันธ์. 2546: 52-55; อ้างอิงจาก Bernaed Bass. 1996: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้เสนอแนวคิดที่ว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (ภาวะผู้นำปฏิรูป) มีคุณลักษณะที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่

1. เก่ง ดี มีเสน่ห์ (Charisma) เป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุด “คาริสมา” หมายถึง คุณสมบัติ 3 อย่างคือ เก่งและดี รวมทั้งมีเสน่ห์ ซึ่งทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีสมรรถนะ

1.1 เก่งและดี รวมทั้งมีเสน่ห์แบบผู้นำ (ไม่ใช่เสน่ห์ทางเพศสัมพันธ์) จนถึงขั้นสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ตามเกิดความเคารพรัก ภาคภูมิใจ และมีความศรัทธาอย่างแรงกล้า

1.2 เก่งในด้านการใช้วิจาร์ณญาณแยกแยะสิ่งที่มีความสำคัญอย่างแท้จริงออกมาได้อย่างเด่นชัด

1.3 เก่งในการพูดหรือเขียนจนถึงขั้นจุดประกายให้ผู้ตามเกิดวิสัยทัศน์และมีพันธะกับภารกิจ

2. มีการพิจารณาลูกน้องในฐานะเอกบุคคล (Individualized Consideration) หมายถึง ผู้นำที่มีการมอบหมายให้ดำเนินงานโครงการช่วยเหลือและพัฒนาขีดความสามารถของผู้ตามแต่ละคน และนอกจากนั้นยังให้ความเอาใจใส่ดูแลความต้องการและปัญหาความจำเป็นเป็นการส่วนตัว รวมทั้งการปฏิบัติต่อผู้ตามแต่ละคนโดยให้เกียรติในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีศักดิ์ศรี

3. มีการกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation) หมายถึง ผู้นำที่มีการหยิบยื่นความคิดใหม่ๆ ให้แก่ผู้ตาม เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้ตาม ดังนี้

3.1 มีการทบทวนวิธีทำสิ่งต่าง ๆ แบบดั้งเดิม นำไปสู่การ “คิดใหม่ ทำใหม่”

3.2 ความกล้าหาญที่จะมองปัญหาทั้งในด้านข้อดี และข้อเสียจากหลากหลายมุมมอง

3.3 ความมุ่งมั่นพากเพียร ผลักดันความคิดสร้างสรรค์ยกระดับเพดานบินให้สูงขึ้น ด้วยการฝ่าฟันอุปสรรคขวางกั้นที่ดูเหมือนว่าจะไม่สามารถข้ามพ้นไปได้ในตอนต้น

กฎหมายเถรสมาคมว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ

โครงสร้างพระสังฆาธิการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับที่ 2) 2535 พระสังฆาธิการ หมายถึง เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส (อรัญ วิจิธีบุญ. 2548: 207)

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 16 (พ.ศ. 2535) ว่าด้วย การถอดถอนพระสังฆาธิการ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 15 ตรี มาตรา 20 ทวี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มหาเถรสมาคม ตรากฎหมายเถรสมาคมไว้

ข้อ 1 กฎหมายเถรสมาคมนี้เรียกว่า “กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 16 (พ.ศ. 2535) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ”

ข้อ 2 กฎหมายเถรสมาคมนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป

ข้อ 3 ตั้งแต่วันใช้กฎหมายเถรสมาคมนี้ ให้ยกเลิก

(1) กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ

(2) กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. 2509)

(3) กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. 2521)

บรรดา กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ หรือประกาศอื่นใดในส่วนที่กำหนดไว้แล้ว ในกฎหมายเถรสมาคมนี้ หรือซึ่งขัดแย้งกับกฎหมายเถรสมาคมนี้ให้ใช้กฎหมายเถรสมาคม นี้แทน หมวดที่ 1 บททั่วไป

ข้อ 4 ในกฎหมายเถรสมาคมนี้ พระสังฆาธิการ หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้

(1) เจ้าคณะใหญ่

(2) เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค

(3) เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด

(4) เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ

(5) เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล

(6) เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

ส่วนตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่น จะได้มีระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดเทียบ กับตำแหน่งที่กล่าวแล้ว

ข้อ 5 พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการตามข้อ 4 อยู่ก่อนวันใช้พระบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ให้ถือว่าเป็นพระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่ง ดังกล่าวนั้น ตามกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้

ผู้รักษาการแทนในตำแหน่งดังกล่าวในวรรคต้น ก่อนวันใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ให้ถือว่าเป็นผู้รักษาการแทนในตำแหน่งนั้นๆ ตามกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ด้วย

หมวดที่ 2 การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ

ข้อ 6 พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งตามความในข้อ 4 ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้

- (1) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- (2) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- (3) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
- (4) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
- (5) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ ไร้ความสามารถ หรือมีจิตพินเพื่อน ไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

(6) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน

(7) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

หมวด 3 การพ้นจากตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการ

ข้อ 35 พระสังฆาธิการ ย่อมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่เมื่อ

- (1) ถึงมรณภาพ
- (2) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (3) ลาออก
- (4) ย้ายสำนักที่อยู่ออกไปนอกเขตอำนาจหน้าที่
- (5) ยกเป็นกิตติมศักดิ์
- (6) รับตำแหน่งสูงขึ้นไป หรือเป็นที่ปรึกษา
- (7) ให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่
- (8) ถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่
- (9) ถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่

ข้อ 36 พระสังฆาธิการรูปใดประสงค์จะลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ ก็ย่อมทำได้เมื่อผู้แต่งตั้งได้พิจารณาอนุญาตแล้ว จึงเป็นอันพ้นจากตำแหน่งหน้าที่

ข้อ 37 พระสังฆาธิการทุกตำแหน่ง เว้นเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค ย้ายสำนักที่อยู่ออกไปนอกเขตอำนาจหน้าที่ของตนโดยได้รับอนุญาต หรือคำสั่งของผู้มีอำนาจแต่งตั้งพระสังฆาธิการรูปนั้นย่อมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่นั้นแต่วันที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเดิม

ข้อ 38 พระสังฆาธิการรูปใดดำรงตำแหน่งหน้าที่โดยเรียบร้อยตลอดเวลาจนถึงชราทุพพลภาพ หรือพิการ สมควรได้รับการปลดเปลื้องภาระเพื่อพักผ่อนหรือรักษาตัวก็ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งพิจารณาแยกเป็นกิตติมศักดิ์

ข้อ 39 ในกรณีที่พระสังฆาธิการ ตั้งแต่รองเจ้าคณะตำบลขึ้นไป ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการสูงขึ้นกว่าเดิม พระสังฆาธิการรูปนั้นย่อมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่เดิม เว้นแต่ในกรุงเทพมหานคร

ข้อ 40 การให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งกระทำได้ ในกรณีที่พระสังฆาธิการหย่อนความสามารถไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งของตน

ข้อ 41 การปลดและการถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ ให้เป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในหมวด 4 แห่งกฎหมายธรรมนูญนี้

ข้อ 42 เมื่อพระสังฆาธิการพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ 35 ให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับจนถึงผู้มีอำนาจแต่งตั้งภายใน 30 วัน และให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งแจ้งให้กรมการศาสนาทราบภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับรายงาน (อรรถ วิจิตรวิญญู. 2548: 207-217)

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านการศึกษา

การบริหารและการจัดการศึกษามีความยากและสลับซับซ้อนมาก เนื่องจากยุคโลกาภิวัตน์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความรู้และเทคนิคต่างๆ ที่นำมาใช้ล้ำสมัยอย่างรวดเร็วด้วยจำเป็นต้องแสวงหาและค้นคว้าใหม่ๆ อยู่เสมอการดำเนินการบริหารจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายได้คุณภาพที่พึงประสงค์ จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำของผู้บริหารที่มีความเป็นมืออาชีพอย่างแท้จริง (ธีระ รุญเจริญ. 2548: 3)

การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของชาติ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี 26 ตุลาคม 2547 เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ (ตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2545) ได้กำหนดเสนอมาตรฐานการศึกษาของชาติตามมาตรา 33 โดยได้กำหนดมาตรฐานที่ 1 กำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ทั้งในฐานะเป็นพลเมืองและพลโลก คนไทยเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข

เป้าหมายของการจัดการศึกษาอยู่ที่การพัฒนาคนไทยทุกคนให้เป็น คนเก่ง คนดี และมีความสุข โดยมีการพัฒนาที่เหมาะสมกับช่วงวัย พัฒนาค้นตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ตรงตามความต้องการ ทั้งในด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้และทักษะ (ศีลธรรม) คุณธรรม และจิตสำนึกที่พึงประสงค์และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข (ธีระ เจริญสุข. 2548: 64 - 65)

วัดเป็นโรงเรียน มีพระภิกษุเป็นครูสอน วัดเป็นศูนย์กลางสำหรับงานส่วนรวมเป็นจุดพบกันระหว่างพระพุทธรศาสนากับประชาชน เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ทางด้านสถาปัตยกรรม วรรณกรรมและกีกกรรมอื่นๆ ทางสังคม ตลอดจนวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในรัชกาลนี้ (ร. 3) พระองค์ทรงส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งวิทยาการ ทรงส่งเสริมพระสงฆ์ให้มีความรู้ตีปฏิบัติดีร่วมกับเจ้านายขุนนางเศรษฐีและประชาชนอื่นๆ พระองค์ใฝ่พระทัยในการกุศลเป็นอย่างมาก (พุทธศาสนาประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี 200 ปี. 2545: 13)

พระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อมองไปยังแบบแผนของชุมชนพระสงฆ์และวิถีชีวิตบรรพชิต เริ่มตั้งแต่การบวช จุดมุ่งหมายสำคัญของการบวชหรืออุปสมบทคือการศึกษาดังที่เรียกกันว่า “บวชเรียน” จนกล่าวได้ว่าระบบการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธรศาสนา คือ ระบบแห่งการศึกษา หรือการฝึกฝนพัฒนาตนเองนั่นเอง (พระไพศาล วิสาโลน. 2546: 284)

การศึกษาเล่าเรียนทางวิชาการทางพุทธรศาสนาและการฝึกฝนพัฒนาจิตที่เรียกว่าปริยัติ และปฏิบัติ ก็เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในวิถีชุมชนของพระสงฆ์และเมื่อวัดได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยจนมีฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ก็ขยายรวมไปถึงการศึกษาสำหรับชุมชนด้วย วัดจึงมีบทบาทเพิ่มขึ้นมาอีกบทบาทหนึ่ง คือ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาสำหรับประชาชน พระสงฆ์กับความเป็นผู้นำทางการศึกษาจึงกลายเป็นสิ่งคู่กัน (พระไพศาล วิสาโลน. 2546: 285)

การเรียนภาษาบาลีอันเป็นภาษาพุทธรศาสนา ถือเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับสืบต่อพุทธรศาสนา เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่มีการเรียนภาษาบาลีแล้วก็จะไม่มีผู้ใดเรียนพุทธรพจน์คือ พระไตรปิฎก อันเป็นคำสั่งสอนของพุทธรองค์ได้อย่างถูกต้อง และเมื่อไม่มีผู้รู้พระไตรปิฎกแล้วพุทธรศาสนาก็จะเสื่อมสูญหายสลายไปในที่สุด ด้วยเหตุนี้เองพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จึงได้ทรงเป็นองค์พุทธรศาสนูปถัมภก ส่งเสริมทำนุบำรุงการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมพระราชากรณียกิจของพระองค์ ในการทรงปรับปรุงแก้ไขการศึกษาของคณะสงฆ์ จึงถือได้ว่าเป็นพระราชากรณียพิเศษในอันที่จะธำรงไว้ซึ่งพุทธรศพุทธรศาสนาให้มีอายุยืนยาวต่อไป (พุทธรศาสนาประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี 200 ปี. 2545: 94-95.)

บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการการศึกษา พรชูลี อาชาวบำรุง และคณะ (2549: 26 - 31) ได้กล่าวถึงบทบาทวัดและพระสงฆ์เพื่อการปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติไว้ว่า บทบาทของสถาบันศาสนากับองค์กรอื่นๆ เช่น วัดเพื่อพัฒนาให้ประชาชนทุกระดับเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา 6) สถาบันศาสนาใน

ฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยด้วยบทบาทอันสำคัญที่สถาบันศาสนาต้องรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบันกับบทบาทที่สถาบันพระพุทธศาสนา กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนั้นสอดคล้องกันค่อนข้างมาก กล่าวคือ วัดจัดการศึกษาให้แก่ศาสนทายาทและประชาชนทั่วไปทั้ง 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย นอกจากนี้ภารกิจของคณะสงฆ์ด้านการปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรม การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น เป็นภารกิจที่มีอุปการคุณต่อสังคมไทยเป็นอันมาก โดยช่วยเหลือหลอมประชาชนชาวไทยให้ยึดมั่นในคุณธรรม และดำเนินชีวิตตามวิถีธรรม และจารีตประเพณีไทยเสมอมา แม้จะมีอุปสรรคและปัญหาทั้งในสังคมนอกวัด และสังคมในวัด ก็สามารถขจัดปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ไปได้ด้วยดี

เพื่อเป็นการทบทวนบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์ ซึ่งเป็นแบบอย่างอันดีจำนวนมากในสังคมไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจึงจัดให้มีการเสวนาเรื่องนี้ขึ้น โดยได้รับความร่วมมือจากมูลนิธิกลุ่มแสงเทียน พระสังฆาธิการ นักวิจัยในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ข้าราชการครู และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมเสวนาและเสนอแนะบทบาทที่พึงประสงค์ของวัด และพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย ดังผลสรุปต่อไปนี้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549: 26)

บทบาทวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในปัจจุบัน คือ บทบาทตามภารกิจ 6 ประการของคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 คือ งานปกครองคณะสงฆ์ งานศาสนศึกษา งานศึกษาสงเคราะห์ งานเผยแผ่ศาสนาธรรม งานสาธารณูปการ และงานสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งทุกวัดได้ปฏิบัติภารกิจเหล่านี้ตามศักยภาพของวัดที่อาจอ่อนด้อยหรือโดดเด่นในบางด้าน และในการพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นคนดีมีคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงปรารถนาในสังคมได้นั้นต้องประกอบด้วยบทบาทที่พึงประสงค์ของสังคม ครอบครัว และนโยบายรัฐที่เหมาะสมกับสภาพการณ์

ดังนั้นผลการสัมมนาในครั้งนั้น จึงได้สรุปและนำเสนอบทบาทที่พึงประสงค์ 3 ด้าน คือ บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยตามภารกิจ 6 ด้าน บทบาทที่พึงประสงค์ของสังคม/ครอบครัว และนโยบายที่พึงประสงค์จากรัฐบาลดังนี้

1. ด้านการปกครองของคณะสงฆ์

รัฐและมหาเถรสมาคมควรร่วมกันกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนไปวัดในวันอาทิตย์ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนาธรรม และสามารถนำหลักศาสนาธรรมปรับใช้ในวิถีชีวิตตนได้ สถาบันผลิตพระสังฆาธิการควรกำหนดนโยบาย แผน และมาตรการในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อมในด้านการบริหารวัด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นแหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจ และพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติภารกิจทั้ง 6 ด้าน ของพระสงฆ์

รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรของศาสนิกชน สามารถปลูกฝังและฝึกอบรมให้เยาวชนมีสัมมาทิฐิในการดำเนินชีวิต วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมเชิงรุก คือ จัดโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม และมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยดึงศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและพระเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชน มีภาครัฐสนับสนุนงบประมาณ มหาเถรสมาคมควรมีมาตรการให้ยุติพุทธพาณิชย์ อันเป็นการลดความศรัทธาของศาสนิกชน พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจรรยาเพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับควรให้ความสำคัญแก่วัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทให้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และพัฒนาเยาวชนและศาสนิกชนในแต่ละบทบาทหน้าที่ตามภารกิจคณะสงฆ์ เช่น สนับสนุนด้านงบประมาณ ความก้าวหน้าด้านสมณศักดิ์ การพัฒนาด้านศักยภาพ และเชิดชูยกย่องให้เป็นที่ยอมรับแก่หมู่คณะสงฆ์

2. ด้านการศึกษา

พระสงฆ์ควรศึกษาหลักธรรมให้ถ่องแท้ทั้งปริยัติธรรมและปฏิบัติ เพื่อให้พร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ พระสงฆ์ควรพัฒนาตนให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมอันจะส่งผลต่อศักยภาพในการอบรมพัฒนาจิต การเผยแผ่ศาสนาธรรมแก่ศาสนิกชน เช่น ด้านการบริหาร ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ เป็นต้น ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ควรปรับปรุง ประยุกต์ให้เหมาะกับยุคสมัยแต่คงไว้ซึ่งหลักศาสนาธรรม

3. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

วัดต้องพัฒนาให้เป็นหน่วยปฏิบัติในการเผยแผ่ศาสนาธรรมที่เข้มแข็งพระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการศึกษาธรรมะ และเพิ่มศักยภาพในการเผยแผ่ศาสนาธรรม พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้คำสอนและหลักศาสนาธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรง คือ เป็นผู้ให้การฝึกอบรมแก่ศาสนิกชนโดยอ้อม คือ การครองตนตามหลักธรรมวินัยซึ่งจะก่อให้เกิดศรัทธาแก่บุคคลทั่วไป และการให้การอบรมพัฒนาศักยภาพด้านการอบรมพัฒนาจิต และหลักปริยัติธรรมทางศาสนาแก่คณาจารย์ และวิทยากรผู้ให้การอบรมแก่เยาวชนอีกส่วนหนึ่ง พระสงฆ์ควรมีบทบาทเชิงรุกในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรม เช่น เป็นวิทยากรอบรมในสถานศึกษาหรือจัดโครงการและกิจกรรมต่างๆ นำศาสนิกชนและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอบรมศาสนาธรรม ซึ่งอาจทำได้โดยวัด กลุ่มบุคคล โดยมีวัดเป็นแกนนำ กลุ่มพระสงฆ์ และสื่อมวลชน เป็นต้น หากร่วมมือกันหลายจุด และประสานเครือข่ายเป็นร่างแหทั่วประเทศ จะช่วยเหลือสังคมไทยได้อย่างดียิ่ง พระสงฆ์ควรให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังและพนักงานตามโรงงานที่ไม่มีโอกาสไปฟังเทศน์ที่วัด

4. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนการศึกษาสงเคราะห์ที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เช่น การสนับสนุนงบประมาณ โดยเฉพาะโรงเรียนพระพุทธรักษาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นการฝึกอบรม

คุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนโดยแท้จริง และเป็นการอบรมต่อเนื่องตั้งแต่วัยเยาว์วัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนและประชาชน เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนโดยเป็นศูนย์กลางประสานวิทยากร ช่วยอบรมประชาชนด้านการอาชีพ ตัวอย่างเช่น หลาย ๆ วัด ได้ดำเนินการอยู่หรือจัดห้องสมุดชุมชน และพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ศาสนธรรมศาสนาปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาตามอัธยาศัย

5. ด้านการสาธารณูปการ

รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนการสาธารณูปการที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เช่น สนับสนุนให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ด้านการพัฒนาศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ปลอดภัย

6. ด้านสาธารณสงเคราะห์

วัดควรเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นศูนย์กลางที่สร้างคุณธรรม จริยธรรม และสามัคคีธรรมในท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมที่สามารถชี้นำทิศทางการพัฒนาชุมชนในทางที่ชอบที่ควรรวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนธรรมและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

บทบาทที่พึงประสงค์ของสังคมและครอบครัว

ผู้ปกครองนำเด็กเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ศาสนธรรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เด็กเล็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ผู้ปกครองควรปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี เป็นแบบอย่างแก่สมาชิกในครอบครัว โรงเรียนควรประสานความร่วมมือกับวัด เพื่ออบรมเยาวชนด้านศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม กิจกรรมปลูกฝังและอบรมเยาวชนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม โรงเรียนและวัดควรอบรมโดยต่อเนื่อง ชุมชนและวัดควรเป็นที่พึ่งซึ่งกันและกันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และชุมชนช่วยส่งเสริมพระศาสนาให้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนิกชน

นโยบายที่พึงประสงค์จากรัฐบาล

นโยบายสนับสนุนการศึกษาสงเคราะห์และการสาธารณสงเคราะห์โดยวัดที่ชัดเจน รวมทั้งการสนับสนุนงบประมาณที่ต่อเนื่องเพื่อให้วัด ปฏิบัติภารกิจได้อย่างคล่องตัว นโยบายสนับสนุนให้พัฒนาวัด เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน นโยบาย ให้ศาสนิกชนไปวัดในวันหยุด ทุกสัปดาห์ เพื่อปฏิบัติศาสนธรรม

การบริหารจัดการศึกษาคณะสงฆ์

พระสงฆ์ไทยที่ว่าเป็นสถาบันสำคัญ ที่เรียกว่าคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันใหญ่ สถาบันหนึ่งของชาติไทย มีฐานะที่แตกต่างไปจากฆราวาส มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่แตกต่างออกไปและในขณะเดียวกันก็ได้รับความยกย่องจากฆราวาส ประชาชนทั่วไป ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล เป็นที่เคารพสักการะ เป็นส่วนหนึ่งในพระรัตนตรัย (คุณ โทษณ์. 2537: 71) พระสงฆ์เป็นผู้นำทางสังคมและด้านจิตวิญญาณ ปัจจุบันแม้ว่าพุทธศาสนาจะได้รับความกระทบกระเทือนอันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างมาก และทำให้มีผู้มองศาสนาในแง่ต่าง ๆ ที่มีทั้งบวกและลบก็ตาม แต่พุทธศาสนาก็ยังนับว่ามีอิทธิพลอยู่มากในจิตใจของคนไทย ซึ่งแสดงออกมาในรูปของประเพณี อุบาสก วัฒนธรรม และความโอป-อ้อมอารี สิ่งเหล่านี้เรียกได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในสังคมไทย ซึ่งเป็นลักษณะอันเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่าสังคมไทยคือสังคมพุทธนั่นเอง ผู้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้สังคมไทยเป็นสังคมพุทธตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็คือพระสงฆ์สถาบัน

สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันจารีตที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธส่วนใหญ่ ทั้งทางด้านศีลธรรม จริยธรรมตลอดถึงกิจกรรมทางโลก พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตน 3 คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เป็นเพียงสมมติสงฆ์ มิใช่หรือสงฆ์พระสงฆ์ก็มีบทบาทนอกจากจะเป็นที่พึ่งทางใจ ชี้นำทางศีลธรรมจรรยาโดยการชี้แนะทำให้ดู และเป็นผู้ที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนากิจแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังทำหน้าที่ให้บริการอย่างอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปไม่ถึง มีส่วนช่วยเหลือกลไกของอำนาจรัฐให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนากับทั้งยังมีส่วนช่วยสังคมในด้านต่าง ๆ อีกมากมายดังที่ คุณ โทษณ์ (2537: 75) ได้กล่าวสรุปว่า ความเป็นผู้นำของพระสงฆ์ที่สำคัญดังนี้คือ

1. เป็นผู้นำเป็นที่พึ่งอันบวร
2. เป็นผู้นำการสอนธรรม
3. เป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม
4. เป็นผู้นำในการพัฒนา
5. เป็นผู้นำในการให้คำปรึกษา
6. เป็นผู้นำในการสนับสนุนช่วยเหลือสังคม

หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพระภิกษุสงฆ์ ก็คือ การให้ความรู้แก่เยาวชน วัดเป็นโรงเรียน สาธารณะแต่ประเภทเดียวเท่านั้น เด็กต้องไปรับการศึกษาอบรมที่วัด แม้แต่พระโอรสของพระเจ้าแผ่นดินก็ต้องถือกฎเช่นนี้ (กฤษฏา บุญยสมิต. 2548: 158) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 2535 มาตรา 37 (3) เป็นฐานะในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(อรรถ วิธีเจริญ, 2548: 84) ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์และพันธกิจของมหาเถรสมาคมองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย

แบบอย่างของการปฏิบัติงานที่ดี (Best Practice)

พระธรรมโกศาจารย์พุทธทาสภิกขุ เดิมชื่อ เจื่อม นามสกุล พานิส บุตรนายเซียง และนางเคลื่อน พานิส เกิดเมื่อ วันอาทิตย์ 27 พฤษภาคม 2449 ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเมีย ณ หมู่บ้านกลาง ตำบลพุมเรียง (ที่ตั้งเดิมของจังหวัดไชยา ก่อนเปลี่ยนชื่อเป็น “สุราษฎร์ธานี”) ได้รับการตั้งชื่อว่า เจื่อม พานิส มีน้อง 2 คน คือ นาย ยี่เกี้ย หรือ ธรรมทาส และนางกิมซ้อย ด.ช. เจื่อม ได้รับการศึกษาเบื้องต้นแบบโบราณด้วยการเป็น “เด็กวัด” ที่วัดพุมเรียงใกล้บ้าน ก่อนกลับมาอยู่บ้าน และเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดโพธารามจนถึงชั้นมัธยม จากนั้นย้ายมาเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่โรงเรียนสารภีอุทิศ ตำบลตลาด อำเภอไชยา พ.ศ. 2465 ออกจากโรงเรียนมาช่วยมารดาทำการค้าเนื่องจากบิดาถึงแก่กรรมด้วยโรคลมปัจจุบัน

พ.ศ. 2469 บวชก่อนเข้าพรรษาเมื่อ ๒๙ กรกฎาคม ได้ฉายา “อินทปญโญ”

พ.ศ. 2471 สอบได้นักธรรมเอก

พ.ศ. 2472 เป็นครูสอนนักธรรม ที่โรงเรียนนักธรรม วัดพระบรมธาตุไชยา (นายยี่เกี้ย “ธรรมทาส” น้องชายเปิดคณะธรรมทานขึ้นต้น โดยเปิดหีบหนังสือธรรมะให้คนยืมอ่านที่ร้านไชยาพานิช)

พ.ศ. 2473 เรียนบาลีที่วัดประทุมคงคา กรุงเทพฯ เขียนบทความชิ้นแรกชื่อ “ประโยชน์แห่งทาน” พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระอุปัชฌาย์ ปลายปีสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค

พ.ศ. 2475 เดินทางกลับพุมเรียง เข้าอยู่วัดร้างตระพังจิก อันเป็นจุดเริ่มต้น สวนโมกขพลาราม เมื่อ 12 พฤษภาคม (เดือนกรกฎาคมคณะธรรมทานตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ)

พ.ศ. 2476 ออกหนังสือพิมพ์พุทธศาสนารายตรีมาส

พ.ศ. 2486 วางเงินซื้อที่บริเวณวัดธารน้ำไหล เมื่อ 18 มีนาคม

พ.ศ. 2487 ย้ายมาจำพรรษาที่สวนโมกขพลารามแห่งใหม่บริเวณธารน้ำไหลเขาพุทธทอง (สวนโมกข์ปัจจุบัน)

พ.ศ. 2536 มรณภาพ 8 กรกฎาคม เวลา 11.20 น. เก็บความจากอัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา โดยพระประชา ปสนุนธมโม ให้สัมภาษณ์สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลบอลคิมทอง

ตลอดเวลาที่บวชอยู่ 67 ปี พุทธทาสภิกขุปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ศึกษาพระไตรปิฎกจนแตกฉาน และทำงานด้านการเผยแผ่อย่างเต็มกำลัง จนมีผลงานปรากฏเป็นที่ชื่นชมอย่างมากมาย เฉพาะงาน “ธรรมโฆษณ์” ที่มีประมาณ 73 เล่ม ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่จะเป็นแบบสำหรับผู้ต้องการศึกษาพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นก็ยังมียังมีหนังสือธรรมะ

เล่มอื่นๆ อีก เช่น คู่มือมนุษย์ แก่นพุทธศาสนา ตัวกู-ของกู ตามรอยพระอรหันต์ ชุมนุม ปาฐกถา ชุดพุทธธรรม ชุมนุมข้อคิดอิสระ ชุมนุมเรื่องสั้น ชุมนุมเรื่องยาว ชุมนุมอภิถันจิตกาลพจน์ (ชุมนุมข้อคิดวันสำคัญ) หลักพระพุทธศาสนา ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี ฯลฯ จำนวนหลายร้อยเรื่อง ก็ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก จนได้รับฉายา เป็น “ผู้ปฏิรูปแนวทางการสอนธรรมะ” ช่วงศตวรรษที่ 24 - 25 อย่างแท้จริง

นอกจากการทำหนังสือและการบรรยายธรรมะ ที่ท่านทำเป็นหลักแล้วท่านยังได้พัฒนาอาคารสถานที่ในสวนโมกข์ให้เป็นแหล่งศึกษา และปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงเพิ่มขึ้น เช่น โรงมหรสพทางวิญญาณ, สวนโมกข์นานาชาติ, ธรรมาศรมธรรมมาตา และธรรมมาศรมธรรมทูต เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีชาวไทยและชาวต่างชาติไปศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก

ปณิธานแห่งชีวิต

อุดมคติที่ยังรากลึกลงแล้วนี้ ทำให้ท่านสนใจใฝ่หาความรู้ทางธรรมะตลอดเวลา ไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหินยาน แต่ครอบคลุมไปถึงพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลิกซ์ เป็นต้น จากความรอบรู้ที่กว้างขวางและลึกซึ้งนี้เอง ทำให้ท่านสามารถประยุกต์วิธีการสอน และปฏิบัติธรรมะได้อย่างหลากหลาย ให้คนได้เลือกปฏิบัติให้สอดคล้องกับพื้นความรู้ และอุปนิสัยของตนได้ โดยไม่จำกัด ชนชั้น เชื้อชาติ และศาสนา เพราะท่านเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนก็เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น และหัวใจของทุกศาสนาก็เหมือนกันหมด คือ ต้องการให้คนพ้นจากความทุกข์ ท่านจึงได้ตั้งปณิธานในชีวิตไว้ 3 ข้อ คือ

1. ให้พุทธศาสนิกชนหรือศาสนิกแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึงความหมายอันลึกซึ้งที่สุดแห่งศาสนาของตน

2. ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา

3. ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาเสียจากวัตถุนิยม

แม้ในความพยายามที่จะทำตามปณิธานนี้ จะทำให้บางคนไม่เข้าใจท่าน ไม่ชอบท่าน ดำว่าท่านหาว่าท่านจ้วงจาบพระพุทธศาสนาเป็นเดียดิถี เป็นคอมมิวนิสต์หรือรับจ้างคนคริสต์ มาทำลายล้างพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่ท่านกลับรับฟังคำวิจารณ์เหล่านี้ด้วยใจเป็นกลาง ถือเป็น การแลกเปลี่ยนทางความคิดในเรื่องเนื้อหาและหลักการมากกว่าที่จะก่อความขัดแย้งส่วนตัว เพราะท่านมีหลักในการทำงานว่า "พุทธบุตรทุกคนไม่มีกังวลในการรักษาชื่อเสียง มีกังวลแต่การทำความบริสุทธิ์เท่านั้น เมื่อได้ทำความบริสุทธิ์ มองเห็นชัดเจนใจอยู่แล้วว่ามันบริสุทธิ์ เป็นธรรมแท้ใครจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม เราต้องทำด้วยความพยายามอย่างสุดชีวิต จะมีชื่อเสียงหรือไม่ขึ้นอยู่กับใจถึงเลยเป็นอันขาดจะกลายเป็นเศร้าหมอง และหลอกลวงไปไม่มากนักน้อย" ในที่สุดท่านก็ได้รับการยอมรับจากวงการคณะสงฆ์ไทยวงการการศึกษาของไทย และวงการศึกษาระยะ

ของโลก ได้รับการยอมรับให้เป็นเสนาบดีแห่งกองทัพธรรมในยุคหลังกึ่งพุทธกาล เยี่ยงพระมหากัสสป ในครั้งพุทธกาล

สมณศักดิ์ที่ท่านได้รับ

1. เป็นพระครูอินทปัญญาจารย์ พ.ศ. 2489
2. เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระอริยนั้นทมนี พ.ศ. 2493
3. เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชชัยกวี พ.ศ. 2500
4. เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพวิสุทธิเมธี พ.ศ. 2514
5. เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมโกศาจารย์ พ.ศ. 2520

แม้ท่านจะมีชื่อสมณศักดิ์ตามลำดับหลายชื่อ แต่ท่านจะใช้ก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นต้องติดต่อทางราชการเท่านั้น ถ้าเป็นเรื่องอื่นแล้ว ท่านจะใช้ชื่อว่า "พุทธทาส อินทปัญญา" เสมอแสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมถ่อมตัวของท่าน ประการหนึ่งชื่อ พุทธทาสนี้เป็นที่มาแห่งอุดมคติของท่านนั่นเอง

ปริญญาทางโลกที่ท่านได้รับ

1. พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2522
 2. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา จากมหาวิทยาลัยศิลปากร
 3. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2528
 4. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2529
 5. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2530
 6. การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2532
 7. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2536
- ในระดับนานาชาติ ปัจจุบันทุกมหาวิทยาลัยที่มีแผนกสอนวิชาศาสนาสากลทั้งในยุโรปและอเมริกาเหนือล้วนศึกษางานของท่าน หนังสือของท่านกว่า 140 เล่ม ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษกว่า 15 เล่ม เป็นภาษาฝรั่งเศส และอีก 8 เล่ม เป็นภาษาเยอรมัน นอกจากนั้นยังแปลเป็นภาษาจีน อินโดนีเซีย ลาว และตากาล็อก อีกด้วย กล่าวได้ว่าในประวัติศาสตร์ไทย ท่านอาจารย์พุทธทาสมีผลงานที่เป็นหนังสือแปลสู่ต่างประเทศมากที่สุด ผลงานแห่งชีวิตตลอดชีวิตของท่านอาจารย์พุทธทาสท่านย้า

อยู่เสมอว่า "ธรรมะ คือ หน้าที่" เป็นการทำหน้าที่เพื่อความอยู่รอด ทั้งทางฝ่ายกายและฝ่ายวิญญาณของมนุษย์ และท่านได้ทำหน้าที่ในฐานะ "ทาส" ผู้ซื่อสัตย์ของพระพุทธเจ้าทุกองค์แห่งลมหายใจเข้าออก จนแม้วาระสุดท้ายแห่งชีวิตจึงไม่น่าสงสัยเลยว่าผลงานที่ท่านสร้างสรรค์ไว้เพื่อเป็นมรดกทางธรรมนั้นจะมีมากมายสักปานใด ซึ่งจะขอนำมากล่าวเฉพาะผลงานหลักๆ ดังนี้ คือ

1. การจัดตั้งสถานปฏิบัติธรรมสวนโมกขพลาราม และสวนโมกข์นานาชาติ
2. การร่วมกับคณะธรรมทานในการออกหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาราย 3 เดือน นับเป็นหนังสือพิมพ์ทางพระพุทธศาสนาเล่มแรกของไทย เริ่มตีพิมพ์เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2476 และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลารวม 61 ปี นับเป็นหนังสือพิมพ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีอายุยืนยาวที่สุดของไทย

3. การพิมพ์หนังสือชุด ธรรมโฆษณ์ ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมพิมพ์จากปาฐกถาธรรมที่ท่านแสดงไว้ในวาระต่างๆ และงานหนังสือเล่มอื่นๆ ของท่านโดยแบ่งออกเป็น 5 หมวด คือ

- 3.1 หมวด "จากพระโอษฐ์" เป็นเรื่องที่ท่านค้นคว้าจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีโดยตรง

- 3.2 หมวด "ปกรณ์พิเศษ" เป็นคำอธิบายข้อธรรมะที่เป็นหลักวิชา และหลักปฏิบัติ

- 3.3 หมวด "ธรรมเทศนา" เป็นคำบรรยายแบบเทศนาในเทศกาลต่างๆ

- 3.4 หมวด "ชุมนุมธรรมบรรยาย" เป็นคำขยายความข้อธรรมะ เพื่อให้เข้าใจได้อย่างถูกต้อง

- 3.5 หมวด "ปกิณฑกะ" เป็นการอธิบายข้อธรรมะ เบ็ดเตล็ดต่างๆ ประกอบความเข้าใจปัจจุบัน หนังสือชุดนี้ได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือ ขนาดหน้ายก หน้าเล่มละประมาณ 500 หน้า จำนวน 61 เล่ม แล้วยังที่ยังรอการจัดพิมพ์อีกประมาณ 500 หน้า

4. การปาฐกถาธรรมของท่านที่ก่อให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในแง่วิธีการและการตีความพระพุทธศาสนาของท่านกระตุ้นให้ผู้คนกลับมาสนใจธรรมะกันอย่างลึกซึ้งซึ่งแพร่หลายมากขึ้น ครั้งสำคัญๆ ได้แก่ ปาฐกถาธรรม เรื่อง "ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม" "อภิธรรมคืออะไร" "ปฏิจจนมุขปาฐ คืออะไร" "จิตว่าง หรือ สุนฺญตา" "นิพพาน" "การทำงาน คือ การปฏิบัติธรรม" "การศึกษาสู่หนทางด่วน" เป็นต้น งานประพันธ์ของท่านเอง เช่น "ตามรอยพระอรหันต์" ชุมนุมเรื่องสั้น ชุมนุมเรื่องยาว ชุมนุมข้อคิดอิสระ บทประพันธ์ของ สิริवास (เป็นนามปากกาที่ท่านใช้ในการเขียนกวีนิพนธ์) เป็นต้น

5. งานแปลจากภาษาอังกฤษของท่านเล่มสำคัญ คือ สูตรของเว่ยหลง คำสอนของฮวงโป ทั้งสองเล่มเป็นพระสูตรที่สำคัญของพุทธศาสนิกายเซ็น เป็นต้น เกี่ยวกับงานหนังสือนี้ท่านเคยให้สัมภาษณ์กับ พระประชา ปสนุนธมฺโม ว่า เราได้ทำสิ่งที่มันควรจะทำไม่เสียค่าข้าวสุกของผู้อื่นแล้ว เชื่อว่ามันคุ้มค่าน้อย ผมกล้าพูดได้อย่างหนึ่งว่า เดียวนี้ไม่มีใครในประเทศไทยปั่นได้ว่าไม่มีหนังสือธรรมะอ่าน ก่อนนี้ได้ยินคนพูดจนติดปากว่าไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน เราก็ยังติดปากไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน ตอนนี้นับไม่ได้อีกแล้ว ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ละสังขาร

กลับคืนสู่ธรรมชาติอย่างสงบ ณ สวนโมกขพลารามเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2536 สิริรวมอายุ 87 ปี นับได้ 67 พรรษา คงเหลือไว้แต่ผลงานที่ทรงคุณค่าแทนตัวท่านให้อุทิศตนรื้อหลังได้สืบสานปณิธานของท่านรับมรดกความเป็น "พุทธทาส" เพื่อ พุทธทาส จะได้ไม่ตายไปจากพระพุทธศาสนา ดังบทประพันธ์ของท่านที่ว่า

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย	แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง	นั้นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย	ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา	ตามบัญญัติขององค์พระพุทธรูปไม่หยุดเลย
พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย	อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามที่วางไว้อย่างเคย	ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตายๆ
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว	แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดก้นอย่างไรไม่เสื่อมคลาย	ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง
ทำกับฉันอย่างกะฉนั้ไม่ตาย	ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเขี่ยไค้ให้กันฟัง	เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉนั้ไม่ตายเกิด	ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนอย่าเลิกแล้ง	ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกันฯ

อุดมคติแห่งชีวิต

พระเงื่อม ได้เดินทางมาศึกษาธรรมะต่อที่กรุงเทพฯ สอบได้นักธรรมเอกแล้วเรียนภาษาบาลีจนสอบได้เปรียญ 3 ประโยคระหว่างที่เรียนเปรียญธรรม 4 อยู่ด้วยความที่ท่านเป็นคนรักการศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและศึกษาค้นคว้าออกไปจากตำราถึงเรื่อง การปฏิรูปพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา อินเดีย และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตกทำให้ท่านรู้สึกขัดแย้งกับวิธีการสอนธรรมะที่ยึดถือรูปแบบตามระเบียบแบบแผนมากเกินไปความย่อหย่อนในพระวินัยของสงฆ์ ตลอดจนความเชื่อที่ผิดๆของพุทธศาสนิกชนในเวลานั้นทำให้ท่านมีความเชื่อมั่นว่าพระพุทธศาสนาที่สอน ที่ปฏิบัติกันในเวลานั้นคลาดเคลื่อนไปมากจากที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะท่านจึงตัดสินใจหันหลังให้กับการศึกษาของสงฆ์เวลานั้นกลับไปศึกษาและทดลองปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านเชื่อมั่นโดยร่วมกับนายธรรมทาสและคณะธรรมทานจัดตั้งสถานปฏิบัติธรรมสวนโมกขพลารามขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2475 จากนั้น ท่านได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมะอย่างเข้มข้นจนเชื่อมั่นว่าท่านมาไม่ผิดทางแน่และได้ประกาศใช้ชื่อนาม พุทธทาส เพื่อแสดงให้เห็นถึงอุดมคติสูงสุดในชีวิตของท่าน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการมีน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำของหน่วยงานราชการและเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นบุคลากรผู้ปฏิบัติงานของวัด ฉะนั้นจึงเห็นว่างานวิจัยเหล่านี้ก็มีเนื้อหาสอดคล้องและสัมพันธ์กับงานวิจัยจึงได้สรุปว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาจัดการศึกษา และการพัฒนา เป็นบทบาทสำคัญ ในประเด็นดังต่อไปนี้

ด้านการศึกษา

ด้านการศึกษา สถาบันสงฆ์หรือพระสงฆ์ เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญโดยการช่วยรัฐให้คนในชาติได้รับการศึกษาโดยในอดีตพระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนหรือเป็นผู้ให้การศึกษาดูแลอบรมแก่กุลบุตรกุลธิดา ก่อนที่รัฐจะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาด้วยการสร้างโรงเรียนของรัฐและบริหารจัดการการศึกษาโดยรัฐเองเป็นผู้ดำเนินการแต่พระสงฆ์ก็ยังคงมีบทบาทด้วยการให้การสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาของรัฐอยู่เช่นวัดในสังคมเมืองหลายแห่ง เปิดสอนธรรมศึกษา โรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์หรือโรงเรียนการกุศลของวัด แต่ในชนบทที่ขาดแคลน และห่างไกล การจัดการโดยภาครัฐยังไม่ทั่วถึงบทบาทการให้การศึกษายังเป็นบทบาทของพระสงฆ์และวัด โดยการให้การศึกษาดูแลอบรมแก่ชายไทยที่ได้เข้ามาบวชเรียนในพระพุทธรศาสนาได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าความรู้ และสร้างความสำเร็จความเจริญให้แก่ตนเอง และหมู่บ้านของตนเองอย่างมากมาเมื่อได้ลาสิกขาไปแล้ว และการได้บวชเรียนก็ถือว่าเป็นการให้การศึกษาดูแลอบรมจากศาสนาแล้ว เป็นบุคคลที่รู้บาปบุญคุณโทษ ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นการให้การศึกษาดูแลอีกทางหนึ่ง (คุณ โทษณ์, 2537: 86)

ส่วนงานวิจัยของ ประสิทธิ์ ถาวรสาร (2549: 121- 130) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการปฏิบัติงานตามภารกิจ 6 ด้าน ของวัดหงส์ประดิษฐาราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ด้านการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์และวัดหงส์ประดิษฐารามจากการศึกษาพบว่า ทางวัดได้จัดให้มีการเรียนการสอนแก่พระภิกษุสามเณรโดยแยกออกเป็น 2 แผนก คือ ทางธรรมและทางโลก ดังนี้คือ

1. การเปิดเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม คือ นักธรรมชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ส่วนแผนกบาลี เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์ถึง ป.๕ มาตั้งแต่อดีตเจ้าอาวาสเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันทุกปีมิได้ขาด ถึงแม้ว่าในบางปีจะมีนักเรียนน้อย แต่ทางวัดก็ได้จัดครูสอนครบทุกชั้นที่มีนักเรียน ทำให้ทางสำนักเรียนวัดหงส์ประดิษฐารามมีชื่อเสียงในด้านการศึกษาทั้งแผนกธรรมและบาลี เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป จนกระทั่งในปี ๒๕๔๓ ทางสำนักเรียนวัดหงส์ประดิษฐาราม ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสำนักเรียนบาลีประจำจังหวัดสงขลา

2. การเปิดหน่วยวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดสงขลา ทำการเปิดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา เพื่อพระสงฆ์และฆราวาสได้มีโอกาสทางการศึกษา

มากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างบุคลากรในการสอนศิลปกรรมในโรงเรียน และพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ทางวัดยังได้ช่วยสนับสนุนด้านทุนการศึกษาเอกสารตำราเรียน พร้อมทั้งจัดหาที่พักอาศัยให้ได้อย่างเพียงพอ

ในส่วนสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาพบว่า การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี เมื่อมองในอดีต พระเถรที่เป็นนักเรียน จะเรียนกันอย่างจริงจัง ซึ่งส่งผลให้มีนักเรียนในแต่ละปีสอบได้มาก แต่พอในระยะหลังมานี้มีผู้เข้ามาบวชเรียนน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่รัฐบาลขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กมีโอกาสเรียนมากขึ้นทำให้ไม่มีผู้บวชเรียนเหมือนกับในอดีต จึงส่งผลให้ทางสำนักเรียนมีนักเรียนน้อย ประกอบพระเถรที่เป็นนักเรียนที่มีอยู่ในปัจจุบันโดยส่วนใหญ่แล้วไม่ให้ความสนใจในการเรียนนักธรรมบาลี เหมือนกันในอดีตที่ผ่านมา จึงส่งผลให้การศึกษาระดับปริยัติธรรมภายในวัดไม่เข้มแข็งเหมือนแต่ก่อน

ด้านการพัฒนาเยาวชน

สำหรับบทบาทในการพัฒนาเยาวชนนั้น พระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบของสังคมด้านศิลปกรรม คุณงามความดี สถาบันพระพุทธศาสนา มีบทบาทหน้าที่ในการสร้างสันติสุขให้กับบุคคลในสังคมซึ่ง ยนต์ ชุ่มจิต (2544: 360) ได้สรุปไว้ว่า พระพุทธศาสนาได้เป็นรูปแบบความประพฤติดีให้บุคคลในสังคมได้มีแนวทางในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้เพราะประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้น จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระมากกว่าคำสั่งสอนของพ่อแม่ และครูบาอาจารย์ สำคัญที่สุด คือ พ่อแม่สามารถอบรมสั่งสอนได้แค่บุตรหลาน ครูอาจารย์ก็สามารถสั่งสอนได้แค่ศิษย์ของตน ส่วนพระภิกษุสงฆ์นั้นสามารถให้การสั่งสอนได้ทุกคน ตั้งแต่เด็กเล็ก กระทั่งวัยชรา ทุกช่วงวัยพระสงฆ์สามารถให้การศึกษอบรมได้ทั้งนั้น

ส่วน โสภาค ภูวดอก (2541: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษามหาวิทยาลัยของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชนศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ภาคที่ 16 ผู้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบเอฟ (F-test) เมื่อพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจึงทำการเฉลี่ยรายคู่ด้วยวิธีการของเชฟเฟ (Scheffe Method) ผลการวิจัยพบว่า

1. ระดับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชนด้วยการให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและฝึกอบรมในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ภาคที่ 16 อยู่ในระดับปานกลาง
2. พระสงฆ์ที่มีการศึกษาทางแผนกธรรมต่างกันมีบทบาทในการพัฒนาเยาวชนด้วยการให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและฝึกอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 คือ พระสงฆ์ที่มีการศึกษานักธรรมเอก มีบทบาทในการพัฒนาเยาวชน มากกว่านักธรรมตรีและนักธรรมโท
3. พระสงฆ์ที่มีการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีบทบาทในการพัฒนาเยาวชนด้วยการให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและฝึกอบรมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

4. พระสงฆ์ที่มีการศึกษาทางโลกต่างกัณมีบทบาทในการพัฒนาเยาวชนด้วยการให้การศึกษาและฝึกอบรมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

5. พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ต่างกันมีบทบาทในการพัฒนาเยาวชนด้วยการให้การศึกษาและฝึกอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 คือ พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์มากกว่า 10 ปี มีระดับบทบาทในการพัฒนาเยาวชนมากกว่าประสบการณ์ 5 ปี และพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ 5-10 ปี มีระดับบทบาทในการพัฒนาเยาวชนมากกว่าประสบการณ์ต่ำกว่า 5 ปี

6. ปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชนด้วยการให้การศึกษาและฝึกอบรม ได้แก่ การขาดเอกสารในการศึกษาค้นคว้า ขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดแคลนสื่อและอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ขาดงบประมาณในการดำเนินการ มีภารกิจอื่นมากทำให้ไม่มีเวลาในการดำเนินการ และเนื้อหาสาระมากแต่มีเวลาสอนน้อย

ส่วน พรชูลี อาชวอรุง (254: 39) ได้ศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชน: กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สรุปผลได้ ดังนี้

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชนตามทฤษฎีของมิลเลอร์ในฐานะผู้บริหาร พระสงฆ์มีบทบาทในการวางแผนการประชุมเพื่อกำหนดทิศทางของการทำงานการจัดระเบียบ การแบ่งงานบริหารและมอบหมายหน้าที่ การจัดอัตรากำลังในการสอนและกิจกรรม การริเริ่มเพื่อให้เกิดโครงการและกิจกรรมจากการสนับสนุนและแนวร่วม การประเมินเน้นการประเมินการสอนและปฏิบัติการของศูนย์ การพัฒนาผู้เรียนเน้นการเรียนการสอนวิชาสามัญเพื่อความต้องการของผู้ปกครอง แต่เน้นการสอนแทรกเรื่องพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวันด้วย

ในฐานะนักแนะแนว ที่ปรึกษา พระสงฆ์ใช้การวิเคราะห์ เพื่อกันหาเป้าหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมนักเรียน เพื่อกำหนดเนื้อหาในการแนะแนว ใช้การสังเคราะห์เพื่อสรุปปัญหาและบูรณาการกับหลักสูตร เพื่อแนะนำให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาพระสงฆ์ใช้การวินิจฉัย เพื่อกาดคะเนพฤติกรรมและสาเหตุพฤติกรรม ด้านต่างๆ ของผู้เรียน ปัญหาและปัจจัยสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของศูนย์ บทบาทในการปฏิบัติการแก้ไขเกี่ยวข้องกับกำเนินการของศูนย์โดยตรง และอาศัยข้อมูลในอดีตในการแก้ปัญหา บทบาทในการแนะแนวใช้หลักสูตรเป็นแนวทางเพื่อกันให้ผู้เรียนประยุกต์ได้จริง ส่วนการติดตามผลพระสงฆ์ ดำเนินการโดยการสังเกต และประเมินผล/ ปรึกษา

ในฐานะนักการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน พระสงฆ์ประเมินสภาพของผู้เรียนเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาโดยอาศัยเกณฑ์ต่างๆ เช่น อายุ เพื่อกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสม มีการตั้งเป้าหมายในการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น การเป็นผู้นำทางพิธีกรรมศาสนา ในการเรียนการสอน พระสงฆ์อาศัยการประชุมกับผู้เกี่ยวข้อง เพื่อกันมตในการกำเนินนโยบาย เตรียมแผนการสอน การประเมินผลและให้ข้อมูลย้อนกลับ อาศัยการจัดสอบและติดตามพฤติกรรมหลังการสอบ ตลอดจนกำเนินที่กำเนินพัฒนาการของผู้เรียน

ในฐานะนักออกแบบสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ให้โอกาสแก่ผู้เรียนจัดกิจกรรมที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ และสัมพันธ์กับพุทธศาสนา การนั่งสมาธิ และการเดินจงกรมในสภาพธรรมชาติ นอกจากนั้น

พระสงฆ์ยังจัดหาและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและถ่ายทอดปลูกฝังให้นักเรียนด้วย มีการให้รางวัลสนับสนุนผลงานการเรียนรู้และกิจกรรมด้านต่าง ๆ แก่ผู้เรียนดีเด่นเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ

สำหรับปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชน ตามบทบาททั้ง 4 ด้าน คือ ผู้บริหาร นักแนะแนว นักการศึกษา และนักออกแบบสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ประสบปัญหาในการจัดกำลังคน การวางแผน โปรแกรมการสอน พบอุปสรรคจากความหลากหลายของผู้เรียนและพฤติกรรมที่ต้องแก้ไข และอุปสรรคจากทรัพยากรของศูนย์ที่มีจำกัด

ในฐานะบทบาทผู้สอนเพื่อพัฒนาเยาวชนตามพระไตรปิฎก พระสงฆ์ประสบปัญหาในการทำคำสอนให้ง่ายและเหมาะสม เพื่อจัดการให้ศิษย์เรียนรู้ได้ดี ตลอดจนการแสดงแบบอย่างที่ดีให้ปรากฏอย่างชัดเจนทำได้ยาก โดยเฉพาะการนำสิ่งที่สอนไปปฏิบัติจริง ยังขาดความสามารถในการสอนและความนิยมชมชอบ พระสงฆ์บางรูปยังเห็นแก่ผลประโยชน์ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการสอนมิให้กระทบตนเองและผู้อื่นได้

บทบาทในการสอนสมาธิภาวนา พระสงฆ์ยังไม่สามารถพัฒนาผู้เรียนให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้ ประสบปัญหาในการฝึกฝนอบรมเยาวชนให้มีความประณีตทั้งกาย วาจา ใจ ละการเบียดเบียน การพัฒนาจิตยังมีอุปสรรคให้ผลสัมฤทธิ์ได้ยาก

กอบปรุง หนูสันโดษ (2546: 128-130) ได้ทำการศึกษามหาวิทยาลัยของวัดพุทธศาสนานิกายมหายานในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผลการวิจัย พบว่าบทบาทด้านการศึกษามีการสร้างโรงเรียนสำหรับพระภิกษุสามเณร การให้ทุนการศึกษา การช่วยเหลือสนับสนุนให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐและเอกชน

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน

บทบาทของวัดในการพัฒนาสังคมไทย ซึ่ง พรชูลี อาชาวอำรุง และคณะ (2549: 29) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาบทบาทของโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้สรุปเนื้อหาไว้ดังนี้

1. วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งทางด้านอนุรักษสิ่งแวดล้อม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสะอาดเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้ และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

2. วัดควรเป็นแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น เป็นแหล่งให้การสงเคราะห์ทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดจากท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม นอกจากนี้ทุกวันอาทิตย์วัดควรมีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อบรมศีลธรรมคุณธรรม

3. วัดควรเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ควรให้โอกาสวัดดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นเพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่พักใจของบุคคลในชุมชน สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน ร่วมกับชุมชนในการพัฒนาสภาพแวดล้อม

ของชุมชนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น รวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4. วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น เป็นศูนย์กลางรับบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเอง จัดอบรมและฝึกอาชีพ หรือส่งเสริมกลุ่มอาชีพ เพื่อเสริมรายได้แก่สมาชิกครอบครัว

5. วัดต้องทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยเฉพาะเรื่องการเผยแผ่ศาสนาธรรมและการทำนุบำรุงพระศาสนา

6. วัดควรเป็นสถานที่บำบัดต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาต่อประชาชน ครอบครัว สังคม และชุมชน

7. ใช้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง แต่ในขณะเดียวกันก็ควรระวังมิให้เป็นเครื่องมือของอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

8. วัดควรยกเลิกพุทธพาณิชย์โดยเด็ดขาด

9. วัดในปัจจุบันควรเปลี่ยนบทบาทให้ทันสมัย แต่มีวิถีชีวิตหรือเอกลักษณ์ของวัดไทยในยุคโบราณ คือ ควรมีเทคโนโลยีในวิถีชีวิตของคนไทยเท่าที่ควร สังคมขาดความเชื่อทางศาสนาอย่างถูกต้อง การไปวัดหรือการนับถือศาสนาพุทธไม่ได้อยู่ในจิตใจของคนไทยเสียแล้วไม่เหมือนศาสนาคริสต์ต้องไปโบสถ์วันอาทิตย์หรือศาสนาอิสลามต้องมีการละหมาด วัดจึงไม่มีความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่ ฉะนั้นวัดควรมีการพัฒนา เช่น จัดทำโครงการและกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เป็นต้น และบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังนี้

9.1 พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

9.2 พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง

9.3 พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทางโลกและทางธรรมะเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

9.4 พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่างๆ ได้เดินหลงทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้ เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

9.5 พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้มีได้หมายความว่าเงิน หรือ วัสดุสิ่งของ แต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่างๆ

9.6 พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่างๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียน ซึ่งนำเลื่อมใส อย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัย และความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้

9.7 พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ตีกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้

9.8 ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษา จึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้

9.9 พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมภูมิ สามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหารมีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ

รัตติกาล จงวิศาล (2543: บทคัดย่อ) ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้ศึกษาวิจัยมีความมุ่งหมายเพื่อสร้างหลักสูตรฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง สำหรับผู้นำนิสิตใหม่มหาวิทยาลัย และเพื่อศึกษาผลของการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงสำหรับผู้นำใหม่มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยมีการวัดเจตคติต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง วัดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิต โดยให้ผู้นำประเมินตนเองและผู้ร่วมงาน ประเมินผู้นำ และวัดความพึงพอใจในการทำงานของผู้ร่วมงาน ทั้งในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม นอกจากนี้ในกลุ่มทดลองได้มีการเก็บข้อมูลโดยใช้แฟ้มผลงาน (Portfolio) โดยเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่เริ่มการฝึกอบรมจนจบการทดลอง เพื่อนำข้อมูลมาประกอบผลการฝึกอบรมข้อมูลที่ได้จากการทดลองครั้งนี้ นำมาวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมพหุนาม (MANCOVA) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (ANCOVA)

ผลการวิจัยสามารถสรุปผลได้ว่า ผู้นำนิสิตที่ได้รับการอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีเจตคติที่ดีต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลังการฝึกอบรม มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ผู้นำประเมินตนเอง และภาวะผู้นำที่ผู้ร่วมงานประเมินผู้นำหลังสิ้นสุดการทดลอง มากกว่าผู้นำนิสิตที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนเจตคติที่ดีต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลังสิ้นสุดการทดลองและความพึงพอใจในการทำงานของผู้ร่วมงานหลังสิ้นสุดการทดลองไม่พัฒนาขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่มีแนวโน้มว่าความพึงพอใจในการทำงานของผู้ร่วมงานหลังสิ้นสุดการทดลอง ในกลุ่มผู้นำนิสิตที่ได้รับการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีมากกว่าในกลุ่มผู้นำนิสิตที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับประชากร เครื่องมือในการวิจัย วิธีสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประชากร

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอในอำเภอหาดใหญ่ โดยจะคัดสรรเฉพาะผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการเป็นผู้นำทางการศึกษาด้านศาสนาศึกษา และผู้ปฏิบัติงานทางการศึกษาด้านการศึกษา สงเคราะห์ เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้นจำนวน 10 รูป จากวัดต่างๆ ในอำเภอหาดใหญ่ 41 วัด ดังตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนวัดในอำเภอหาดใหญ่ที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี แยกตามขนาดของวัด และประเภทการเรียนการสอน

สำนักศาสนศึกษา / วัด	วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม			วัดที่ไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม		
	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี
ขนาดใหญ่						
1. วัดโคกสมานคุณ	✓	✓	✓			
2. วัดมหิตตมังคลาราม	✓	✓	✓			
3. วัดหงส์ประดิษฐาราม	✓	✓	✓			
4. วัดหาดใหญ่สิตาราม		✓	✓	✓		
ขนาดกลาง						
1. วัดศรีสว่างวงศ์		✓		✓		✓
2. วัดคลองเปล	✓	✓		✓		✓
3. วัดคลองเรียน		✓				✓
4. วัดมงคลเทพาราม		✓		✓		✓

ตาราง 1 (ต่อ)

สำนักศาสนศึกษา / วัด	วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม			วัดที่ไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม		
	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี
ขนาดเล็ก						
1. วัดอัมพวัน		✓		✓		✓
2. วัดท่าแซ		✓		✓		✓
3. วัดโคกนาว		✓		✓		✓
4. วัดชินวงศ์ประดิษฐ์	✓	✓				✓
5. วัดหูแร่	✓	✓				✓
6. วัดม่วงค่อม	✓	✓				✓
7. วัดเจริญราษฎร์		✓		✓		✓
8. วัดเกาะ		✓		✓		✓
9. วัดชัยชนะสงคราม		✓		✓		✓
10. วัดท่าเคียน		✓		✓		✓
11. วัดพรุชบา		✓		✓		✓
12. วัดควนลัง	✓	✓				✓
13. วัดธารประสิทธิ์		✓		✓		✓
14. วัดอยู่ตะเภา		✓		✓		✓
15. วัดดอน	✓	✓				✓
16. วัดคลองแห		✓		✓		✓
17. วัดบางโหนด				✓		✓
18. วัดท่านางหอม	✓	✓				✓
19. วัดศรีชะคีรี		✓		✓		✓
20. วัดน้ำน้อยใน				✓	✓	✓
21. วัดน้ำน้อยนอก				✓	✓	✓
22. วัดเนินไศล		✓		✓		✓
23. วัดท่าข้าม	✓	✓				✓
24. วัดแม่เตย		✓		✓		✓
25. วัดโคกสูง		✓		✓		✓
26. วัดหินเกลี้ยง				✓	✓	✓
27. วัดพรุเตาะ		✓		✓		✓

ตาราง 1 (ต่อ)

สำนักศาสนศึกษา / วัด	วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม			วัดที่ไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม		
	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี
ขนาดเล็ก (ต่อ)						
28. วัดเทพชุมนุม	✓	✓				✓
29. วัดบ้านไร่				✓	✓	✓
30. วัดวิมลคุณากร				✓	✓	✓
31. วัดบางชน				✓		✓
32. วัดทุ่งลุง	✓	✓				✓
33. วัดควนเนียง	✓	✓				✓

ที่มา: บัญชีรายชื่อผู้สอบประโยคนักธรรมชั้นตรีและธรรมศึกษาชั้นตรีในสนามหลวง
พ.ศ. 2549 อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ภาค 18. 2549: 1-23

เครื่องมือในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) พระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารจัดการ การศาสนศึกษา และการให้การศึกษาสงเคราะห์เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้คำถามในลักษณะปลายเปิดเพื่อให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างมีอิสระ ตามแนวความคิดของแต่ละบุคคล ในประเด็นการให้การศึกษาด้านศาสนศึกษา และด้านการศึกษาสงเคราะห์ ทั้งประเด็นปัญหาและอุปสรรคในการจัดการบริหารการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

2. การสังเกต (Observation) ทำการสังเกตรูปแบบภาวะผู้นำทางการศึกษาด้านศาสนาและภาวะผู้นำทางการศึกษาด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่

3. กล้องถ่ายรูป ใช้ในการเก็บภาพการปฏิบัติงานภารกิจภาวะผู้นำทางการศึกษาศาสนาและภาวะผู้นำทางการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ พร้อมทั้งบรรยายภาพกิจกรรมในแต่ละภาพ

4. สมุดจดบันทึก ใช้จดบันทึกในขณะสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลในประเด็นสำคัญต่างๆ

วิธีสร้างเครื่องมือ

1. ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษาของไทยและของคณะสงฆ์ไทย ภาวะผู้นำ ภาวะความเป็นผู้นำในการบริหารจัดการการศึกษาและด้านศาสนาศึกษา ภาวะผู้นำในการบริหารจัดการศึกษาด้านศึกษาสงเคราะห์ของวัดและคณะสงฆ์ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 กฎมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งศึกษาจากแนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการต่างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์
2. ร่างแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าวิจัยเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา คณะกรรมการควบคุมเพื่อพิจารณาตรวจทานแก้ไขในขั้นต้น และทำการแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ
3. นำแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตที่ผ่านการตรวจแก้ไขจากคณะกรรมการควบคุมการวิจัย เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และความเหมาะสม
4. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบพิจารณาอีกครั้งหนึ่งแล้วปรับปรุงแก้ไขจนได้แบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์ไว้ใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยขอหนังสืออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเรียนให้ท่านได้ทราบถึงจุดประสงค์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยและขออนุญาตเก็บข้อมูล
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมประมาณ 6 เดือน
3. การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง
4. นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งเอกสารต่างๆ มาวิจัยและสรุปสาระสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้
5. นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ และจดบันทึกมาสรุปสาระสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำด้านศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่
2. วิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรค ในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านศาสนศึกษา และภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านศาสนศึกษา โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับประชากร เครื่องมือในการวิจัย วิธีสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประชากร

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอในอำเภอหาดใหญ่ โดยจะคัดสรรเฉพาะผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการเป็นผู้นำทางการศึกษาด้านศาสนาศึกษา และผู้ปฏิบัติงานทางด้านการศึกษาด้านการศึกษา สงเคราะห์ เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้นจำนวน 10 รูป จากวัดต่างๆ ในอำเภอหาดใหญ่ 41 วัด ดังตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนวัดในอำเภอหาดใหญ่ที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี แยกตามขนาดของวัด และประเภทการเรียนการสอน

สำนักศาสนศึกษา / วัด	วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม			วัดที่ไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม		
	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี
ขนาดใหญ่						
1. วัดโคกสมานคุณ	✓	✓	✓			
2. วัดมหิตตมังคลาราม	✓	✓	✓			
3. วัดหงส์ประดิษฐาราม	✓	✓	✓			
4. วัดหาดใหญ่สิตาราม		✓	✓	✓		
ขนาดกลาง						
1. วัดศรีสว่างวงศ์		✓		✓		✓
2. วัดคลองเปล	✓	✓		✓		✓
3. วัดคลองเรียน		✓				✓
4. วัดมงคลเทพาราม		✓		✓		✓

ตาราง 1 (ต่อ)

สำนักศาสนศึกษา / วัด	วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม			วัดที่ไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม		
	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี
ขนาดเล็ก						
1. วัดอัมพวัน		✓		✓		✓
2. วัดท่าแซ		✓		✓		✓
3. วัดโคกนาว		✓		✓		✓
4. วัดชินวงศ์ประดิษฐ์	✓	✓				✓
5. วัดหูแร่	✓	✓				✓
6. วัดม่วงค่อม	✓	✓				✓
7. วัดเจริญราษฎร์		✓		✓		✓
8. วัดเกาะ		✓		✓		✓
9. วัดชัยชนะสงคราม		✓		✓		✓
10. วัดท่าเคียน		✓		✓		✓
11. วัดพรุชบา		✓		✓		✓
12. วัดควนลัง	✓	✓				✓
13. วัดธารประสิทธิ์		✓		✓		✓
14. วัดอยู่ตะเภา		✓		✓		✓
15. วัดดอน	✓	✓				✓
16. วัดคลองแห		✓		✓		✓
17. วัดบางโหนด				✓		✓
18. วัดท่านางหอม	✓	✓				✓
19. วัดศรีชะคีรี		✓		✓		✓
20. วัดน้ำน้อยใน				✓	✓	✓
21. วัดน้ำน้อยนอก				✓	✓	✓
22. วัดเนินไศล		✓		✓		✓
23. วัดท่าข้าม	✓	✓				✓
24. วัดแม่เตย		✓		✓		✓
25. วัดโคกสูง		✓		✓		✓
26. วัดหินเกลี้ยง				✓	✓	✓
27. วัดพรุเตาะ		✓		✓		✓

ตาราง 1 (ต่อ)

สำนักศาสนศึกษา / วัด	วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม			วัดที่ไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม		
	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี	นักธรรม- ศึกษา	นักธรรม	บาลี
ขนาดเล็ก (ต่อ)						
28. วัดเทพชุมนุม	✓	✓				✓
29. วัดบ้านไร่				✓	✓	✓
30. วัดวิมลคุณากร				✓	✓	✓
31. วัดบางชน		✓		✓		✓
32. วัดทุ่งลุง	✓	✓				✓
33. วัดควนเนียง	✓	✓				✓

ที่มา: บัญชีรายชื่อผู้สอบประโยคนักธรรมชั้นตรีและธรรมศึกษาชั้นตรีในสนามหลวง
พ.ศ. 2549 อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ภาค 18. 2549: 1-23

เครื่องมือในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) พระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารจัดการ การศาสนศึกษา และการให้การศึกษาสงเคราะห์เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้คำถามในลักษณะปลายเปิดเพื่อให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างมีอิสระ ตามแนวความคิดของแต่ละบุคคล ในประเด็นการให้การศึกษาด้านศาสนศึกษา และด้านการศึกษาสงเคราะห์ ทั้งประเด็นปัญหาและอุปสรรคในการจัดการบริหารการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

2. การสังเกต (Observation) ทำการสังเกตรูปแบบภาวะผู้นำทางการศึกษาด้านศาสนาและภาวะผู้นำทางการศึกษาด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่

3. กล้องถ่ายรูป ใช้ในการเก็บภาพการปฏิบัติงานภารกิจภาวะผู้นำทางการศึกษาศาสนาและภาวะผู้นำทางการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ พร้อมทั้งบรรยายภาพกิจกรรมในแต่ละภาพ

4. สมุดจดบันทึก ใช้จดบันทึกในขณะสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลในประเด็นสำคัญต่างๆ

วิธีสร้างเครื่องมือ

1. ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษาของไทยและของ คณะสงฆ์ไทย ภาวะผู้นำ ภาวะความเป็นผู้นำในการบริหารจัดการการศึกษาและด้านศาสนาศึกษา ภาวะผู้นำในการบริหารจัดการศึกษาด้านศึกษาสงเคราะห์ของวัดและคณะสงฆ์ พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 กฎมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาจากแนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการต่างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์
2. ร่างแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าวิจัยเสนอ ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา คณะกรรมการควบคุมเพื่อพิจารณาตรวจทานแก้ไขในขั้นต้น และทำการแก้ไข ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ
3. นำแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตที่ผ่านการตรวจแก้ไขจากคณะกรรมการควบคุม การวิจัย เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และความเหมาะสม
4. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบพิจารณา อีกครั้งหนึ่งแล้วปรับปรุงแก้ไขจนได้แบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์ไว้ใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวม ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยขอหนังสืออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเรียนให้ท่านได้ทราบถึงจุดประสงค์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยและขออนุญาต เก็บข้อมูล
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมประมาณ 6 เดือน
3. การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง
4. นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งเอกสารต่างๆ มาวิจัยและสรุปสาระสำคัญตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้
5. นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ และจดบันทึกมาสรุปสาระสำคัญตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำด้านศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่
2. วิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรค ในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านศาสนศึกษา และภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านศาสนศึกษา โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส เจ้าสำนักเรียนผู้ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ธรรมศึกษา และภาษาบาลี จำนวน 9 รูป จากวัดต่างๆ ในอำเภอหาดใหญ่ 9 วัด เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลการศึกษาวิจัย แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาวิจัยภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัด สงขลา สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในการวิจัย คือพระสังฆาธิการ ผู้มีบทบาทสำคัญด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ในอำเภอหาดใหญ่ จำนวน 9 รูป ผู้วิจัยได้นำหลักการทฤษฎีภาวะผู้นำหลายๆ ทฤษฎีมาทำการเทียบเคียงศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก มาทำการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีภาวะผู้นำ 3 รูปแบบ คือ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำแบบมีบารมี และภาวะผู้นำตามสถานการณ์ โดยภาวะผู้นำด้านการศึกษา ซึ่งจัดได้ว่าเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม และมีเพียงบางรูป ที่จัดได้ว่าเป็นผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงได้ โดยจะพบว่ามีความสามารถบริหารจัดการระบบ การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งสองแผนก มีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังใจ (Empowering) เป็นผู้มีคุณธรรม (Moral Agents) และกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำลักษณะนี้กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนอย่างในปัจจุบันนี้ ซึ่งภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ พบในสำนักเรียนที่ได้รับการประกาศให้เป็นสำนักเรียนดีเด่น ในด้านการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี และนักธรรม จากการสัมภาษณ์ พบว่า ท่านได้มาอยู่จำพรรษา ณ ที่แห่งนี้ปี 2535 ซึ่งเดิมเป็นเพียงที่ดินว่างเปล่ามีกุฏิอยู่เพียงไม่กี่หลัง อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลาเคยถามว่าจะมาอยู่ทำอะไร ในที่นี้ แต่ด้วยความตั้งใจเสียสละทุ่มเท ท่านได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม คือ การสอนนักธรรมและภาษาบาลีควบคู่กัน ซึ่งในการบริหารจัดการถือว่าเป็นงานที่ทำได้ยากมาก ทั้งการหาครูสอนมาสอน หานักเรียนมาเรียน ท่านได้เป็นแบบอย่างของการบริหารการศึกษา จัดได้ว่าเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างแท้จริง เพราะท่านได้ทำใน

สิ่งที่ไม่เคยมีให้มีขึ้นมา วัดนี้ไม่มีอดีต มีแต่ปัจจุบันและอนาคตเพราะว่าท่านเป็นเจ้าของอาวาสรูปแรก
ของวัดนี้ บริหารจัดการ โดยนำความรัก ความเข้าใจ ความเสียสละ รับฟังความคิดเห็นของพระภิกษุ
สามเณรมาปรับปรุงการบริหารจัดการ จนกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายมากกว่าที่
วางไว้

สำหรับภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการรูปอื่น ๆ จัดได้ว่าเป็นภาวะผู้นำแบบมีบารมีเหมือนกับการมีบารมีธรรมทางพระพุทธศาสนา ตามทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมี (Charismatic Leadership) ของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ซึ่งในทศวรรษที่ 1920 ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมี กล่าวคือ ภาวะผู้นำแบบมีบารมี ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การมีบารมีธรรม การบำเพ็ญกุศลคุณความดีทั้งทางคฤหัสถ์และทางคฤหัสถ์

พุทธบริษัท หรือชาวพุทธนั้น มีศรัทธาเชื่อมั่นว่า การที่มนุษย์ทุกคนเกิดมาบนโลกใบนี้ นั้น ก็เพื่อต้องการสร้างสมบารมีธรรม อย่างที่กล่าวกันอยู่โดยทั่วไปว่า บุคคล ผู้มีบารมีซึ่งคำว่า บารมี ก็หมายถึง ศีลธรรม คุณความดี ที่บุคคลแต่ละคนได้สร้างสมอบรมตนเองมาในแต่ละภพชาติของการเกิด ดังเช่นสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีธรรมโดยการเป็นพระโพธิสัตว์ มาอย่างยาวนานถึงสี่ อสงขัย แสนมหากัปป์ จนกระทั่งพระองค์ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด

พระสงฆ์สาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระสังฆาธิการและพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่บริหารงานการคณะสงฆ์ทุกรูป จึงต้องมีบารมีธรรมคุณความดีที่ได้สร้างมาเป็นอุปนิสัยแต่ในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ จึงสามารถดำรงตนอยู่ในสมณะเพศได้ ท่ามกลางกระแสกิเลสที่ถาโถมท่วมทับย่ำยีจิตใจ โดยท่านมีขันติธรรมเป็นเครื่องอยู่ จึงกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ หรือพระสังฆาธิการทั้งหลายท่านมีบารมีธรรมเป็นเครื่องป้องกันภัย จึงกล่าวได้ว่าท่านก็เป็นผู้นำแบบมีบารมีธรรมด้วยเช่นกัน

พระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ ทั้ง 9 รูปซึ่งได้ให้สัมภาษณ์ จากบทสัมภาษณ์พบว่า มีภาวะผู้นำแบบมีบารมีทุกรูป เพราะท่านได้ดำรงตนเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำชุมชนในด้านการพัฒนาวัด พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนทั้งในด้านศาสนาธรรม ศีลธรรม ประเพณีศิลปวัฒนธรรมท่านเป็นศูนย์รวมจิตใจของเหล่าพุทธบริษัทให้ความเคารพศรัทธาเชื่อถือในวัตรปฏิบัติ ได้ร่วมกันถวายปัจจัยบำรุงสร้างถาวรวัตถุ ปุชนียวัตถุอย่างปรากฏให้เห็นมากมาย กล่าวได้ว่าท่านพระสังฆาธิการได้ปฏิบัติตนในกรอบพระธรรมวินัยและปฏิบัติงานด้วยความเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน ทุ่มเทอุทิศตนให้กับชุมชน สังคมของท่านมาด้วยดีสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้กับชุมชน สังคมและประเทศชาติ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นมาตลอดประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย

อีกด้านหนึ่ง ภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการ จัดได้ว่ามีลักษณะของภาวะผู้นำ แบบภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership) กล่าวคือ ภาวะผู้นำตามสถานการณ์ หมายความว่า เป็นการทำงานตามสภาพปกติทั่วไป เป็นงานที่ทำกันเป็นประจำ

พระสังฆาธิการ ทั้งหมด 9 รูป ผลจากการสัมภาษณ์ พบว่ามีการบริหารจัดการการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมเท่านั้น ที่พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ดำเนินการบริหารจัดการที่ได้ ดำเนินการจัดให้มีการเรียนการสอนกันในแต่ละปี พระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีมีนักเรียน ที่ได้จัดให้มีการศึกษาอยู่เพียงสำนักเดียวคือ สำนักเรียนดีเด่นในตำบลควนลัง

การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งนักธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาสำหรับนักเรียนและผู้สนใจนั้นจะจัดให้มีการเรียนการสอนและสอบวัดผลเหมือน เช่นในทุกปีที่ได้ปฏิบัติกันเป็นตารางการทำงาน อย่างเช่น การสอนนักธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ในช่วงเข้าพรรษา รวมทั้งการสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียน และผู้สนใจทั่วไป ก็จะดำเนินการไปตามกำหนดเวลาที่ได้วางไว้ และสอบวัดผลพร้อมกันทั้งประเทศ โดยมีสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการ ท่านพระสังฆาธิการส่วนใหญ่ก็ทำงานในหน้าที่ ในแต่ละปีการศึกษา ซึ่งเป็นการทำงาน ที่จัดว่าเป็นไปตามสถานการณ์

2. ด้านปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำด้านการศึกษา พระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่

การบริหารจัดการองค์กรทุกระดับ ซึ่งได้รับการยอมรับกันนั้นมีหลายทฤษฎีด้วยกัน แต่ที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางโดยทั่วไป คือ ทฤษฎีองค์กร ที่ว่าองค์กรต้องประกอบไปด้วย คน เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และการบริหารจัดการ การศึกษาภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ ซึ่งผู้ศึกษาวิจัย ได้สัมภาษณ์เชิงลึกมาเป็นข้อมูลหลัก 9 รูป ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมหรือนักธรรมชั้น ตรี โท เอก แผนกธรรมศึกษา ชั้น ตรี โท เอก ซึ่งเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และพระปริยัติธรรม แผนกภาษาบาลี 9 วัด ซึ่งสรุปปัญหา อุปสรรคดังต่อไปนี้

ปัญหาและอุปสรรคด้านทรัพยากรบุคคล

จากความหลากหลายแนวคิดและมุมมองของพระสังฆาธิการทั้งหลาย ที่ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัย ปัญหาการขาดบุคลากรที่มีคุณภาพนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะว่าบุคลากรหรือทรัพยากรบุคคลคือ ปัจจัยหลักตัวหนึ่งของการบริหารจัดการองค์กร จากการศึกษาพบว่า

วัดในท้องที่ชนบท ขาดพระสงฆ์ที่จะทำหน้าที่เจ้าอาวาส เมื่อมีตำแหน่งว่างลงมีใครรูปใดที่มีอยู่ จำเป็นต้องเสนอแต่งตั้งกันไป เพราะไม่มีตัวเลือกหรือเลือกไม่ได้ สังคมเปลี่ยนแปลงไป จำนวนพระสงฆ์ที่เข้ามาบวชในแต่ละปีก็น้อยมาก และก็บวชกันในเวลาระยะสั้น

เจ้าสำนักเรียน บางสำนักเรียน ต้องการให้นักเรียนสอบผ่านสอบได้ มากกว่าคิดถึงคุณภาพความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาการ ด้านการศึกษาพระปริยัติแผนกนักธรรม และแผนกภาษาบาลีส่วนของนักธรรมศึกษา นั้นนับว่าน่าเป็นห่วงมากที่สุดในเรื่องของคุณภาพการศึกษา

จากความคิดเห็นของอาจารย์ พระสังฆาธิการหลายรูปที่ท่านมองว่า ปัญหาและอุปสรรค ด้านบุคคล ซึ่งส่วนใหญ่เจ้าสำนักเรียน ต้องการให้นักเรียนสอบได้มาก ๆ เพื่อสร้างชื่อเสียงให้กับสำนักเรียน กับวัด ซึ่งสอดคล้องกับพระสังฆาธิการอีกรูปหนึ่ง ซึ่งท่านมองว่าปัญหาของนักธรรมศึกษา ครูผู้สอน ต้องการให้ศิษย์สอบได้มาก ๆ ไม่ได้คิดถึงคุณภาพการเรียนการสอน เช่นเดียวกับพระสังฆาธิการ จากน้ำน้อย ที่มีความเป็นห่วงเรื่องคุณภาพการเรียนการสอนมากกว่าปริมาณนักเรียนที่สอบได้ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ผู้นำด้านการปกครองเน้นด้านการปกครองมากกว่าการศึกษาไม่สนับสนุน การศึกษา เช่นเดียวกับอีกหลายรูปที่มองเห็นว่า ผู้นำคณะสงฆ์อ่อนแอ ไม่จริงจังในเรื่องการศึกษา ขาดภาวะผู้นำ สอดคล้องกับพระสังฆาธิการจากตำบลน้ำน้อยที่มองว่า พระเถระเจ้าคณะผู้ปกครอง ไม่สนับสนุนอย่างจริงจัง และมองเห็นว่า เจ้าคณะผู้ปกครองไม่มีเป้าหมาย ไม่มีนโยบายที่ชัดเจน เรื่องการศึกษา วัดไหนเจ้าอาวาสรูปใด ใครเป็นผู้บริหารก็จัดการของท่านไป ก็บริหารของท่านไป ขาดความสามัคคี ต่างคนต่างทำไม่มีพลัง ผู้นำไม่เสียสละและไม่มีความจริงใจต่อผู้ตาม ปัจจุบัน ต่างคนต่างทำขาดความสามัคคีไม่มีพลังอย่างในอดีต ในส่วนของธรรมศึกษาดูดีขึ้นมาหน่อย จากสถิติการสอบ แต่ด้านคุณภาพยังไม่น่าพอใจนัก ด้านความรู้ของนักเรียนนักศึกษา

ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร เป็นปัญหาใหญ่มาก วัดในชนบท เจ้าอาวาส ไม่มีความสามารถและไม่มีใครให้เลือกรับหน้าที่เป็นเจ้าอาวาส เมื่อมีตำแหน่งว่างลง มีพระรูปไหนพอ รับหน้าที่ได้ก็แต่งตั้งกันไป พระสงฆ์บวชเพื่อการดำรงชีพ เจ้าอาวาสไม่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ วัด และการบริหารการศึกษา เมื่อไม่มีบุคลากรแล้ว จะไปบริหารเอากับใครได้ ผู้เข้ามาบวช บวชกันตามประเพณี ไม่ได้บวชเพื่ออุดหนุนค้ำจุนพระศาสนา บวชเพื่อการเลี้ยงชีพ พระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ จึงถูกมองจากสังคมว่าบวชเพื่อเลี้ยงชีพรับจ้างประกอบพิธีกรรม ไม่ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หลักธรรม เพื่อการรักษาพระศาสนา ขาดแคลนบุคลากร สมภารวัดเจ้าอาวาสรูปเดียวทำงานไม่ไหว การบวชเป็นการทำตามประเพณี ไม่ได้มีความคิดว่าเราจะเข้ามาช่วยงานพระศาสนา ปัญหา การขาดแคลนบุคลากรเป็นเรื่องใหญ่มากสำหรับพุทธศาสนาทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผู้บวชลดน้อยลง จะหาพระมาทำงานให้พระศาสนายากมากยิ่งขึ้น

พระเถระผู้นำฝ่ายบริหารไม่สนับสนุนเรื่องของการศึกษาเท่าที่ควรจะเป็น ไม่สนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องการศึกษาอย่างจริงจัง ขาดภาวะผู้นำ ผู้นำคณะสงฆ์ไม่มีความเสียสละไม่จริงจังในเรื่องของการศึกษา เหมือนกับคณะสงฆ์อำเภอหาดใหญ่ในอดีต ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของท่าน พระสังฆาธิการหลายรูปที่มองเห็นว่า พระเถระที่เป็นผู้นำที่เป็นพระผู้ใหญ่ไม่สนับสนุน ในส่วนของการศึกษาภาษาบาลีที่ยังคงมีอยู่ให้พระเถระได้เล่าเรียนศึกษากันอยู่ได้ นั้น เป็นเพราะเจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียน ท่านได้ยื่นหยัดต่อผู้อดทนและเสียสละ

ปัจจุบันระบบการบริหารการศึกษาของรัฐก็ล้มเหลว นักเรียนจบชั้นประถมศึกษา แล้วอ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้มีเยอะมาก เช่นเดียวกับมุมมองของพระสังฆาธิการ หลายรูปที่มองเห็นว่า เด็กนักเรียนจบ ป. 6 อ่านหนังสือไม่ออกเขียนหนังสือไม่ได้ และขาดความ

อดทน เช่นเดียวกับพระสงฆ์ในปัจจุบัน ซึ่งขาดความจริงจังในการท่องจำมนต์พิธีและหัวข้อธรรม ขาดความอดทน

การสอนศีลธรรม หรือธรรมศึกษาในโรงเรียน ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากผู้บริหาร โรงเรียน รัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนผู้บริหารโรงเรียนไม่ได้มีนโยบายเรื่องศาสนา ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวิชาพระพุทธศาสนา เพราะไม่มีหน่วยกิตคะแนนเป็นวิชาหลักเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และพระสงฆ์มีเวลาสอนเด็กอยู่พูดคุยคลุกคลีกับเด็กนักเรียนน้อยมาก การที่โรงเรียนได้แยกตัวออกไปจากวัดโดยสิ้นเชิงคณะครูและผู้บริหาร กับเจ้าอาวาสไม่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกันเลย ทั้งที่โรงเรียนก็อยู่ในบริเวณวัด ไร่ที่ดินของวัดเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียน ซึ่งบางโรงเรียน อดีตเจ้าอาวาสเป็นผู้นำในการสร้างโรงเรียน แต่เจ้าอาวาสเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากหนักก็ไม่ได้ เกิดความขัดแย้งกันได้

สังคมของชาวพุทธ พระสงฆ์และฆราวาสต่างก็ถูกหลักทิวัดตุนิยมครอบงำ บีบคั้น กดดันให้ต้องดีนรณ พระสงฆ์ไม่สามารถเป็นพลังขับเคลื่อนทางศีลธรรมได้ ผู้นำชุมชนในสังคม พุทธศาสนิกชน ติดหล่มอบายมุข พระสงฆ์ยึดติดอยู่กับกระแสวัตถุ ผู้คนยึดแน่นติดกับกระแสโลก แทะไม่ออก สังคมไทยถูกระบบวัตถุนิยมครอบงำ ครอบครัวยุคนี้มีปัญหาการหย่าร้างสูง ระบบศีลธรรมพื้นฐาน ไม่มีแล้วในสังคมไทยทุกระดับชั้น

การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องยากเพราะหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาสอน ให้เป็นคนรักสงบไม่มีการแย่งกัน ไม่มีการเบียดเบียนกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคม ที่จะต้องกอบโกยให้ได้มากที่สุด หลักธรรมคำสอนมันไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม

พระสงฆ์เองไม่พัฒนาฝึกฝนอบรมตนเองให้มีความรู้ มีความประพฤติย่อหย่อนต่อ พระธรรมวินัย มีความเสื่อมเสีย มีพฤติกรรมที่ไม่ดีงาม ทำให้ต้องสูญเสียความเคารพศรัทธา ยึดติดในลาภยศ สักการะในทุกๆระดับ พระเถระผู้ใหญ่ไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดี พระสงฆ์ประพฤติตน ไม่เหมาะสมไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของสาธุชน และไม่สนใจในเรื่องการศึกษาไม่มีความรู้ใน หลักธรรมคำสอน ไม่สามารถเป็นตัวแทนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

พระสังฆาธิการระดับบริหาร ไม่เข้าใจงานพระศาสนา นำเอางานรองมาทำให้ เป็นงานหลัก แล้วนำงานหลักของศาสนาไปทำเป็นงานรอง งานหลักของพระสงฆ์คือการศึกษา เรียนรู้หลักธรรม อบรมฝึกฝนตนเองแล้ว นำสิ่งที่ได้ศึกษาอบรมฝึกฝนเรียนรู้ไปสอนเทศน์เผยแผ่ เป็นหลักการใหญ่ การบริหารงานพระศาสนาในรูปแบบวิธีการอย่างนี้ ไม่ส่งผลดีต่ออนาคตของงาน พระศาสนาเสียหายมาก จบกันเลยเพราะผิดพลาดหลักการบริหาร เสียหลักการหมด พระสงฆ์ ที่ทำหน้าที่แสดงธรรม สอนธรรม สอนธรรมศึกษาหรือทำการเผยแผ่ไม่ควรไปทำงานในด้านอื่น

เจ้าคณะตำบลดูเหมือนว่าจะไม่มีบทบาทเลย เพราะเจ้าคณะอำเภอรวบรวมงานไว้ ทำเสียหมดในที่ประชุมพระสังฆาธิการของอำเภอหาเหตุใหญ่ ไม่มีใครกล้าเสนอแนะความคิดเห็น ในที่ประชุมได้ พระสังฆาธิการหลายรูป กล่าวว่าเวลาประชุมคณะสงฆ์อำเภอในแต่ละครั้งท่านได้ แต่นั่งฟังเฉยๆ ไม่อยากจะถูกแสดงความคิดเห็นอะไร เพราะไม่มีประโยชน์

ระบบข้าราชการทำงานราชการทำงานไม่ครบกำหนด ลาบวชไม่ได้ บริษัทห้างร้าน ลาบวชได้ตามเวลาที่เขากำหนดอนุญาต อยากให้รัฐได้มีการได้มีการปรับปรุงหลักกฎหมายในส่วนนี้ด้วย โดยหลักการที่ว่าประเพณีวัฒนธรรมนั้น ก็เป็นปัจจัยหลักอย่างหนึ่งในการเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ ปัจจุบันพระบวชใหม่บวชในระยะเวลาสั้น ไม่สามารถสั่งสอนหลักธรรมในพระศาสนาปลูกศรัทธาให้ได้ไม่เต็มที่ ผู้เข้ามาบวชไม่ได้รับการศึกษาอบรมอย่างจริงจัง บวชระยะสั้นตามประเพณีไม่ได้เข้ามาบวชเพราะศรัทธามากนัก และพระสงฆ์ที่บวชอยู่ก็เพื่อการยังชีพบวชเพื่อการเลี้ยงชีพไม่ได้ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมคำสอน ไม่ได้มีความคิด พยายามฝึกฝนพัฒนาอบรมตนเองแล้วนำหลักธรรมไปเผยแผ่ การบวชเป็นเพียงพิธีกรรม เป็นประเพณีวัฒนธรรม และบวชในระยะเวลาสั้น ปัจจุบันพระสงฆ์ถูกมองว่ามีหน้าที่เพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมอย่างเดียว งานที่พระสงฆ์ทำอยู่มีเพียงแค่การรับจ้างประกอบพิธีกรรม

พระสังฆาธิการหลายรูปได้กล่าวแสดงถึงปัญหา เรื่องการศึกษาว่าส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาส พระสังฆาธิการไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษา พระสงฆ์สามเณรที่รักการศึกษาเล่าเรียนต้องดิ้นรนแสวงหาสถานที่ศึกษากันด้วยตนเอง

อีกรูปหนึ่งได้ให้ทรรศนะที่น่าสนใจมากกว่า การปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาไม่มีแล้ว พระสงฆ์ต้องมาถูกฆ่าเลือดนองทาแผ่นดิน เขาไม่ได้ฆ่าด้วย คมมีด งอกดาบ ศาสตราวุธ แต่ฆ่าด้วยลาภสักการะ อามิสฆ่าด้วยปัจจัยสี่ ฆ่าร่างกาย จิตใจไปหมดแล้ว มีเหลืออยู่แต่เพียงรูปแบบที่ไม่มีเนื้อหา ก็ทำกันไปเพียงแต่รักษารูปแบบไว้เท่าที่พอจะทำได้

ปัญหาและอุปสรรคทางการบริหารด้านการเงิน

อาจารย์เจ้าสำนักเรียนพระปริยัติธรรมใหญ่แห่งหนึ่ง ได้กล่าวกับผู้ศึกษาวิจัยว่าไม่เคยได้รับเงินอุดหนุน จากสำนักงานพระพุทธศาสนา และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา คิดว่าน่าจะได้รับแต่ก็ไม่เคยได้รับ และก็ไม่ได้อคิดที่จะไปติดตาม เพราะไปติดตาม เขากลับคิดว่าท่านทำการฟ้องร้องขึ้นไปทางโน้น แล้วก็มีการตรวจสอบลงมา แล้วท่านก็จะเจ็บตัวเปล่า ถ้ารอเงินงบประมาณในส่วนนั้นแล้วเราก็ไม่ต้องทำอะไรกัน ตอนนี้อย่างไรก็ได้ไปสนใจ

และกล่าวแสดงความคิดเห็นว่า รัฐบาลไม่ได้มีนโยบายที่ชัดเจนเงินงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอต่องาน ขาดการสนับสนุนด้านนโยบาย และเงินทุนสนับสนุน แต่ในส่วน of พระสังฆาธิการบางรูป ท่านมองเห็นว่า ด้านการเงินนั้น พอจะหาทุนสนับสนุนจากญาติโยมได้ ปัญหาด้านการเงิน ไม่สำคัญมากนักสำหรับวัดท่าน แต่ท่านมองว่าปัญหาสำคัญของท่านคือการขาดบุคลากรมากกว่า แต่มีบางรูปที่บอกว่า การทำงานของท่าน มีปัญหาเรื่องเงินงบประมาณที่ล่าช้า เพราะการทำงาน ท่านต้องทำล่วงหน้าไปก่อน ตามแผนงานโครงการที่วางกรอบไว้เหมือนกับทรรศนะของพระสังฆาธิการหลายรูปที่บอกว่า เงินงบประมาณสนับสนุนไม่แน่นอน เรื่องเงินทุนสนับสนุนเป็นทุนการศึกษาที่ให้แก่เด็กนักเรียนไม่มี ต้องจัดหาเตรียมการเอง แต่ในสมัยก่อนไม่มีเงินสนับสนุนค่าหัวนักเรียน คณะสงฆ์ต่างก็ทำงานกันด้วยดี แต่พอมีเรื่องเงินงบประมาณ

สนับสนุนเข้ามา ปัจจุบันไม่รู้ว่าเป็นเพราะอะไร ไม่มีการทำงานกันเป็นทีมเหมือนในอดีต ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่

มีเรื่องการเงินเข้ามา งานการสอนธรรมศึกษาที่โรงเรียนมัธยมศึกษาบางโรงเรียน ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล คุณครูก็เลยขอเสนอตัวสอนเด็กเสียเอง เพื่อการที่จะได้รับเงินตอบแทนจากการสอนในแต่ละคาบ ซึ่งก็ต้องตัดพระที่สอนอยู่ออกไป และเจ้าสำนักศาสนศึกษาตำบล ก็ไม่เคยไม่ดูแล่างงานเป็นยังไง แต่ตอนที่พระสอนอยู่นั้นสอนให้ฟรีไม่มีอะไร

สำหรับท่านพระสังฆาธิการบางท่านก็มองว่า เงินเดือนตอบแทนเป็นนิจกัต ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ของกระทรวงวัฒนธรรม เดือนละ 2,000 บาท สิบบเดือนต่อปีเพียงพอสำหรับเป็นการให้กำลังใจแก่พระหรือเปล่า ระบบหน่วยงานบริหาร ข้าราชการ คิดแต่นโยบายจะใช้พระสงฆ์ให้ไปทำงาน แต่ไม่เคยคิดวิธีการ สร้างพระสงฆ์ไทยให้มีคุณภาพ ให้ไปทำงาน ท่านบอกว่า ท่านเลยไม่ทำเรื่องเสนอรายงานการขอเบิกเงินไปเลย ไม่ขอรับเงินในส่วนนั้น เพราะท่านคิดว่าท่านทำของท่านมาตั้งนานแล้ว โดยการที่ไม่จำเป็นต้องมีเงินงบประมาณมาให้ก็ได้ และก็คิดว่าจะทำกันไปจนตาย

พระสังฆาธิการหลายรูปก็มองเห็นตรงกันว่า การทำงานหากไม่มีเงินสนับสนุนก็เป็นปัญหามากในการบริหารจัดการ แต่ถ้าไปเน้นแต่เรื่องเงินงบประมาณอย่างเดียวก็ไม่ได้ เพราะพระต้องทำงานด้วยใจเสียสละ

พระสังฆาธิการผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการบริหาร การศึกษาพระปริยัติธรรม ท่านกลับมองเห็นว่า วัดหลายๆ วัด ใช้จ่ายเงินไปกับการก่อสร้างวัดถุ มากกว่าการบำรุงสนับสนุนการศึกษา เรื่องการสร้างเสนาสนะก็มีความจำเป็น แต่ที่เป็นอยู่นั้นมองเห็นได้ในหลายวัดว่า เกินกว่าความจำเป็นในหลายๆ วัด ซึ่งก็ไม่คุ้มค่างกับราคาก่อสร้างที่ลงทุนไปมาก และเป็นเหมือนกับจะกลายมาเป็นกระแสของค่านิยมในทางที่ผิดว่า ถ้าเจ้าอาวาสไม่ได้ก่อสร้างอะไรในวัด กลายไปเป็นว่าตัวท่านไม่มีความสามารถไม่มีผลงาน เขาวัดผลงานพระกันที่วัดถูกรุกก่อสร้าง สังคมจึงมีความบิดเบี้ยวกันอยู่อย่างนี้แหละนะ

ปัญหาและอุปสรรค ด้านวัสดุอุปกรณ์

ท่านเจ้าสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกนักธรรมและบาลี ท่านได้ให้มุมมองที่น่าสนใจมาก ว่าอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ดี คือ อาจารย์ความประพฤติของครูบาอาจารย์นั้นแหละ คือ อุปกรณ์ที่สำคัญ ต้องสร้างศรัทธาให้กับลูกศิษย์ ที่คิดว่าอยากจะประพฤติตนให้ตั้งงามตามอย่างอาจารย์ ท่านบอกว่าอุปกรณ์ คือ เครื่องมือที่ใช้เท่าที่เรามีอย่างไม่มีไว้ท์บอร์ด เขียนหนังสือ ก็เขียนใส่กระดาษแจกกันเสียมันก็ใช้ได้ มีนักการศึกษาไปกราบเรียนถามท่านว่า อุปกรณ์การศึกษาทำให้เด็กเรียนสำเร็จคืออะไร ใครๆ ก็มาถามมูลนิธิไหนๆ ก็มาถาม ท่านบอกว่า ความรัก ความเข้าใจ ความเห็นใจ ความเอื้ออาทรในความทุกข์ยาก ความลำบากของศิษย์ ความเห็นใจลูกศิษย์ นำมา

เป็นอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน ท่านบอกว่าสื่อต่างๆ ไม่จำเป็น สื่อไหนสื่อนี้ อุปกรณ์อะไรต่ออะไรไม่จำเป็น ไม่ต้องเอาแล้วเด็กจะเข้าใจหรือ ถ้าเอาสื่อของคุณมาเราฉายให้เขาดู แล้วก็อธิบายเด็กร้อยคน มีภาพภาพเดียวกันนี้อยู่ในใจเหมือนกันหมด แต่เราไม่มีสื่อเราพูดมันจินตนาการเราพูดคำเดียวประโยคเดียวมันมีภาพอยู่ในใจของคนร้อยคน คนละภาพ ภาพไม่เหมือนกันเลย สื่อของใครดีกว่ากันของคุณฉายต้องใช้ไฟฟ้า ฉายแล้วเด็กร้อยคนมีภาพเพียงภาพเดียว แต่ท่านว่าของท่านฉายแล้วเข้าทางหูเด็กร้อยคน มีร้อยภาพมันเข้าใจไม่เหมือนกันเลย

จุดสรุปอาจเหมือนกัน แต่ภาพไม่เหมือนกันวิถีตรพิสดารแตกต่างกัน เราบอกว่าไหนเราเล่าเรื่องจบไปสักเรื่อง ถ้าณรูปร่างนั้นเขียน เรื่องที่อาจารย์เล่ามันเป็นยังไง ณรูปร่างจินตนาการมันออกมาวาดอีกคนของผมไม่ใช่แบบนี้เห็นไหมมันคนละคนละอย่าง ทำไมเราต้องใช้สื่อด้วยแล้วเราทำให้มีภาพเดียวในร้อยภาพร้อยคน ของอันนั้นเข้าทางตาอย่างเดียววนะอาจารย์ ของเราไม่ต้องใช้ตาใช้หูแต่มันเข้าไปในใจได้ออกมาร้อยภาพ

พระสังฆาธิการอีกหลายท่าน บอกว่าปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ในอดีต คือไม่มีตำราเรียน ขาดหนังสือที่จะให้ศึกษาค้นคว้า แต่ปัจจุบันหนังสือตำราเรียนผลิตกันออกมามากมาย แต่กลับกลายเป็นปัญหาในด้านการศึกษาตรงกันข้าม โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลี สมัยก่อนขาดตำรา และขาดอาจารย์ครูผู้สอน ตอนนี่วัดมีพระมหาเปรียญหกและท่านก็เป็นมหาเปรียญหกประโยคเช่นเดียวกัน ท่านบอกว่าท่านได้พยายามหาเด็กมาบวชแล้วให้การสนับสนุนให้เรียนนักธรรมและภาษาบาลีควบคู่กัน ทำให้ไม่ได้สามเณรและพ่อแม่ผู้ปกครองต่างก็ไม่ให้ความสำคัญ ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาของลูก สังคมชาวพุทธทั้งพระและฆราวาสต่างถูกวิสัยนิยมครอบงำบีบคั้นกดดันกัน จนลืมตาไม่ออก ในอนาคตน่าเป็นห่วงมาก สังคมครอบครัวมีปัญหา บัจฉัยทางสังคมไม่เอื้ออำนวยชีวิตผู้คนยึดติดกับทางโลกมากแน่นจนแกะไม่ออกสถาบันครอบครัวล่มสลายพ่อแม่ไปกันคนละทิศคนละทางต้องดิ้นรนทำงาน

ตอนนี้หลายวัด มีโบสถ์ วิหาร กุฏิสงฆ์พร้อมแต่มีพระสงฆ์อยู่สองสามรูป บางวัดมีแต่สมภารรูปเดียวช่วงออกพรรษา ท่านมองว่าพระสงฆ์ไม่ยอมพัฒนาตนเอง พระสงฆ์ต้องพัฒนาตนเองให้รักการศึกษาเรียนรู้ ทันโลกทันเหตุการณ์ ที่สำคัญต้องทันเทคโนโลยี และนำเทคโนโลยี มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ในการเผยแผ่ศาสนา เพราะสามารถที่จะดึงความสนใจจากเด็กได้มากเช่นเดียวกัน

สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนธรรมศึกษาไม่มีพระผู้สอนต้องจัดทำกันเองจัดหาตนเอง มีหน้าซ้ำพอมิเงินค่าคาบค่าชั่วโมงการสอนครูก็มาแย่งทำการสอนแทนพระเสียอีก เจ้าคณะตำบลไม่เคยไปดูแล

ท่านพระสังฆาธิการอีกรูปหนึ่งได้บอกว่า ตอนที่ท่านบวชใหม่ครูสอนนักธรรมไม่มีตำราเรียนนักธรรมก็ไม่มี ต้องเรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเอง เรียนไปด้วยทำงานการก่อสร้างกันไปด้วยกว่าจะจบสอบได้นักธรรมชั้นเอก 13 ปีกว่าจะจบ

ความคิดเห็นของอีกท่านมองว่า ในสมัยก่อนการศึกษาชาติตำราเรียน ผู้เรียนต้องคัดลอกใส่สมุดกันต่อๆ กันไป ชาติครูอาจารย์สอน และเห็นว่าปัจจุบันวัดส่วนใหญ่ มุ่งแต่การก่อสร้างมากกว่ามุ่งเรื่องการศึกษา เลยเสียเงินไปกับการก่อสร้างทุกวัด ในอดีตการศึกษาของสงฆ์ชาติตำราเรียน ชาติครูผู้สอน แต่ปัจจุบันไม่มีผู้เรียน ทั้งที่มีอาจารย์สอน ตำราเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอนครบครันแต่ไม่มีผู้เรียน

ปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการ

พระสังฆาธิการหลายรูป ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นว่า หน่วยงานแม่กองธรรมสนามหลวงก็ดี หน่วยงานแม่กองบาลีสนามหลวงก็ดี ไม่เคยทำการวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาเลยว่ามีประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนอย่างไรบ้าง คณะสงฆ์ไทยเน้นหนักแต่งงาน ด้านการปกครอง มีแต่ระบบการปกครองกันโดยการแต่งตั้ง แต่ไม่เคยคิดคำนึงกันเลยว่า ผู้นำที่แต่งตั้งกันโครมลงมานั้น มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งหรือไม่ ได้รับการยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ตามแค่ไหนเพียงใด เจ้าอาวาสก็ต้องจำยอมนิมนต์มานั่งเป็นพระอุปัชฌาย์ ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็ไม่ต้องบวชกัน มันเป็นสภาวะจำยอม ที่ไม่ได้มีความเคารพศรัทธาเลื่อมใสหรืออก บวชแล้วก็ไปอยู่ที่อื่น ไม่มีความผูกพันซึ่งกันและกันเลย ซึ่งเมื่อเป็นอย่างนี้พระศาสนาก็มีแต่สั่นลง เพราะการปกครองมันผิดวิธี เพราะมีแต่การปกครองกันด้วยคำสั่งในทุกระดับ ซึ่งปกครองกันด้วยกระดากปกครองกันด้วยกฎหมายกฎหมายเถระสมาคม มีธุระไปหาใครก็เหมือนกับว่าต้องพินอบพิเทาหมอบกราบกัน เจ้าสำนักส่วนใหญ่อ้างว่าชาติครูสอนบาลีแต่จริงแล้วไม่มีนักเรียนต่างหาก

การบริหารมีการแต่งตั้งหน้าที่กันอย่างการบริหารจัดการทั่วไป การแต่งตั้งหน้าที่กันนั้นก็ดี แต่เมื่อมีการแต่งตั้งแล้ว ก็จะทำแต่เฉพาะในหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือได้รับการมอบหมาย นอกเหนือไปจากนั้นไม่ทำ ทำไม่ได้ ที่วัดพระเชตุพนอยู่กันอย่างพิน้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือกันตามหลักธรรมวินัย ถ้ามว่าการบริหารแบบนี้แล้วการศึกษามันจะเจริญรุ่งเรืองไปได้ อย่างไม่ ท่านก็บอกว่ก็มันได้เท่านี้จะไปหวังอะไรมากนักละ ก็ในเมื่อเราสร้างเหตุมันอย่างนี้ ผลมันก็ต้องเป็นอย่างนี้

มีปัญหาเกิดขึ้นมาแก้ไขปัญหาวางไร ก็แก้มันเท่าที่จะแก้มันได้ เขามองว่าไม่เป็นรูปแบบ เดียวท่านตายไปมันก็ศูนย์ บอกว่าไม่มีวันศูนย์ละ ไม่ได้สร้างรูปแบบไว้ที่นี้หรอก แต่พระเถระเหล่านี้ไปอยู่ที่ไหนสามารถนำไปใช้ก็พอแล้วนะ คิดว่านั่นเมล็ดโพธิ์นั้นไม่จำเป็นต้องงอกที่โคนต้นโพธิ์ ไปที่ไหนมันก็งอกของมันได้ ในเมื่อข้างในมันยังดีได้นำได้ทำมันก็งอกงามขึ้นมาเป็นที่พึ่งของนกหนูได้ เขาบอกเป็นอย่างนั้นก็จริงแต่มันไม่มีรูปแบบ

ท่านได้บอกกับผู้ศึกษาวิจัยว่า มีพระมหาเถระมาเยี่ยมเกือบทุกรูป ยกเว้นสมเด็จพระสังฆราช แต่ท่านก็ได้ส่งคำชมมาทุกปีเหมือนกัน สมเด็จพระสังฆราชท่านก็มาบ่อย ท่านมาก็บอกว่ทำไมหม้จิวรอย่างนี้ ท่านพูดเรื่องการหม้จิวรไม่เรียบร้อย ก็ไม่รู้ล่วงหน้ามาก่อนว่าท่านจะเสด็จมา ก็ท่านมาอย่างไม่มีเป็นทางการ ไม่ได้แจ้งมาให้ทราบ พระเถระก็กำลังเรียนหนังสือกันอยู่

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็มาให้อโวกาแล้วถามว่าขาดแคลนอะไรบ้าง บอกว่าขาดแคลนน้ำ ท่านบอกว่าคุณเจ้าคณะจังหวัดเตียวก็ได้เองแหละนะหัวเราะ (ฮา) เมื่อมีพระเถระผู้ใหญ่มาพวกเราก็จะดีใจกันแล้วก็ขออโวกา

หลวงพ่อบุญเจ้าคณะจังหวัดท่านว่า อะไรขอแต่อโวกาท่านจะให้ กล่าวรายงานประวัติความเป็นมาของวัดอย่างที่ทำกันทั่วๆ ไป ท่านบอกว่า ท่านไม่ชอบเพราะว่ามันไร้สาระไม่ได้อะไรเอาแต่รู้ว่ปัจจุบันเป็นอย่างไรอนาคตจะช่วยเหลืออะไรได้บ้างก็พอแล้ว พระเถระผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมที่นี่ มีบางรูปมีความจริงใจมาก มาถึงก็คุยกันหลังเลิกเรียน ดีใจเหลือเกินได้เพื่อนใหม่ได้ช่วยศาสนา ถ้าผ่านไปทางไหนก็แวะๆ ไปเยี่ยมผมบ้างก็แล้วกันนะ ท่านมาที่นี่ท่านมองเห็นปัญหาทะเลาะป่วนไปรุ่งเลย ท่านถามว่าคณะสงฆ์มาเยี่ยมบ่อยไหมท่านก็บอกว่าผ่านๆ มากี่มาเยี่ยมก็มีแต่ถ้ามาอย่างเป็นกิจจะลักษณะยังไม่มี เรามักพวกเดียวกันต้องอยู่กันแบบนี้แหละ แต่อย่าท้อแท้ต้องนึกถึงพระพุทธเจ้าแล้วก็นึกถึงเด็กนักเรียน เขาจะต้องได้ประโยชน์จากพระธรรมคำสอน มีท่านรูปเดียวครับอาจารย์เรามีความรู้สึกอึดใจแล้ว พระเถระทุกรูปที่ฟังท่านก็มีความรู้สึกได้ คือ ความจริงใจ บางองค์ก็ตำหนิต่อนรับไม่เรียบร้อยอะไรอย่างนี้ แล้วเราจะไปรู้หรือว่าใครจะเข้ามา ในพระวินัยเขาบอกไว้ อย่างนี้ว่าถ้าเรากำลังเรียนธรรมเรียนวินัยกันอยู่ พอเราทำท่าจะไปกราบ บอกเรียนไปเถอะตามสบาย แล้วรูปไหนว่างก็ไปต้อนรับแล้วเราก็จะรู้ว่ารูปไหน มีคุณธรรม มีความรู้ แต่ถ้าองค์ใดรูปใด มาถึงแล้วไม่ต้อนรับแล้วจะโกรธต้องรีบมาให้การต้อนรับ ให้รู้ได้ว่า “ท่านไม่มีธรรมไม่มีวินัย” ในพระวินัยบอกไว้อย่างนี้

อาจารย์เราจะไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติ แล้วเราจะไม่บอกเลิกสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว เราได้ศึกษาเรียนรู้พระวินัยกันมาอย่างนี้ แต่เราไม่ประพฤติกันตามพระวินัย เรามักจะไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติ แต่เราไปบัญญัติอะไรต่ออะไรก็ไม่มีรู้กันขึ้นมา แล้วใครไม่ทำตาม ลงโทษเอาเป็นเอาตาย กันเหมือนกับเป็นปาราชิกไปเลย นี่คือข้อผิดพลาดที่รุนแรง

เพราะฉะนั้นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ จึงเหมือนกับการทำงานด้านการศึกษาไปฝากไว้กับ ผู้ปกครองสงฆ์ เกี่ยวกับระบบบริหารการศึกษาเลย เจ้าสำนักเรียนบริหารจัดการได้ไม่ตลอดสาย ไม่ได้ทำเองมันมีส่วนของการเมืองเข้ามาแทรก หลายปัจจัยเหลือเกิน ท่านเลยบอกว่า ใครจะพูดเสนอแนะอย่างไรก็ตาม แต่ท่านก็จะบริหารจัดการ ไปตามแนวความคิดของท่านเอง ใครพูดจะว่าอย่างไรก็ช่างมัน เราจะบริหารอย่างนี้ มีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานพุทธศาสนา มาเยี่ยมถามว่าสำนักเรียน อาคารเรียนพระปริยัติธรรมอยู่ตรงไหน ท่านชี้ทางไปที่สวนยาง เขาบอกว่าก็เย็นสบายดี ปลอดภัยอากาศดีเขาไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อนเลยที่นี้เป็นที่แรก บางแห่งเขาสร้างอาคารเรียน ราคาตั้งสี่สิบล้านห้าสิบล้าน ท่านได้นำต้นมาจากเป็นห้องเรียน ใต้ต้นยางพาราในสวนยางให้พระเถระช่วยกันกาง เตี่ยวเตี่ยวเสร็จ ท่านบอกว่า ห้ามไม่ให้เถระเรียกว่าเรียกว่าโรงเรียนนะถามเถระนี่อะไร “มหาวิทยาลัย” ให้เถระเขาชื่นใจหน่อยนะอะไรเดี๋ยงนี้ ไม่ใช่ห้ามพูดว่าเดี๋ยงนี้ เต็ดขาดเลย นี่อะไรมหาวิทยาลัยต้องพูดอย่างนี้คือมันต้องสร้างอุดมการณ์ให้หน่อยใช้ใหม่ ไม่ใช่

ห้องเรียนกระจกเขาจะรู้สึกมีกำลังใจ การก่อสร้างลำบากครับแค่ค่าป้ายก็หมดไปสี่ห้าแสนแล้วอะไรกันหนักหนา

ปัญหา คือเด็กที่เข้ามาวชจบ ป.6 ม.1 ม.2 อ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ เป็นปัญหาระดับประเทศ เพราะที่วัดรับพระเณรทั่วประเทศ ไม่ใช่เพราะภาคใต้เด็กในเขตตัวเมือง ก็มีปัญหาเช่นเดียวกับเด็กบ้านนอก ก็อ่านหนังสือไม่ออกพอให้สะกด ญ ฎ ฐ เขาก็สะกดและอ่านไม่ออกพอมีวรรณยุกต์เข้าไป เปลี่ยนวรรณยุกต์เข้าไปตัวเดียวอ่านไม่ได้

พระเถระฝ่ายบริหารเน้นหนักไปในสายการปกครองมากกว่าการศึกษา มีหลายรูปไม่สนใจเรื่องการศึกษา ผู้นำสงฆ์ปัจจุบันอ่อนแอ ไม่จริงจังในเรื่องการศึกษาอย่างเช่นผู้นำในอดีต พระเถระเจ้าคณะผู้ปกครองไม่ให้การสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจังพระเถระเจ้าคณะผู้ปกครองไม่มีนโยบาย ไม่ได้มีเป้าหมายที่ชัดเจนในส่วนของการศึกษา ขาดความสามัคคีต่างคน ต่างทำ ไม่มีพลังเหมือนอย่างในอดีต

พระเถระผู้นำที่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ไม่สนับสนุน ส่วนภาษาบาลีที่ยังพอมีสำนักเรียนให้ได้ศึกษากันอยู่นั้น เป็นเพราะเจ้าสำนักเรียนได้เสียสละ ต่อสู้ยืนหยัดกันไป คณะสงฆ์ปัจจุบันขาดความสามัคคีกันไม่เหมือนอย่างในอดีต การสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนขาดครูพระที่จะไปสอนในหลาย โรงเรียนการสอนธรรมศึกษาแก่เด็กนักเรียนเวลามีน้อยมาก และเด็กในระดับประถมศึกษาก็ยังเล็กมาก สังคมครอบครัวมีปัญหาพ่อแม่ไปกันคนละทาง การบวชพระเป็นเพียงพิธีกรรม เป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีไว้ ไม่สามารถสอนหลักธรรมที่ลึกซึ้งได้ พระสูตรสำคัญๆ ที่เป็นมุขปาฐะเป็นพระสูตรยาวๆ ไม่มีแล้วมีแต่ย่อๆ สั้นๆ อนาคตน่าเป็นห่วงมาก

การบริหารวัดในชนบท เจ้าอาวาสวัดไม่มีความรู้ด้านบริหารจัดการวัด การขาดแคลนบุคลากรทำให้ไม่มีใครรับหน้าที่ได้ มีใครรูปใด ก็แต่งตั้งกันไปตามที่มีที่ได้ การสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากผู้บริหาร โรงเรียนไม่ได้มีนโยบายด้านพระพุทธศาสนา เมื่อโรงเรียนได้แยกตัวออกไปจากวัดอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง ครูและเจ้าอาวาสไม่มีความสัมพันธ์กัน เจ้าอาวาสเข้าไปก้าวท้าวมาก เกิดความขัดแย้งกัน ด้านผู้นำคณะสงฆ์ส่วนมากก็ขาดทักษะด้านภาวะผู้นำในทุกด้าน

พระสงฆ์บวชเพื่อการเลี้ยงชีพ รับจ้างประกอบพิธีกรรม ไม่ได้บวชเพื่อการจรโลงรักษาพระพุทธศาสนา พระสังฆาธิการเราเองงานรองคือการก่อสร้างเสนาสนะ มาเป็นงานหลัก ส่วนงานหลัก คือ การศึกษา เรื่องของไตรสิกขา ศีล สมาธิ และปัญญาฝึกฝนอบรม พัฒนาตนเอง แล้วสอนเผยแผ่พระสัทธรรมคำสอนซึ่งเป็นหน้าที่หลัก มาเป็นงานรอง มาเน้นกันที่การก่อสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โต พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สอนธรรมศึกษา เป็นนักเทศน์ นักเผยแผ่ไม่ควรไปทำงานอย่างอื่น การฟื้นฟูพุทธศาสนาเราเป็นเรื่องยาก เพราะเป็นศาสนาของผู้รักสงบสอนให้ไม่มีการแย่งชิงตีชิงเด่นกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมที่ต้องกอบโกยละโมภโลภมาก หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนามั่นคงแน่นอน ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบัน

ปัจจุบันเจ้าคณะตำบลไม่มีบทบาทเลย เจ้าคณะอำเภอรวบรวมงานทั้งหมดไว้รูปเดียวเลยถูกตำหนิอยู่รูปเดียว ในที่ประชุมคณะสงฆ์อำเภอหาดใหญ่ ไม่มีผู้ใดใครกล้าเสนอแนะความคิดอะไร เพราะว่าพูดไปก็ไม่ได้มีผลอะไร ไม่อยากเสนอไม่อยากจะพูดแสดงความคิดอะไรในที่ประชุมงานคณะสงฆ์ งานของคณะสงฆ์นั้นเป็นภาระที่พระสงฆ์จะต้องช่วยกันแบกรับ มิฉะนั้นแล้วไปไม่รอด คิดคนเดียวไม่ได้ คิดไม่ออกบอกไม่ถูก ในที่ประชุมคณะสงฆ์อำเภอหาดใหญ่ จึงไม่มีใครเสนอแนะความคิดเห็นในที่ประชุม

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำ ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ
ในอำเภอหาดใหญ่ พบว่า มีข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการดังต่อไปนี้

3.1 ด้านนโยบายการบริหารจัดการการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสูงสุด คือ มหาเถรสมาคมควรจะมีนโยบาย เป้าหมาย หน่วยงานที่รับผิดชอบการศึกษา งบประมาณทางการศึกษาที่ชัดเจน ไม่ปล่อยให้งานด้านการศึกษาไปฝากไว้กับฝ่ายปกครอง ควรจัดให้มีองค์กรผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน ไม่ปล่อยให้เป็นที่ของแม่กองธรรมสนามหลวง ซึ่งทำหน้าที่เพียงกำหนดวันสอบ ออกข้อสอบ ตรวจสอบ ประกาศผลการสอบ และมอบใบวุฒิบัตร แต่ไม่ได้มีความรับผิดชอบการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ ต่อชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษาเล่าเรียนว่ามีคุณภาพอยู่อย่างไร มีใช้มีเงินกันอย่างไร ศึกษาเล่าเรียนกันอย่างไร

3.2 ด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ในการเสนอแต่งตั้งตำแหน่ง ผู้นำเจ้าคณะพระเถระทั้งหลายในระดับสำคัญ ก่อนแต่งตั้งให้รับตำแหน่งหน้าที่ ควรมีการตรวจสอบมอบตำแหน่งให้แก่ผู้มีผลงานด้านการศึกษา ที่มีผลงานด้านการศึกษาเป็นประจักษ์จริง ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการศึกษาในระบบของเหล่าพระภิกษุสามเณร นักเรียนนิสิตนักศึกษา รวมทั้งผู้สนใจทั่วไป เพราะเป็นการสืบอายุพระศาสนา เป็นการสร้างศาสนทายาทไว้สืบอายุพระศาสนา พัฒนาผู้เรียนให้มีความพร้อมในด้านสติปัญญาและทักษะด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติและพระพุทธศาสนา

พระเถระผู้นำ ต้องมีความเสียสละทุ่มเททำงาน ไม่ใส่ใจฝึกฝนในเรื่องสมณศักดิ์ ลากสักการะจนเกินงาม มุ่งสู่การบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ชุมชน สังคมอย่างแท้จริง บำเพ็ญตนเป็นเนื้อนาบุญของเหล่าพุทธบริษัท ไม่เดินตามกระแสนิยมแบบทางโลก ดำเนินตามกระแสธรรมเป็นหลัก เป็นตัวแบบทางศีลธรรม อันติงามของสังคม ยึดถือประโยชน์ของพระศาสนาโดยรวมเป็นหลัก

เจ้าคณะพระสังฆาธิการทั้งหลาย ต้องตระหนักรู้หน้าที่หลักของตนว่า คือ การให้ความรู้ ให้การศึกษา ให้ธรรมะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ไม่ก่อสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตโอ้อ่างจนเกินควร เป็นผู้นำด้านการศึกษาเหมือนดั่งเจกเช่นอดีตกาล

สร้างกิจกรรมชักนำให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เน้นไปที่การปลูกฝังคุณ
ความดีงามศีลธรรม แก่เยาวชนและผู้คนที่หลากหลาย

3.3 เพื่อประโยชน์เป้าหมายในปัจจุบันและอนาคต ผู้นำคณะสงฆ์ต้องเสียสละทุ่มเท
กำลังกาย และกำลังสติปัญญา ตลอดถึงปัจจัยในการสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา ของคณะสงฆ์
ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง บำเพ็ญตนเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ผู้ได้บังคับบัญชา

คณะสงฆ์โดยรวม ต้องตื่นตัวทบทวนบทบาทในเรื่อง การศึกษาไตรสิกขา
ตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ตลอดถึงการยอมรับวิชาการสมัยใหม่ นำมาประยุกต์ให้เหมาะสม
กับสภาพการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

บทที่ 5

การสรุป การอภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา สามารถสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในการวิจัย คือ พระสังฆาธิการ ผู้มีบทบาทสำคัญด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ในอำเภอหาดใหญ่ จำนวน 9 รูป จากวัดในอำเภอหาดใหญ่ 9 วัด ได้แก่ วัดหาดใหญ่สิตาราม วัดท่าเคียน วัดศรีษะคีรี วัดม่วงค่อม วัดคลองแห วัดท่าข้าม วัดดอน วัดหงส์ประดิษฐาราม และวัดเทพซุมนุ่ม ซึ่งเป็นวัดที่มีระบบ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม คือ การบริหารการศึกษานักธรรม ธรรมศึกษา และภาษาบาลี ผู้วิจัยได้นำหลักการทฤษฎีภาวะผู้นำหลายๆ ทฤษฎีมาทำการเทียบเคียงศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ จากคำตอบแบบสอบถามสัมภาษณ์เชิงลึกมาทำการอภิปรายผล รวบรวมข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่

ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่ ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในการวิจัย คือพระสังฆาธิการ ผู้มีบทบาทสำคัญด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ในอำเภอหาดใหญ่ จำนวน 9 รูป ผู้วิจัยได้นำหลักการทฤษฎีภาวะผู้นำหลายๆ ทฤษฎีมาทำการเทียบเคียงศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก มาทำการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีภาวะผู้นำ 3 รูปแบบ คือ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ภาวะผู้นำแบบมีภารมีด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม และภาวะผู้นำตามสถานการณ์ ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม และพบว่า มีภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีและแผนกนักธรรม ซึ่งจัดได้ว่าเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาผลการศึกษา มีเพียงบางรูปจัดได้ว่าเป็นผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง โดยจะพบว่ามีความสามารถบริหารจัดการระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งสองแผนก มีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังใจ (Empowering) เป็นผู้มีคุณธรรม(Moral Agents) และกระตุ้นผู้ตาม ให้มีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำลักษณะนี้กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และสับสนอย่างในปัจจุบันนี้ ซึ่งภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ พบในนักเรียนที่ได้รับการประกาศให้เป็นนักเรียนดีเด่น เป็นนักเรียนตัวอย่างในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีและนักธรรม จากการสัมภาษณ์ พบว่า ท่านได้มาอยู่จำพรรษา ณ ที่แห่งนี้ปี 2535 ซึ่งเดิมเป็นเพียงที่ดินว่างเปล่า มีกุฏิอยู่เพียงไม่กี่หลัง อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลาเคยถามว่าจะมาอยู่ทำอะไรในที่นี่ แต่ด้วย

ความตั้งใจเสียสละทุ่มเท ท่านได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม คือ การสอนนักธรรมและภาษาบาลีควบคู่กัน ซึ่งในการบริหารจัดการนั้น เป็นงานที่ทำได้ยาก ทั้งการหาครูสอนมาสอนหานักเรียนมาเรียน ท่านได้เป็นแบบอย่างของการบริหารการศึกษา จัดได้ว่าเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างแท้จริง เพราะท่านได้ทำในสิ่งที่ไม่เคยมีให้มีขึ้นมา วัดนี้ไม่มีอดีต มีแต่ปัจจุบันและอนาคต เพราะว่าท่านเป็นเจ้าของอาวาสรูปแรกของวัดนี้ บริหารจัดการโดยนำความรัก ความเข้าใจ ความเสียสละ รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของพระภิกษุ สามเณรมาปรับปรุงการบริหารจัดการ จนกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายมากกว่าที่วางไว้

เจ้าสำนักพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม และแผนกภาษาบาลี เจ้าสำนักเรียนดีเด่นของมหาเถรสมาคม ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงที่สำนักปฏิบัติธรรม ที่ผู้ศรัทธาถวายให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีกฎไม่กักหลัง ให้กลายมาเป็นสำนักเรียนตัวอย่างของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งมีความสำคัญโดดเด่นมาก มีภาวะผู้นำในหลากหลายรูปแบบ ทั้งภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำแบบมีบารมี และภาวะผู้นำตามสถานการณ์ ท่านเป็นผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม และแผนกภาษาบาลีอย่างยอดเยี่ยม จัดได้ว่ามีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม

ด้วยความตั้งใจแน่วแน่มุ่งมั่น เสียสละทุ่มเทอุทิศตนให้กับการศึกษาแก่พระหนุ่มสามเณรน้อย ท่านได้นำความรักความเข้าใจ รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของพระเณรมาปรับปรุงระบบการบริหารจัดการ ด้วยการเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเมื่อพระเณรเข้ามาสมัครเรียนด้วยการนำระบบศีล สมาธิ ปัญญา หรือระบบไตรสิกขาตามหลักการศึกษาทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองวัดให้ผู้เรียนได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมก่อน โดยท่านมองว่าระบบการศึกษาที่ดีต้องสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนได้ด้วย และมีความคิดเห็นว่ารระบบการศึกษาที่ดี ควรวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาด้วยพฤติกรรมความเป็นอยู่ของชีวิต

ท่านมองว่าระบบการศึกษาไทยได้ลอกเลียนวัฒนธรรมที่ไม่ดีงามของต่างชาติใช้ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ทางสังคม และดูถูกภูมิปัญญาของสังคมไทย ท่านมองเห็นว่าเมืองไทยไม่มีสถาบันทางการศึกษา มีแต่สถาบันให้บริการทางการศึกษา และสุดท้ายปลายทางของการศึกษา คือไปเป็นลูกจ้างให้คนอื่นอีกใช้ แผนการจัดการศึกษาอย่างใหม่ในปัจจุบันมีอิทธิพลต่อการศึกษาในปัจจุบันนั้นคือการศึกษาแบบวัฒนธรรมอุตสาหกรรม คือ การมุ่งเน้นการศึกษาในระบบการผลิตคนได้คราวละมากๆ มุ่งส่งคนไปยังโรงงาน

ระบบการศึกษาไทยเป็นเพื่อความเป็นลูกจ้างคนอื่น ไม่ได้สอนให้คิดเป็นทำเป็นแก้ปัญหาได้ตามปรัชญาการศึกษา ระบบการจัดการศึกษาได้ถูกระบบธุรกิจครอบงำในแทบทุกด้าน นับว่าเป็นความผิดพลาดของสังคมไทยอย่างรุนแรง ระบบการศึกษาไทยปัจจุบันได้สอนให้เด็กไม่สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตประจำวันได้ และรังเกียจอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ไม่ได้ถูกสอนให้มีความภาคภูมิใจในความเป็นอยู่ของตนเอง สอนให้ดูถูกอัตลักษณ์ของตนเอง ไม่มีความภูมิใจในความเป็นไทย

นับจากที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ ๕ ได้ทำการปฏิรูประบบการศึกษาไทย โดยการนำระบบการเรียนการสอนแบบสมัยใหม่มาใช้ เป็นการบริหารที่เรียกกันว่าระบบราชการ โดยเอาระบบการเรียนการสอนในรูปแบบเก่า ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษา ไปเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เรียกว่าพวกข้าราชการ พร้อมกับการจัดรูปแบบหลักสูตรการเรียนการสอนที่ชัดเจนแผ่ไปทั่วประเทศเป็นระบบเดียวกัน ทำให้มีการตื่นตัวในเรื่องการศึกษาทั่วประเทศ มีการสร้างโรงเรียน ผลิตครูผู้สอน ผลิตตำราเรียน ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการยังต่างประเทศ และได้นำระบบการเรียนการสอนวิธีคิด เทคนิควิชาการทั้งหมดมาพัฒนาประเทศ

จัดได้ว่าผลพวงจากการปฏิรูประบบการศึกษาในครั้งนั้น ได้ส่งผลสะท้อนมาถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งต้องยอมรับสภาพความเป็นจริงว่า ระบบการศึกษาไทยมีความก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ภายในความก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศนั้น ประเทศไทยได้สูญเสียระบบคุณค่าทางศีลธรรมลงมาตามลำดับ แนวความคิด วิธีคิด ตลอดจนพฤติกรรมของผู้ได้รับการศึกษาในรูปแบบใหม่ ได้เป็นตัวส่งเสริมพฤติกรรมแนวความคิดของสังคมนิยมกระแสหลักอย่างรุนแรง จนทำให้สังคมไทยต้องประสบกับวิกฤติการณ์ทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม อย่างในปัจจุบันนี้ หรือกล่าวตามหลักอริยสัจ ก็ว่ามันเป็นเรื่องของอดีตเหตุ ปัจจุบันผล

ท่านพระสังฆาธิการรูปนี้ยังได้ให้ความคิดเห็นว่า ระบบการศึกษาที่ต้องวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ด้วยพฤติกรรมความเป็นอยู่ของชีวิต และได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ระบบการศึกษาที่ดีต้องเริ่มที่ ระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ระบบการศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนให้ดีขึ้นด้วย

เรายอมรับกันว่าผู้ได้รับการศึกษาที่ดี ต้องเป็นคนดีและมีโอกาสเจริญเติบโตในอาชีพหน้าที่การงาน แต่ในทุกวันนี้ไม่ได้เป็นเช่นนั้นแล้ว เพราะผู้มีการศึกษาสูงมีโอกาสมากก็สามารถสร้างปัญหาให้เกิดแก่สังคมได้มากด้วยเช่นกัน เพราะเป็นระบบการศึกษาที่มีแต่ความเห็นแก่ตัวมากขึ้นๆ ในทางสังคม และนับว่าเป็นระบบการศึกษาที่เน้นที่คนเก่งมากกว่าคนดี สังคมจึงได้มีปัญหามากขึ้น อย่างที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาส) ได้ให้ความหมายถึงระบบการศึกษาในปัจจุบันว่า เป็นระบบการศึกษาหมาห่างตัว

ท่านยังมองเห็นว่าประเทศไทยไม่มีสถาบันให้การศึกษา มีแต่สถาบันให้บริการทางการศึกษา เพราะระบบการศึกษาไทยได้กลายเป็นระบบธุรกิจการศึกษาเต็มรูปแบบ จนขั้นต่ำมีโอกาสทางการศึกษาน้อยมาก นับเป็นความผิดพลาดด้านนโยบายของรัฐอย่างสำคัญยิ่งที่สังคมไทยปล่อยให้ระบบการศึกษากลายเป็น “ระบบธุรกิจการศึกษา”

เป้าหมายสุดท้ายของระบบการศึกษาไทย หรือจุดจบสุดท้ายปลายทางของการศึกษาของบัณฑิตทั้งหลาย คือ การประกอบอาชีพรับจ้างให้คนอื่นเขาจิกหัวใช้ นับเป็นค่านิยมใหม่ของคนปัจจุบัน เรียนจบแล้วมีงานทำ คือ การรับใช้โรงงาน สถานประกอบการ หรือธุรกิจส่วนอื่น นั่นคือ เป็นระบบการศึกษาไปเพื่อความเป็นผู้รับใช้ (Service) เป็นการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการพึ่งพาผู้อื่นไม่ได้เป็นไปเพื่อการพึ่งพาตนเองได้ อย่างปุ่ย่าตายายในอดีต

ในส่วนของการศึกษาคณะสงฆ์ในอนาคต ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกนักธรรม และแผนกภาษาบาลีจะลดน้อยไปลงเรื่อยๆ จะเหลือกำลังของพระเถระไม่กี่รูปที่ต่อสู้อยู่กันต่อไป คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้มองเห็นถึงความสำคัญของระบบการศึกษา

ผลจากการปฏิรูประบบการศึกษา การนำการบริหารการศึกษาออกไปจากวัด ทำให้มีผลกระทบต่อการศึกษาในรูปแบบเก่าที่จัดโดยคณะสงฆ์ บทบาท ของพระสงฆ์ได้ลดลงมาจากสภาพความเป็นผู้นำด้านการศึกษา มาเป็นผู้ตามด้านการศึกษาและอื่นๆ ในทุกด้าน

การบริหารการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดการบริหารกันเอง ก็มีผู้เข้ารับการศึกษาน้อยลง ใบประกาศนียบัตร หรือวุฒิการศึกษา นำไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ ไม่เคยทำการวิเคราะห์หลักสูตรเลยว่า มีประโยชน์กับผู้เรียนมากน้อยเพียงใด บริหารจัดการกันไปโดยไม่เคยทำการประเมินผล ระบบการบริหารจัดการการศึกษาเลย สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงทำหน้าที่เพียงกำหนดวันสอบ ออกข้อสอบ ตรวจสอบ มอบประกาศนียบัตร ไม่เคยตรวจสอบเลยว่า นักเรียนสำนักเรียนต่างๆ เรียนกันอย่างไร เป็นอยู่กันอย่างไร

ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในอดีต ที่สอนโดยการไม่ใช้หนังสือสอนโดยใช้แต่ความรู้ของครูบาอาจารย์ ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ถ่ายทอดจิตวิญญาณลงไป ในจิตใจของลูกศิษย์ ลงไปในพฤติกรรมทั้งหมดของศิษย์ ตามที่ท่านได้อบรมสั่งสอนมา ตามรูปแบบระบบเก่า ถือว่าเป็นการถ่ายทอดพระศาสนาจริงๆ หลักธรรมทางศาสนาจะต้องอยู่ในใจคน ใจคนจะมีศาสนาหรือไม่ก็เป็นภาระหน้าที่ ของพระภิกษุสามเณรที่ได้รับการศึกษาแล้วนำศาสนามาใส่ไว้ในใจตน แล้วนำเอาศาสนา ออกไปจากใจเราไปใส่ในใจเขา เอาความรู้จากกระดาษไปใส่ใจคนมันใส่ไม่ได้

ภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม จัดว่าท่านมีลักษณะผู้นำที่มีลักษณะเด่น (Trait) ที่สูงมาก เด่นการจัดการบริหารการศึกษา ท่านได้วางหลักการว่าจะต้องไม่ทิ้งกรอบหลักการ ทางด้านการศึกษาของพระพุทธศาสนาว่า ระบบการศึกษาจะต้องเริ่มที่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับการศึกษามีแนวทางดำเนินชีวิตที่ไม่มีอันตราย การศึกษาที่ดีต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนได้ มีภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมสูงมาก จัดได้ว่าเป็นผู้นำที่เด่น เป็นผู้นำตามสถานการณ์ เป็นผู้นำแบบมีบารมี และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ทางด้านการศึกษา ในส่วนของภาษาบาลี ซึ่งเป็นสำนักสำคัญในภาคใต้ตอนล่างที่ยังรักษารูปแบบระบบการศึกษาที่มีความเข้มข้นสูง และเป็นผู้นำที่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาทบทวนโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ของ พรชูลี อาชวอำรุง และคณะ (2549: 29-30) ได้สรุปเนื้อหาไว้ ดังนี้

1. วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งทางด้านอนุรักษสิ่งแวดลอม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสะอาดเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้ และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

2. วัดควรเป็นแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น เป็นแหล่งให้การสงเคราะห์ทางด้านการศึกษา แก่เด็กและเยาวชน เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดจากท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมา

ถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม นอกจากนี้ทุกวันอาทิตย์วัดควรมีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อบรมศีลธรรมคุณธรรม

3. วัดควรเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ท้องถิ่นควรให้ออกาสวัดดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นเพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่พักทางใจของบุคคลในชุมชน สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน ร่วมกับชุมชนในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น รวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนาและนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้

4. วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น เป็นศูนย์กลางรับบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเอง จัดอบรมและฝึกอาชีพ หรือส่งเสริมกลุ่มอาชีพ เพื่อเสริมรายได้แก่สมาชิกครอบครัว

5. วัดต้องทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยเฉพาะเรื่องการเผยแผ่ศาสนาธรรมและการทำนุบำรุงพระศาสนา

6. วัดควรเป็นสถานที่บำบัดต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาต่อประชาชน ครอบครัว สังคม และชุมชน

7. ใช้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง แต่ในขณะเดียวกัน ก็ควรระวังมิให้เป็นเครื่องมือของอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

8. วัดควรยกเลิกพุทธพาณิชย์โดยเด็ดขาด

9. วัดในปัจจุบันควรเปลี่ยนบทบาทให้ทันสมัย แต่มีวิถีชีวิตหรือเอกลักษณ์ของวัดไทยในยุคโบราณ คือ ควรมีเทคโนโลยีในวิถีชีวิตของคนไทยเท่าที่ควร สังคมขาดความเชื่อทางศาสนาอย่างถูกต้อง การไปวัดหรือการนับถือศาสนาพุทธไม่ได้อยู่ในจิตใจของคนไทยเสียแล้ว ไม่เหมือนศาสนาคริสต์ต้องไปโบสถ์วันอาทิตย์หรือศาสนาอิสลามต้องมีการละหมาด วัดจึงไม่มีความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่ ฉะนั้นวัดควรมีการพัฒนา เช่น จัดทำโครงการและกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เป็นต้น และบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังนี้

9.1 พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

9.2 พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง

9.3 พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทางโลกและทางธรรมะ เพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

9.4 พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่างๆ ได้เดินหลงทางเข้า

สู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้ เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

9.5 พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้มีได้หมายความว่า เป็นเงินหรือวัตถุสิ่งของ แต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่าง ๆ

9.6 พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่าง ๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียน ซึ่งนำเลื่อมใส อย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัย และความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้

9.7 พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ติกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้

9.8 ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ต้นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษา จึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้

9.9 พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมภูมิ สามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหารมีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ

สำหรับภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการรูปอื่น ๆ จัดได้ว่าเป็นภาวะผู้นำแบบมีบารมีเหมือนกับการมีบารมีธรรมทางพระพุทธศาสนา ตามทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมี (Charismatic Leadership) ของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ซึ่งในทศวรรษที่ 1920 ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำแบบมีบารมี กล่าวคือ ภาวะผู้นำแบบมีบารมี ในทางพระพุทธศาสนา ก็ได้กล่าวถึงเช่นกันแต่หมายถึง การมีบารมีธรรม การบำเพ็ญกุศลคุณความดีทั้งทางคตโลกและทางคตธรรม

พุทธบริษัท หรือชาวพุทธนั้น มีศรัทธาเชื่อมั่นว่า การที่มนุษย์ทุกคนเกิดมาบนโลกใบนี้ นั้น ก็เพื่อต้องการสร้างสมบารมีธรรม อย่างที่กล่าวกันอยู่โดยทั่วไปว่า บุคคลผู้มีบารมี ซึ่งคำว่าบารมี ก็หมายถึง ศีลธรรม คุณความดี ที่บุคคลแต่ละคนได้สร้างสม อบรมตนเอง มาในแต่ละภพชาติของการเกิด ดังเช่นสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีธรรมโดยการเป็นพระโพธิสัตว์ มาอย่างยาวนานถึงสี่สงขัย แสนมหากัปป์ จนกระทั่งพระองค์ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด

พระสงฆ์สาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระสังฆาธิการและพระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่บริหารงานการคณะสงฆ์ทุกรูป จึงต้องมีบารมีธรรมคุณความดีที่ได้สร้างมาเป็นอุปนิสัยแต่ในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ จึงสามารถดำรงตนอยู่ในสมณะเพศได้ ท่ามกลางกระแสกิเลสที่ถาโถมท่วมทับย่ำยีจิตใจ โดยท่านมีขันติธรรมเป็นเครื่องอยู่ จึงกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ หรือพระสังฆาธิการทั้งหลายท่านมีบารมีธรรมเป็นเครื่องป้องกันภัย จึงกล่าวได้ว่าท่านก็เป็นผู้นำแบบมีบารมีธรรมด้วยเช่นกัน

พระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ ทั้ง 9 รูปซึ่งได้ให้สัมภาษณ์ จากบทสัมภาษณ์ พบว่า มีภาวะผู้นำแบบมีบารมีทุกรูป เพราะท่านได้ดำรงตนเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำชุมชน ในด้านการพัฒนาวัด พัฒนาคณะภพชีวิตของประชาชนให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ทั้งใน ด้านศาสนาธรรม ศีลธรรม ประเพณีศิลปวัฒนธรรม ท่านเป็นศูนย์รวมจิตใจของเหล่าพุทธบริษัทให้ ความเคารพศรัทธาเชื่อถือในวัตรปฏิบัติ ได้ร่วมกันถวายปัจจัยบำรุงสร้างถาวรวัตถุ ปุชนิยวัตถุ อย่างที่ปรากฏให้เห็นมากมาย กล่าวได้ว่าท่านพระสังฆาธิการได้ปฏิบัติตนในกรอบพระธรรมวินัย และปฏิบัติงานด้วยความเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน ทุ่มเทอุทิศตนให้กับชุมชน และสังคมของ ท่านมาด้วยดีสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ให้กับชุมชน สังคม ประเทศชาติ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นมา ตลอดประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย

ในอีกด้านหนึ่ง ภาวะผู้นำด้านการศึกษาของพระสังฆาธิการ จัดได้ว่ามี ลักษณะ ของภาวะผู้นำ แบบภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership) กล่าวคือ ภาวะผู้นำ ตามสถานการณ์ หมายความว่า เป็นการทำงานตามสภาพปกติทั่วไป เป็นงานที่ทำกันเป็นประจำ พระสังฆาธิการ ทั้งหมด 9 รูป ผลจากการสัมภาษณ์ พบว่า มีการบริหารจัดการการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมเท่านั้น ที่พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ดำเนินการบริหารจัดการที่ได้ ดำเนินการจัดให้มีการเรียนการสอนกันในแต่ละปี พระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีมีสำนักเรียน ที่ได้จัดให้มีการศึกษาอยู่เพียงสำนักเดียว คือ สำนักเรียนดีเด่นในตำบลควนลัง ที่จัดได้ว่าเจ้าสำนัก-เรียนมีภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาพระปริยัติธรรม

ในส่วนของพระสังฆาธิการรูปอื่นๆ ที่จัดว่ามีภาวะผู้นำ แบบภาวะผู้นำตามสถานการณ์ นั้นเป็นเพราะว่าท่านเหล่านั้นได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกนักธรรมสำหรับ พระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาสำหรับนักเรียนและผู้สนใจนั้น จะจัดให้มีการเรียนการสอน และสอบวัดผลกันเหมือนๆ กันในทุกปี เป็นตารางการทำงาน อย่างเช่น การสอนนักธรรมแก่ พระภิกษุสามเณรในช่วงเข้าพรรษา รวมทั้งการสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและผู้สนใจทั่วไป ก็จะทำเนิการไปตามกำหนดเวลาที่ได้วางไว้ และสอบวัดผลพร้อมกันทั้งประเทศ โดยมี สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการ

การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม นักธรรมและธรรมศึกษา ซึ่งก็ได้จัดทำ ดำเนินการกันทุกปีการศึกษาเป็นประจำ ในลักษณะงานที่คล้ายกัน หมายความว่าเคยบริหารจัดการ กันอย่างไร ในปีต่อไปก็ทำกันอยู่อย่างนั้น ดังเช่นที่เคยได้ปฏิบัติกันมา ไม่ได้มีแนวคิดใน เรื่องการเปลี่ยนแปลง ในเรื่องการบริหารจัดการ แม้จะมีแนวคิดแต่ก็ไม่ได้มีอำนาจในการบริหาร จัดการ เรื่อง การศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการ ระบบการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ ในส่วนภูมิภาค ต้องรับคำสั่ง ทำงานตามคำสั่งจากส่วนกลาง ที่เป็นผู้กำหนดการต่างๆ ลงมา ได้รับปฏิบัติงานกันไป

2. ปัญหาและอุปสรรค ในการปฏิบัติงานภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการ ในอำเภอหาดใหญ่

2.1 ปัญหาและอุปสรรคด้านทรัพยากรบุคคล การขาดแคลนพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่บริหารวัดบริหารงานการศึกษา พระสงฆ์ผู้นำเจ้าหมู่เจ้าคณะไม่สนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความสามัคคี คณะสงฆ์เน้นหนักไปในสายการปกครองมากกว่าการศึกษา พระเถระที่เข้ามาบวชกับชาวในระยะสั้น พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สนใจเรื่องการศึกษา พระสงฆ์บวชเพื่อการยังชีพ

ปัญหาใหญ่และสำคัญมากของคณะสงฆ์ไทยในส่วนภูมิภาค คือ การขาดพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถบริหารจัดการ วัดในชนบทบางแห่ง เมื่อตำแหน่งเจ้าอาวาสว่างลงไม่มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถที่เหมาะสมมาดำรงตำแหน่งได้ เพื่อให้งานบริหารวัดเป็นไปได้อีก ก็จำเป็นต้องแสวงหาพระสงฆ์มาดำรงตำแหน่ง ในวัดนั้นมีพระรูปไหนก็จำเป็นต้องแต่งตั้งท่านให้เป็นผู้เป็นผู้นำ เป็นเจ้าอาวาส บริหารจัดการวัด ในเมื่อสภาพการณ์ทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แต่ผู้นำวัดเจ้าอาวาสไม่มีความรู้ ความสามารถในเรื่องการบริหารจัดการ บริหารการศึกษา อนาคตของพระพุทธศาสนาน่าเป็นห่วงมาก

พระเถระผู้นำเจ้าหมู่เจ้าคณะ ไม่สนับสนุนส่งเสริมในเรื่องการให้การศึกษาอย่างจริงจัง งานการศึกษาเป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล หากว่าตัวบุคคลไม่มีคุณภาพหรือไม่มีการศึกษาที่ดีพอเพียงแล้ว งานการพัฒนาชาติพัฒนาประเทศก็จะยิ่งยากมากยิ่งขึ้นไปอีก ฉะนั้นการไม่รู้ไม่มีความเข้าใจ ไม่ได้มองเห็นถึงเรื่องความสำคัญของการศึกษาแล้ว ก็เป็นการยากที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมได้ นับเป็นเรื่องน่าเศร้าใจมากสำหรับกิจการพระศาสนาในปัจจุบันและอนาคต

พระสงฆ์ระดับผู้นำขาดความสามัคคี วัดใคร ใครทำ วัดใคร ใครอยู่ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ก็เป็นไปในลักษณะที่ต่างรูปต่างทำ ไม่มีเป้าหมายในการทำงานให้มีความสอดคล้องกัน เหมือนอย่างคณะสงฆ์อำเภอหาดใหญ่ในอดีต ซึ่งมีความเป็นเอกภาพมาก การส่งเสริมซึ่งกันและกันการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันขาดหายไป

ผู้นำคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันเน้นหนักในทางด้านสายการปกครองมากกว่าสายการศึกษานับแต่ระดับมหาเถรสมาคมลงมา โดยการปล่อยให้งานด้านการศึกษาไปฝากไว้กับสายการปกครอง ซึ่งไม่ได้มีความรับผิดชอบด้านการศึกษาโดยตรง งานการศึกษาเลยไม่ได้ได้รับความใส่ใจปล่อยให้เป็นที่ของเจ้าสำนัก ในแต่ละสำนักเรียน จัดการบริหารกันไปและผู้นำคณะสงฆ์ระดับนำไม่เคยไปเยี่ยมเยียน ใต้ถามเลยว่าพระเถระอยู่กันอย่างไรบ้าง

เมื่อผู้นำคณะสงฆ์ไม่ใส่ใจเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม พระสงฆ์ซึ่งอยู่ภายในวัดในแต่ละวัด ก็ไม่ได้สนใจใฝ่รู้ใฝ่เรียนใฝ่ใจศึกษาพัฒนาตนเอง สนใจใฝ่ใจกันอยู่กับเรื่องลาภสักการะ เรื่องของกิจนิมนต์กันเสียมากกว่า จนถึงกับมีการกล่าววว่า มาบวชเพื่อการยังชีพ

หรือบวชเพื่อการเลี้ยงชีพกันมากกว่าที่จะบวชเพื่อรักษาพระศาสนา สืบอายุพระศาสนาอย่างในสมัยก่อน เนื่องจากพระสงฆ์น้อยจำนวนลงมาก ความต้องการพระสงฆ์สำหรับพิธีกรรมก็มีมากขึ้น ทำให้พระสงฆ์ไม่สนใจในเรื่องการศึกษาเพราะเรื่องการศึกษาเห็นผลช้า ทั้งผู้เรียนและผู้ให้การศึกษาเล่าเรียน ไม่เหมือนการก่อสร้างเสนาสนะ โรงอุโบสถ วิหาร ที่ใหญ่โตโอ้อ่าสง่างามเห็นผลเร็วทันตาชัดเจนกว่า

พุทธศาสนิกชน ผู้นำชุมชน ดิดหล่มอบายมุข ผู้คนในสังคมยึดติดแน่นในวัตถุนิยม ถูกบีบคั้นกดดันจนล้มลุกคลุกคลานไม่ออก สถาบันครอบครัวล่มสลาย พ่อแม่ต้องดิ้นรนทำงานกันไปคนละทิศทาง พระสงฆ์ไม่สามารถเป็นพลังทางศีลธรรมได้

สังคมพุทธ หรือชุมชนชาวพุทธ ในทุกวันนี้ทุกพื้นที่ เต็มไปด้วยสิ่งเสพติด สุราการพนัน ชาวพุทธทำบุญจะต้องมีการดื่มเหล้าฉลอง แม้แต่ในวัดก็มีได้ละเว้น ไม่มีการให้เกียรติวัด หรือเกียรติสถานที่กันเลย พร้อมทั้งการพนัน ผู้รักษากฎหมายบ้านเมืองก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น ปัจจุบันนี้สังคมไทยวัดความสำเร็จส่วนบุคคลกันที่ตัววัตถุที่ครอบครอง เช่น ใครมีบ้านหลังใหญ่ มีรถยนต์นั่งราคาหลายสิบล้านบาท มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง ถือว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิต แม้ว่าทรัพย์ที่ได้มานั้นได้มาจากการฉ้อโกงก็ไม่ใช่ไร ได้รับการยอมรับว่าเป็นคนเก่ง ควรยึดถือเป็นตัวอย่าง เป็นสภาพทางสังคมที่เต็มไปด้วย อวิชชา ความไม่รู้ หรือความโง่ก็ได้

ปัญหาจากสภาพการณ์ค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์ส่วนใหญ่ต่างก็มีค่านิยมเฉกเช่นสังคมฆราวาส เป็นนักบริโภคนิยมโดยไม่รู้ตัว ทำให้ระบบวิถีชีวิตนิยมวัตถุหลงใหลไปกับคุณค่าใหม่ตามกระแสนิยม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า กระแสโลกได้ครอบงำอำยิกระแสธรรมจนมืดซิด แทบจะมองไม่เห็น ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของ พระไพศาล วิสาโล (2546: 390 -392) ซึ่งได้ให้ความเห็นไว้ในหนังสือเรื่อง พุทธศาสนาไทยในอนาคตว่า หลักการที่พระสงฆ์ควรรักษาไว้ก็คือ การพึ่งตนเอง ไม่ประมาท และการฝึกฝนตนเองพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

การเสนอทำที่ต่อวิถีชีวิต ที่แตกต่างไปจากบริโภคนิยม การที่พุทธศาสนามีทำที่ต่อชีวิตที่สวนทางกับบริโภคนิยมทั้งในส่วนที่เป็นจุดมุ่งหมายและวิธีการ กล่าวคือ เห็นว่าชีวิตควรมีจุดมุ่งหมาย เพื่อความเป็นอิสรภาพทางจิตใจ โดยมีความสุขที่ไม่ขึ้นกับวัตถุ หากเป็นความสุขที่เกิดจากการมีปัญญารู้เท่าทันต่อความเป็นจริง

แต่บริโภคนิยมกลับเห็นว่า จุดมุ่งหมายของชีวิตคือการมีโภคทรัพย์ให้ได้มากที่สุด เพราะความสุขนั้นเกิดจากการเสพ เห็นได้ว่าทัศนะทั้งสองอยู่ที่เรื่องของความสุข บริโภคนิยมเห็นว่าความสุขจากการบริโภค (หรือกำสุข) นั้นเป็นเส้นตรงยิ่งเสพมากยิ่งสุขมาก ความสุขจากการบริโภคจึงไร้ขีดจำกัด

ขณะที่พุทธศาสนานั้นเห็นว่าความสุขนั้น มีพัฒนาการเป็นเส้นโค้ง กล่าวคือ การบริโภคนั้น จะก่อให้เกิดความสุขเรื่อย ๆ トラบใดที่เป็นกรบริโภคเพื่อความอยู่รอด หรือ เพื่อยังชีวิตให้สะดวกสบาย มีเครื่องอำนวยความสะดวกนอกเหนือปัจจัยสี่ แต่ถ้าเลยไปเป็นการบริโภค ขึ้นเพื่ออยู่ดีกินดี หรือหรูหรามั่งคั่งแล้ว สิ่งเสพหรือทรัพย์สินนั้นก็ทำให้ความสุขน้อยลง ความทุกข์ ความกังวลจะเริ่มมีมากขึ้น (เพราะต้องดูแลและห่วงพะวงกับทรัพย์สินที่มีอยู่มากมายอีกทั้งทางเลือก ที่เพิ่มมากขึ้นก็ทำให้ชีวิตมีความยุ่งยากมากขึ้น) ยิ่งบริโภคมากมาถึงระดับนี้ แล้วยิ่งบริโภคมาก ก็ยังมีทุกข์มากขึ้น ในทางพุทธศาสนาถือว่าความสุขจากการบริโภคมีขีดจำกัด โดยมีขีดสูงสุด อยู่จุดหนึ่ง คือ จุดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างความสะดวกสบายกับความหรูหรามั่งคั่ง จุดนั้นเรียกว่า “ความพอดี” ถ้าบริโภคเลยเกินจุดพอดีไปก็จะเริ่มมีสุขน้อยลงทุกข์มากขึ้น

ดังนั้นแต่ละคนควรรู้จักจุดพอดี ในการบริโภคของตนซึ่งไม่คงที่แปรเปลี่ยน ไปตามพัฒนาการทางจิต และปัญญาของตนยิ่งฝึกฝนพัฒนาตนเองได้มากเท่าไรก็จะบรรลุความสุข ได้ง่ายขึ้นโดยการบริโภคหรือการใช้ทรัพย์สินน้อยลง

นั่นคือวิถีชีวิตแนวความคิดถึงคุณค่าทางพระพุทธศาสนา หรือคุณค่าของระบบ วิถีชีวิตแบบเอเชีย ซึ่งมองความสุขว่าเป็นเรื่องของจิตใจ การศึกษาในสังคมพุทธศาสนา คือ ระบบการศึกษาที่มีปัญญา รู้ชัดแจ้งใจในสภาวะการณ

ในทางกลับกันชนชั้นล่างซึ่งเป็นผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศ มีปัญหาเรื่อง รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ต้องดิ้นรนทำงานกันตัวเป็นเกลียวเข้ายันค่ำ ไม่มีเวลาให้กันไม่มี เวลาดูแลซึ่งกันและกัน ไม่มีเวลาดูแลลูก ครอบครัวขาดความอบอุ่นมีความแตกแยก มีปัญหา ตกไปถึงลูกกลายเป็นเด็กมีปัญหา กลับไปสร้างปัญหาให้กับสังคมอีก

สังคมไทยในอดีตการศึกษาการสาธารณสุขทุกอย่างออกไปจากวัด ผู้คนในอดีตยึดถือว่าการบวชเรียนเป็นเรื่องสำคัญ นิยมนำลูกให้มาบวชเรียนหนังสือกันที่วัดให้บวชกัน นานสามพรรษาห้าพรรษา ออกไปเป็นฆราวาส เป็นผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีปัญหา ความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในชุมชน หลวงพ่อสมภารเจ้าอาวาส แก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้เพราะ ทุกคนให้ความเคารพยำเกรงในตัวท่าน ปัจจุบันนี้ภาพลักษณ์การทางสังคมอย่างนั้นไม่มีแล้ว พระสงฆ์หมดความสำคัญลงมาตามลำดับ

เจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับปกครองทุกระดับ ไม่มีความรับผิดชอบงาน ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ด้านผู้ที่เข้ามาบวชก็ไม่ได้ตั้งใจบวช บวชกันตามประเพณีมากกว่า ที่จะมาช่วยศึกษาปฏิบัติกิจพระศาสนา บวชเพื่อการเลี้ยงชีพไม่ได้สนใจที่จะศึกษาพัฒนาตนเอง ความเจริญรุ่งเรืองเป็นของความเจริญรุ่งเรืองในเรื่อง ยศศักดิ์ ตำแหน่งทางการปกครองสงฆ์ แต่กิจการ พระศาสนาโดยรวมกลับแย่ลงกว่าเดิม

ในอดีตเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกนักธรรมและแผนกภาษาบาลี ในต่างจังหวัด มีสำนักเรียนน้อยมาก และพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ นำ เป็นเจ้าอาวาสก็ไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทางโลกมากนักแต่มีความรู้ในเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องยาสมุนไพร ฤกษ์ยามงานมงคล เป็นต้น

ความรู้เรื่องการศึกษา การตื่นตัวในเรื่องการศึกษาไม่มี เลยกการให้คำแนะนำศิษย์ในเรื่องการศึกษา ไม่ได้มากนัก ไม่มีความรู้ความเข้าใจ ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา

2.2 ปัญหาและอุปสรรคทางการบริหารด้านการเงิน ท่านผู้นำพระสังฆาธิการ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมดีเด่นของมหาเถรสมาคม ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่าที่สำนักเรียนของท่าน ไม่เคยได้รับเงินงบประมาณจากรัฐเลย ทั้งสำนักงานพระพุทธศาสนา และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ก็ไม่เคยได้รับ คิดว่าน่าจะได้รับแต่ไม่เคยได้รับ และไม่ได้ไปทำการติดตาม เพราะว่าหากไปติดตาม เขากลับคิดว่า ทางสำนักเรียนทำการฟ้องร้องขึ้นไปทางไหน เมื่อมีการตรวจสอบกันขึ้นมา แล้วท่านบอกว่าจะเจ็บตัวเองไปเปล่าๆ และยังไม่บอกอีกว่าการทำงานด้านนี้ ถ้าวางแต่เงินงบประมาณ ก็ไม่ต้องทำอะไรกัน ตอนนี้อยู่ไม่ได้ไปให้ความสนใจอะไร

ปัญหาในเรื่องของเงินงบประมาณแผ่นดิน ที่ได้รับการจัดสรรมา แต่ไม่ได้ตกไปถึงสำนักเรียนอย่างแท้จริง เป็นปัญหาที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ในความเป็นจริงเป็นเรื่องที่เราต้องยอมรับว่ามีอยู่จริง และยังเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุงกันไป แต่อย่างไรก็ตามงานพระศาสนา หากว่าคิดว่าขอให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเดียว ก็ไม่ต้องทำอะไรกัน ท่านเจ้าสำนักเรียนว่ามาอย่างนั้น

2.2.1 จากที่หน่วยงานภาครัฐ ไม่มีนโยบายทางการบริหารที่ชัดเจนในเรื่องของการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร รวมทั้งเรื่องของเงินงบประมาณที่มีมาอย่างจำกัด และงบประมาณที่ล่าช้า เงินสนับสนุนไม่แน่นอน

การทำงานในเมื่อขาดนโยบาย ไม่มีเป้าหมายในการทำงาน รัฐบาลให้เงินสนับสนุนมาไม่พอ การทำงานแน่นอนว่าจะต้องอาศัยเงินทุนในการบริหารจัดการ เงินสนับสนุนจากรัฐไม่เพียงพอสำหรับสำนักเรียน ก็ต้องอาศัยบารมีของเจ้าอาวาส เจ้าสำนักเรียนเป็นผู้จัดหา มาใช้จ่ายกันเองในส่วนนี้ โดยการช่วยเหลือโดยการบริจาค จากคณะพุทธบริษัทผู้ศรัทธาให้การช่วยเหลือสนับสนุนกันไป

ปัญหาเรื่องเงินงบประมาณที่ล่าช้า ก็ทำให้การทำงานมีปัญหาเหมือนกัน เพราะว่า การทำงานต้อง ทำเป็นแผนงานโครงการที่กรอบทำได้กำหนดไว้ ขาดเงินทุนดำเนินการงานก็ล่าช้า ก่อให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย

การถวายนิത്യภัตเป็นเงินเดือนตามโครงการ ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนของกระทรวงวัฒนธรรมเดือนละ 2,000 บาท แก่พระสงฆ์ สิบเดือนต่อปี ไม่น่าจะเพียงพอระบบราชการงานของภาครัฐมีระบบความคิดกันอยู่แค่เพียงว่า จะให้พระสงฆ์ไปช่วยทำงาน แต่ไม่เคยคิดวิธีการสร้างพระสงฆ์ให้ทำงานได้ ทำงานเป็น โดยการให้งบประมาณที่พอเหมาะพอสมควรแก่เหตุ

2.2.2 เงินสนับสนุนเป็นทุนการศึกษาให้แก่นักเรียน ผู้เข้าสอบนักธรรมศึกษา มีไม่พอเจ้าสำนักเรียนต้องดิ้นรนแสวงหาได้ด้วยตนเอง ในสมัยก่อนไม่มีเงินสนับสนุนจากรัฐและ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ทำงานกันดีสามัคคีกันมาก แต่ปัจจุบันเมื่อมีเงินงบประมาณสนับสนุน ทั้งจากภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ เลยกองคนต่างทำไม่มีใครสนับสนุนใคร สำนักใครสำนักนั้น ก็รูปนั้นปล่อยให้ไปจัดการบริหารกันเอง ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกท่านผู้นำพระสังฆาธิการเจ้าอาวาส หลายรูปได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า เงินทุนสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณรและนักเรียนธรรมศึกษาไม่มี ท่านเจ้าสำนักเรียนต้องดิ้นรนแสวงหา เสียสละเงินส่วนตัวเพื่อการพัฒนาระบบของสำนักเรียนไว้ มิฉะนั้นแล้วเจ้าคณะตำบล เจ้าสำนักเรียนก็จะมีผลงานในด้านนี้ พระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นผู้นำ ก็ไม่มีการตรวจเยี่ยมเยียนให้กำลังใจในการปฏิบัติงาน ถ้ามองไปถึงอุปสรรคปัญหา ความเป็นอยู่ว่ามีความสุขสะดวกสบายกันอย่างไรบ้างไม่มี

2.2.3 แต่เจ้าสำนักเรียนบางท่านก็บอกว่า ปัญหาด้านการเงินนั้นพอจะหาได้จากการเรียไรให้โยมได้ทำบุญ ไม่เป็นปัญหาสำหรับท่าน แต่ท่านมองเห็นว่าการขาดแคลนพระสงฆ์ หรือขาดบุคลากรเป็นปัญหามากกว่า บางวัดหมดเงินไปกับการก่อสร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุมากกว่า เรื่องการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร และนักเรียนธรรมศึกษา

ประเด็นปัญหานี้ น่าสนใจมากเพราะว่า ตัวทรัพยากรบุคคล เป็นผู้กำหนด เป้าหมาย นโยบาย การขาดเงินงบประมาณสนับสนุนไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญสำหรับท่านผู้บริหารวัด สำนักเรียนเพราะหลายสำนักเรียนก็ สามารถบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมให้สามารถ ดำเนินการไปได้ ไม่มีเงินก็บอกบุญเรียไรเงินให้ญาติโยมผู้มีจิตศรัทธา เห็นความสำคัญของการศึกษา สนับสนุนได้มากมาย

ประเด็นสำคัญอยู่ที่ไม่มีพระเถระเข้าบวชเรียนพระธรรมวินัยมากกว่า และจะทำให้สภาพการณ์การบริหารกิจการพระศาสนามีปัญหาในระยะยาวมากกว่าปัจจุบันนี้มากนัก เพราะไม่มีศาสนทายาท ที่มีคุณภาพ มีศักยภาพในการปฏิบัติงานกิจการพระศาสนา

เป็นที่น่าสังเกตว่าหลายวัดมีการก่อสร้าง ถาวรวัตถุที่ใหญ่โตโอ้อวด ราคานับได้หลายสิบล้านบาท ในเรื่องดังกล่าวนี้มีผู้ให้ความเห็นว่า การสร้างวัดถาวรวัตถุเป็นเรื่องง่ายไม่ ยากเห็นผลเป็นผลงานชัดเจนกว่าเรื่องการให้การศึกษา หรือสนับสนุนส่งเสริมให้การศึกษา เพราะมี หลายเหตุปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ตัวผู้เรียน ผู้สอน อุปกรณ์การศึกษา สถานที่ให้การศึกษา เงินทุนสนับสนุน เป็นการบริหารจัดการที่เป็นเรื่องยากละเอียดซับซ้อนหลายขั้นตอนกว่าจะ ให้ผลปรากฏว่ามีผู้สำเร็จการศึกษาได้ ใช้เวลามากใช้ทรัพยากรมากกว่า

2.3 ปัญหาและอุปสรรค ด้านวัสดุอุปกรณ์

ท่านพระสังฆาธิการบางรูปได้ให้ความเห็นว่า อุปกรณ์ในการเรียนการสอนที่ดี คือ ความรู้ดี และอาจารย์ หรือความประพฤติดี ของครูบาอาจารย์นั้นแหละคือ อุปกรณ์การเรียน การสอนที่สำคัญ ท่านได้บอกว่าต้องสร้างความเชื่อถือเคารพศรัทธาให้กับลูกศิษย์ ให้มีความคิดเห็นว่ายากประพฤติตนให้เป็นคนดีงามและมีความรู้ดีความสามารถดี ตามอย่างอาจารย์ อุปกรณ์การเรียน

การสอนไม่มีเราก็ใช้เอาอย่างที่มีก็ได้ เช่น ไม่มีไวท์บอร์ดเขียนป้ายเวลาสอนหนังสือ ก็สามารถเขียนใส่กระดาษแจกกันก็ได้

ปัญหาและอุปสรรค ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในอดีต คือ การขาดแคลนหนังสือตำราเรียน ขาดครูผู้สอนที่มีความรู้ความชำนาญ การสอนศีลธรรม และนักธรรมศึกษาในโรงเรียนครูผู้สอน ขาดอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน ต้องจัดหาจัดทำกันเอง

ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ในส่วนภูมิภาคในอดีตนั้น ตำราเรียนหายากมาก การไปหาซื้อตำราเรียนก็หาซื้อยาก สั่งซื้อเองจากกรุงเทพฯ แม้แต่หนังสือ สวดมนต์ เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน บางวัดมีอยู่เล่มเดียวคือที่กุฏิหลวงพ่อบุญเจ้าอาวาส ในสมัยนั้น นาคเตรียมตัวจะบวชต้องไปหาสมุดไปคัดลอกกันมาท่องจำกันเอง แต่ก็สามารถท่องจำมนต์พิธีกันได้มาก ซึ่งผิดกับปัจจุบันที่มีหนังสือสวดมนต์ หนังสือมนต์พิธีเต็มกุฏิ แต่พระใหม่ปัจจุบันท่องจำมนต์พิธีกันไม่ค่อยจดจำกันได้

ในอดีตสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีในอำเภอหาดใหญ่ ไม่มีครูผู้สอนบาลีเจ้าสำนักต้องมีหนังสือไป ขอตัวพระนิสิตจากกรุงเทพฯ มาสอนให้ แต่ปัจจุบันมีพระมหาเปรียญธรรมประโยคสูงๆ มากมาย แต่กลับไม่มีพระเณรสนใจศึกษาเล่าเรียน ตลอดทั้งอาคารสถานที่เรียน ต้องไปนั่งเรียนกันในศาลาการเปรียญ ใต้ถุนกุฏิ ใต้ต้นไม้ ปัจจุบันอาคารเรียนสามสี่ชั้นหลายสิบล้านแต่ขาดผู้เรียน

การสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมของกระทรวง-วัฒนธรรม มีหลักสูตรการเรียนการสอน แต่สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนไม่มี ครูพระท่านต้องจัดทำจัดการด้วยตนเอง จากค่าตอบแทนสองพันบาทต่อเดือน เป็นเวลาสิบเดือนครูพระก็ต้องเสียสละ เพราะไม่เห็นแก่เด็กนักเรียน ลูกหลานภายในชุมชน

สำนักเรียนส่วนใหญ่แล้วเจ้าสำนักเรียน จะเน้นหลักไปที่ตัวอาคารสถานที่ อุปกรณ์การเรียน ซึ่งก็ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก แต่ความต้องการที่จะให้เป็นเหมือนสำนักเรียนในส่วนกลาง ซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ ในเรื่องนี้มีผู้ให้ความเห็นว่า อาคารสถานที่เรียนก็มีความจำเป็น แต่ก็ไม่ได้มีความสำคัญเท่ากับ ตัวผู้เรียนและครูผู้สอน อย่างสำนักเรียนตัวอย่างในตำบลควนลัง อาคารสถานที่ไม่มีความสำคัญมากนัก ใช้กางเต็นท์เรียนกันใต้ต้นไม้ก็สะดวกสบายดีอากาศก็ถ่ายเทสะดวก ไม่จำเป็นต้องติดแอร์ให้เสียเงินโดยเปล่าประโยชน์

ในเรื่องนี้ก็นับว่าเป็น วิสัยทัศน์ ด้านภาวะผู้นำของเจ้าสำนัก ในแต่ละท่านที่มีความคิดความสามารถไม่เหมือนกัน มีความถนัด ความชอบ ไม่เหมือนกันแต่ใครมีความเสียสละมากกว่าทำงานเพื่อเยาวชนเพื่อการพระศาสนาในอนาคตมากกว่า ประเด็นนี้ให้ความคิดเห็นยาก

2.4 ปัญหาและอุปสรรค ด้านการบริหารจัดการ

2.4.1 ท่านพระสังฆาธิการหลายรูปได้ให้ความคิดเห็นสรุปประเด็นได้ว่า เจ้าอาวาสของวัดไม่มีความรู้ความสามารถ ไม่เข้าใจเรื่องระบบการบริหารจัดการศึกษา ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ไม่ส่งเสริมสนับสนุน แนะนำแนะแนวทางการศึกษาให้แก่ศิษย์ ในท้องถิ่นบางแห่งขาดเจ้าอาวาส ก็จำเป็นต้องแต่งตั้งกันให้รับผิดชอบงาน ถึงไม่มีความรู้ ไม่มีความสามารถเลยก็ต้องแต่งตั้งไว้เพียงดูแลปิดกวาดวัด พระสังฆาธิการไม่เข้าใจระบบงานพระศาสนา ว่างานรอง คือ การก่อสร้างเสนาสนะ มาเป็นงานหน้าที่หลัก ระบบงานในหน้าที่หลักคือเรื่องการศึกษา การเผยแผ่ธรรม กลับไปทำเป็นงานรอง การศึกษาคณะสงฆ์ศึกษากันแต่หนังสือไม่ได้เป็นไปเพื่อการปฏิบัติตามคำสอน มีความรู้เรื่องกรรมฐาน สมถะ และวิปัสสนา น้อยมาก

การบริหารกิจคณะสงฆ์มีแต่เน้นหลักด้านระบบการปกครองมากกว่า เรื่องของการศึกษา แต่ระบบการปกครองก็ล้มเหลวอีกเช่นกัน เพราะปกครองกันโดยการแต่งตั้ง จะมีความเหมาะสมกับตำแหน่งหรือไม่ ได้รับการยอมรับหรือไม่มีแต่งตั้งกันโครมลงมา เจ้าอาวาส ก็จำเป็นต้องนิมนต์มานั่งอุปัชฌาย์ ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็ไม่ต้องบวชกัน

บริหารกันโดยระบบการปกครอง แต่ก็ปกครองกันด้วยกระดาดาคำสั่ง วัดของคุณ คุณทำได้ก็ทำของคุณไป ผู้นำเจ้าหมู่เจ้าคณะ ปรีกษาหาหรือไม่ได้ มีปัญหาอะไร เกิดขึ้นก็ตัดสินใจทำด้วยตนเอง ขาดความสามัคคี ไม่ได้มีเป้าหมายนโยบายทางการบริหาร ทำไปตามอย่างงานที่ได้เคยทำมาเป็นมาอย่างไร ก็เป็นไปอย่างนั้น ขาดทักษะไม่มีภาวะผู้นำ

2.4.2 ผู้บริหารสำนักเรียนมุ่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ให้นักเรียนสอบผ่าน ได้มากกว่า เน้นคุณภาพความรู้ ในส่วนนักเรียนธรรมศึกษา บางสำนักเรียนเหมือนกับบอกข้อสอบให้นักเรียนสอบได้ และการสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียนก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารโรงเรียน เพราะโรงเรียนได้แยกออกไปจากวัดโดยเด็ดขาดสิ้นเชิง เจ้าอาวาสไปยุ่งเกี่ยวไม่ได้เกิดความขัดแย้งกัน บางโรงเรียนมีครูพระไม่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียน

เรื่องนี้เป็นปัญหาที่น่าสนใจตรงที่เจ้าสำนักเรียนอยากได้ชื่อเสียง และเงินสนับสนุนการศึกษา มากกว่าคุณภาพการศึกษา เป็นความบกพร่องของการบริหารงานการศึกษา ของคณะสงฆ์อย่างมาก และขาดผู้รับผิดชอบ โดยการจัดการสอบปล่อยให้ครูพระหรือครูที่โรงเรียน ที่ทำการสอนนักเรียนควบคุมการสอบของนักเรียนเอง ซึ่งไม่น่าจะต้องปรับปรุงให้มีคุณภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะว่าจำนวนผู้เข้าสอบเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกปี

บางโรงเรียนผู้บริหารครูไม่ได้ให้ความร่วมมือ ไม่ได้เห็นความสำคัญของการศึกษาธรรมวินัยของนักเรียน เป็นวิชาที่ไม่มีผลต่อการเข้าศึกษาต่อของนักเรียนในระดับสูงเลยไม่ได้ให้ความสำคัญ เพราะว่าโรงเรียนได้แยกออกไปจากวัดอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง วัดและโรงเรียนบางแห่ง เจ้าอาวาสกับผู้บริหารโรงเรียนไม่มีความสัมพันธ์กัน วัดก็อยู่ในส่วนของวัด ทางโรงเรียนก็อยู่ส่วนของโรงเรียน

บางโรงเรียนผู้บริหารสนใจให้ความสำคัญ แต่ไม่มีครูพระที่จะไปสอน นักเรียนอีกคงต้องคิดวางแผนงานโครงการกันต่อไป โครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนนั้นดี แต่คิดว่าระบบงานราชการ คิดแต่จะขอให้พระสงฆ์ไปช่วยทำงานให้ แต่ไม่เคยคิดโครงการผลิตพระสงฆ์ให้ไปช่วยทำงาน

2.4.3 พระเถระผู้นำผู้ใหญ่หลายรูปไม่สนใจเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม เท่าที่ควรจะเป็น ถนัดแต่เรื่องการปกครอง ในที่ประชุมของคณะสงฆ์ระดับอำเภอ ไม่มีใครกล้าเสนอแนะความคิดเห็น ระบบการบริหารการคณะสงฆ์ พระสงฆ์จะด้วยความไม่รู้หรือไม่เข้าใจงานในหน้าที่หลัก คือการศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน นำไปเผยแผ่ธรรม การแสดงธรรม ซึ่งคืองานในหน้าที่หลักของพระสงฆ์ตามหลักการบริหารที่ควรเป็น แต่ในปัจจุบันนี้เรากลับพบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การก่อสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โต แล้วสิ้นเปลืองเงินปัจจัย กันไปเป็นจำนวนมาก ประเด็นนี้ถือได้ว่าเสียหายเพราะว่าเป็นการเสียกระบวนการในระบบการบริหารจัดการในทางวิชาการคือว่าเสียหายมาก เพราะเสียหลักการ ทางการบริหาร

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำ ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่

ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสังฆาธิการในอำเภอหาดใหญ่ ปรากฏผลดังต่อไปนี้

รัฐบาล ผู้กำหนดนโยบายการบริหารประเทศชาติ บ้านเมือง ควรกำหนดกรอบนโยบายการทำงานการกำกับบริหารจัดการ ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เป็นการศึกษาที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นระบบการศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ มหาเถรสมาคมควรจะมีนโยบาย เป้าหมาย หน่วยงานที่รับผิดชอบการศึกษา งบประมาณทางการศึกษาที่ชัดเจน ไม่ปล่อยให้หน่วยงานด้านการศึกษาไปฝากไว้กับฝ่ายปกครอง ควรกำหนดให้มีองค์กรผู้รับผิดชอบงานด้านการศึกษาคณะสงฆ์ที่ชัดเจน ไม่ปล่อยให้เป็นที่ของแม่กองธรรมสนามหลวงแต่ผู้เดียว ซึ่งทำหน้าที่เพียงกำหนดวันสอบ ออกข้อสอบ ตรวจข้อสอบ ประกาศผลการสอบ และออกใบวุฒิบัตร แต่ไม่ได้มีความรับผิดชอบ ต่อระบบการเรียนการสอน การบริหารจัดการ ปล่อยให้เป็นที่ของเจ้าสำนักแต่ฝ่ายเดียวว่ามีปัญหาอุปสรรค อย่างไรบ้าง ควรกำหนดให้มีการตรวจเยี่ยมสำนักเรียน ที่อยู่ในท้องถิ่นที่ห่างไกล สนับสนุนส่งเสริมให้กำลังใจเจ้าสำนักเรียนให้มีกำลังใจในการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมเพื่อการพระศาสนาในปัจจุบัน และอนาคต

การศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นก้าวแรกของการศึกษาพระสัทธรรมตามหลักพระสัทธรรมสาม คือ ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธธรรม เป็นการสร้างศาสนบุคคลให้เป็นผู้นำเป็นศาสนทายาทสืบสานงานกิจการพระพุทธศาสนา ให้เป็นผู้เฝ้ายพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งด้านความรู้ดี ความประพฤติดี ตามคุณลักษณะของคุณของพระพุทธเจ้าในบทที่ว่า “วิชา จะระณะ

สัมปันโน คือ ผู้ถึงพร้อมแล้วทั้งความรู้ดี และความประพฤติดี” พระสงฆ์คือพุทธบุตรที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนขององค์พระบรมศาสดา

ผู้นำ เจ้าคณะพระเถระทั้งหลายต้องให้ตระหนักรู้ ถึงปัญหาคณะสงฆ์ที่ในทุกวันนี้ว่า มีพระสงฆ์ที่ไม่มีคุณภาพ คุณสมบัตินี้จะเป็น ผู้นำ ชุมชน ท้องถิ่นได้ ไม่มีความรู้ขาดทักษะด้านการบริหารจัดการ ให้ได้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาในระบบของเหล่าพระภิกษุสามเณร นักเรียนนิสิตนักศึกษา รวมทั้งผู้สนใจทั่วไป เพราะเป็นการสืบอายุพระศาสนา เป็นการสร้างศาสนาทายาทไว้สืบอายุพระศาสนา พัฒนาผู้เรียนให้มีความพร้อมในด้านสติปัญญาและทักษะด้านต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาชาติโดยอ้อม

ให้การสนับสนุนยกย่องเชิดชูเกียรติแก่พระสงฆ์ ผู้ทำงานด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ให้มีกำลังใจในการทำงานด้านนี้ในฐานะ ผู้นำ ที่มีคุณค่าเทียบเท่ากับด้านการปกครอง ให้แต่งตั้งตำแหน่งทางการศึกษาขึ้นมา ให้รับผิดชอบงาน ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมในระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ ทั่วประเทศพร้อมเงินสนับสนุน จัดอบรมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การทำงาน กระตุ้นให้เกิดกระแสความตื่นตัว ก้าวทันตามการพัฒนาการทางสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

พระมหาเถระผู้นำคณะสงฆ์ ต้องเสียสละมีความสามัคคี ไม่ใส่ใจฝักใฝ่ในเรื่องทางโลก เช่น สมณศักดิ์ ลาภสักการะ จนเกินงามไป มุ่งสู่การทำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ชุมชน สังคมอย่างแท้จริง เป็นเนื้อหาของเหล่าพุทธบริษัท ไม่เดินตามกระแสนิยมแบบทางโลก ดำเนินตามกระแสธรรมเป็นหลัก เป็นตัวแบบทางศีลธรรม อันดีงามของสังคม ยึดถือประโยชน์ของพระศาสนา โดยรวมเป็นหลัก

เจ้าคณะพระสังฆาธิการทั้งหลาย ต้องตระหนักรู้หน้าที่หลักของตนว่า คือการให้ความรู้ ให้การศึกษา ให้ธรรมะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ไม่ก่อสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตโอ้อ่าจนเกินควร เป็นผู้นำด้านการศึกษาเหมือนตั้งเจกเช่นอดีตกาล

ต้องสร้างกิจกรรมชักนำให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เน้นไปที่การปลูกฝังคุณความดีงามศีลธรรม แก่เยาวชนและผู้คนทั้งหลาย

เพื่อประโยชน์เป้าหมายในปัจจุบันและอนาคต ผู้นำคณะสงฆ์ต้องเสียสละทุ่มเทกำลังกาย และสติปัญญา ตลอดถึงปัจจัยในการสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา ของคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง บำเพ็ญตนเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ผู้ได้บังคัมภีญา

คณะสงฆ์โดยรวม ต้องตื่นตัวทบทวนบทบาทในเรื่อง การศึกษาไตรสิกขาตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ตลอดถึงการยอมรับวิชาการสมัยใหม่ นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 รัฐบาลผู้มีอำนาจในการกำหนด กรอบนโยบาย ทิศทางบริหารประเทศ มหาเถรสมาคม สำนักงานสํานักนายกรัฐมนตรี สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และ กระทรวงวัฒนธรรม ควรมีการบูรณาการ การทำงานร่วมกัน ด้วยกรอบนโยบาย ที่เป็นไปใน ทิศทางเดียวกัน เรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความสอดคล้องใน ทิศทางอันเดียวกัน

1.2 มหาเถรสมาคม ควรนำเงินจากสำนักศาสนสมบัติกลาง ซึ่งมีอยู่หลายหมื่น- ล้านบาทมาสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระสงฆ์ ในทุกแผนกการศึกษาเพื่อการพัฒนา บุคลากรคือพระสงฆ์ ให้มีศีลธรรม คุณภาพ และคุณธรรม ด้านความรู้ความสามารถ เพื่อการทำงาน บริหารกิจการพระพุทธศาสนาในปัจจุบันและอนาคต

1.3 มหาเถรสมาคมควรกำหนดเพิ่มให้มีตำแหน่งทางการบริหารงานด้านการศึกษา- พระปริยัติธรรม เช่นเดียวกับตำแหน่งทางการปกครอง และมอบสมณศักดิ์ให้เป็นผลงาน ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ชัดเจนไปเลย ในระดับ ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และเจ้าคณะใหญ่ เพื่อจะได้เป็นพลังขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ให้มีความเข้มแข็งและก้าวหน้า ชัดเจนเป็นรูปธรรม เพื่อสนองงานกิจการพระศาสนาให้มีความชัดเจนมั่นคง เพราะมีผู้รับผิดชอบ โดยตรง และเพื่อผลิตบุคลากรมารับงานพระพุทธศาสนา และควรกำหนดให้มี การจัดประชุม อบรมสัมมนาถึงทิศทางการศึกษาพระปริยัติธรรม แนวโน้มความเป็นไปในอนาคต จัดให้ไปทัศนศึกษา ดูงาน กิจการด้านการศึกษาในทุกๆระดับทั้งในประเทศและต่างประเทศ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรจะมีการศึกษาวิจัย เรื่อง ทักษะภาวะผู้นำ ด้านการปฏิบัติงานของท่าน พระสังฆาธิการในระดับสูงขึ้นไป

2.2 ควรจะมีการศึกษาวิจัย เรื่อง ค่านิยม วัฒนธรรม ของพระสังฆาธิการในอดีต ปัจจุบันว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

2.3 ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยว่า ระบบการเมืองการปกครองไทยในปัจจุบัน มีผลกระทบต่อ พฤติกรรม วัฒนธรรม ค่านิยม ของพระสงฆ์ไทยอย่างไรบ้าง

บรรณานุกรม

- กฤษฎา บุญยสมิต. (2548). พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. สำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.).
- กอปรยง หนูสันโดษ. (2546). บทบาทของวัดพุทธศาสนานิกายมหายานในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. มหาวิทยาลัยทักษิณ. ถ่ายเอกสาร.
- คุณ โทจันทร์. (2537). พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2545). พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2548). กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง. สำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.).
- ไชย ณ พล. (ม.ป.ป). ศาสตร์แห่งผู้นำสากล. เคล็ดไทย.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2545). ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ. ศ. 2352 - 2453 ด้านสังคม. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.
- ธีระ รุญเจริญ. (2548). สู่ความเป็นผู้บริหารสถานศึกษามืออาชีพ. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- นิตย์ สัมมาพันธ์. (2546). ภาวะผู้นำ 1 : พลังขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศ. อินโนกราฟิกส์.
- บัญชีรายชื่อผู้สอบประโยคนักธรรมชั้นตรีและธรรมศึกษาชั้นตรีในสนามหลวง พ.ศ. 2549
อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ภาค 18. (2549). กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการประชุม.
- ปรัชญ์วรรณ มุ่งการสิริ. (2545). ผู้นำแห่งอนาคต. เอ.อาร์.บีซิเนส เพรส.
- ประสิทธิ์ ถาวรสาร. (2549). บทบาทพระสงฆ์ในการปฏิบัติงานตามภารกิจ 6 ด้าน ของ
วัดหงส์ประดิษฐาราม อำเภอหาดใหญ่. ภาคนิพนธ์ ศศ.บ. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

- พนม วรรณจันทร์. (2547). *บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของวัดที่พึงประสงค์ของประชาชน ศึกษาเฉพาะวัดในอำเภอหาดใหญ่*. ภาคนิพนธ์ รม. (การบริหารการพัฒนา) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ*. มูลนิธิสวดสี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระครูวินัยธรประจักษ์. (2545). *พระพุทธรูปกับภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอาชวี อาชวปเสฏฐโฐ. (2548). *เรื่องสอพรรณนามหลวงแผนกธรรม*. สำนักงานพระพุทธรูปแห่งชาติ.
- พระสุตตันตปิฎก. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2544). *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*. กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักท์.
- พรชูลี อาชวอำรุง และคณะ. (2549). *รายงานฉบับย่อ โครงการวิจัย การศึกษาทบทวนโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน*. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- ยนต์ ชุ่มจิต. (2544). *การศึกษาและความเป็นครูไทย*. โอเดียนสโตร์.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2544). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: ธนรัชการพิมพ์.
- รัตติกรณ์ จงวิศาล. (2543). *ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. ปริญญาานิพนธ์ วท.ด. (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ละอองทิพย์ บุญยเกียรติ. (2544). *พฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ของครูอาจารย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (บริหารการศึกษา) สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช. ถ่ายเอกสาร.

วิโรจน์ สารรัตน์. (2542). *การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา*. ทิพย์วิสุทธ์.

สถาบันพระสังฆาธิการ. (2548). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2545). *ภาวะผู้นำทฤษฎีและปฏิบัติ*. สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

สำนักงานกองทุนกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2549). *พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สามลดา.

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (2548). *สอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๘*.
พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

โสภา ภู่ดอก. (2541). *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชน: ศึกษากรณีศูนย์ศึกษา-พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ภาคที่ 16*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. ถ่ายเอกสาร.

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร. (2532). *ภาวะผู้นำของหัวหน้าภาควิชาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารวิชาการในวิทยาลัยครู*. วิทยานิพนธ์ กศ.ด. (การบริหารการศึกษา).
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ถ่ายเอกสาร.

อาคม วัดไธสง. (2547). *หน้าที่ผู้นำในการบริหารการศึกษา*. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

อรัญ วิถีเจริญ. (2548). *คู่มือพระสังฆาธิการ*. สถาบันพระสังฆาธิการ. สำนักงานพระ-
พุทธศาสนาแห่งชาติ.

John Simpson and Edmund Weiner. (1993). *Oxford English Dictionary, second edition*.
Clarendon Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

คำถามสัมภาษณ์

คำถามสัมภาษณ์

1. การจัดการบริหารการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน/อดีต/อนาคตโดยภาพรวม/และวัดของท่านเป็นอย่างไรบ้างในความคิดเห็นของท่าน?
2. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปัจจุบัน/อดีต/อนาคตโดยรวม/และที่วัดของท่านเป็นอย่างไรบ้าง?
3. ท่านได้ให้การสนับสนุน การศึกษาของเยาวชน ในสถานศึกษาของรัฐ ด้านไหนบ้าง?
4. ท่านมีบทบาทในฐานะกรรมการสถานศึกษาของรัฐอย่างไรบ้าง?
5. ท่านคิดว่า ความเชื่อ ความคิด เรื่องกรรม ความดี ความชั่ว เรื่องบุญ เรื่องบาปของชาวพุทธ ในปัจจุบัน แตกต่างจากในอดีต อย่างไรบ้าง?
6. อยากให้ท่านมองบทบาทของพระสงฆ์ในอดีต/ปัจจุบัน และอนาคตจะเป็นอย่างไร?
7. การที่เราจะรักษาบรรพชาของพุทธศาสนาไว้ได้นานที่สุดนั้นท่านคิดว่า พระสังฆาธิการทั้งหลาย ควรจะมีบทบาท / หน้าที่ / หรือสร้างเสริมกิจกรรมในลักษณะเช่นใด?

ภาคผนวก ข

คำถามสัมภาษณ์

